

XVI. letnik.

Šnopič 2.

1724/16

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje

Zgodovinsko društvo v Mariboru

Ureja:

Prof. Fr. Kovačič.

Maribor, 1921.

Tiskovna hiša sv. Cirila.

Vsebina.

	Stran
I. Razprave	
Kos dr. Fran, Doneski za krajevne kronike. (Konec)	61
Gjorgjevič dr. Tihomir, Putovanje Simona Klementa kroz severozapadne krajeve naše zemlje 1715. godine	79
Kovačič Fr., K cerkveni zgodovini na Sp. Štajerskem v 17. stol.	105
II. Izveštja	
Šašel dr. J., Koroške narodopisne črtice. Zdravljenje raznih bolezni	117
Trstenjak dr. Al., Slovenska protestantska knjiga — oznanjevalka protestantizma v Rusiji	118
III. Slovstvo	
Kos dr. Fr., Uredbo in zgodovina Slovenscev v srednjem veku. K. Ljubla.	121
Popović Vasil, Istorija Jugoslovana. I. Fr. Kovačič	122
IV. Društveni glasnik	
Dodatak k društvenemu glasniku	130
V. Nekrolog	
Anton Kaspret	125

Radi silno draginje velja šnopič 1. letnika XVI. kot društveno darilo za l. 1920, šnopič 2. pa za l. 1921, oba pa tvorita eden letnik.

Rokopisi, knjige za oceno in časopisi v zameno se pošiljajo na „Zgodovinsko društvo“ v Mariboru, Koroška cesta 10.

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaje
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

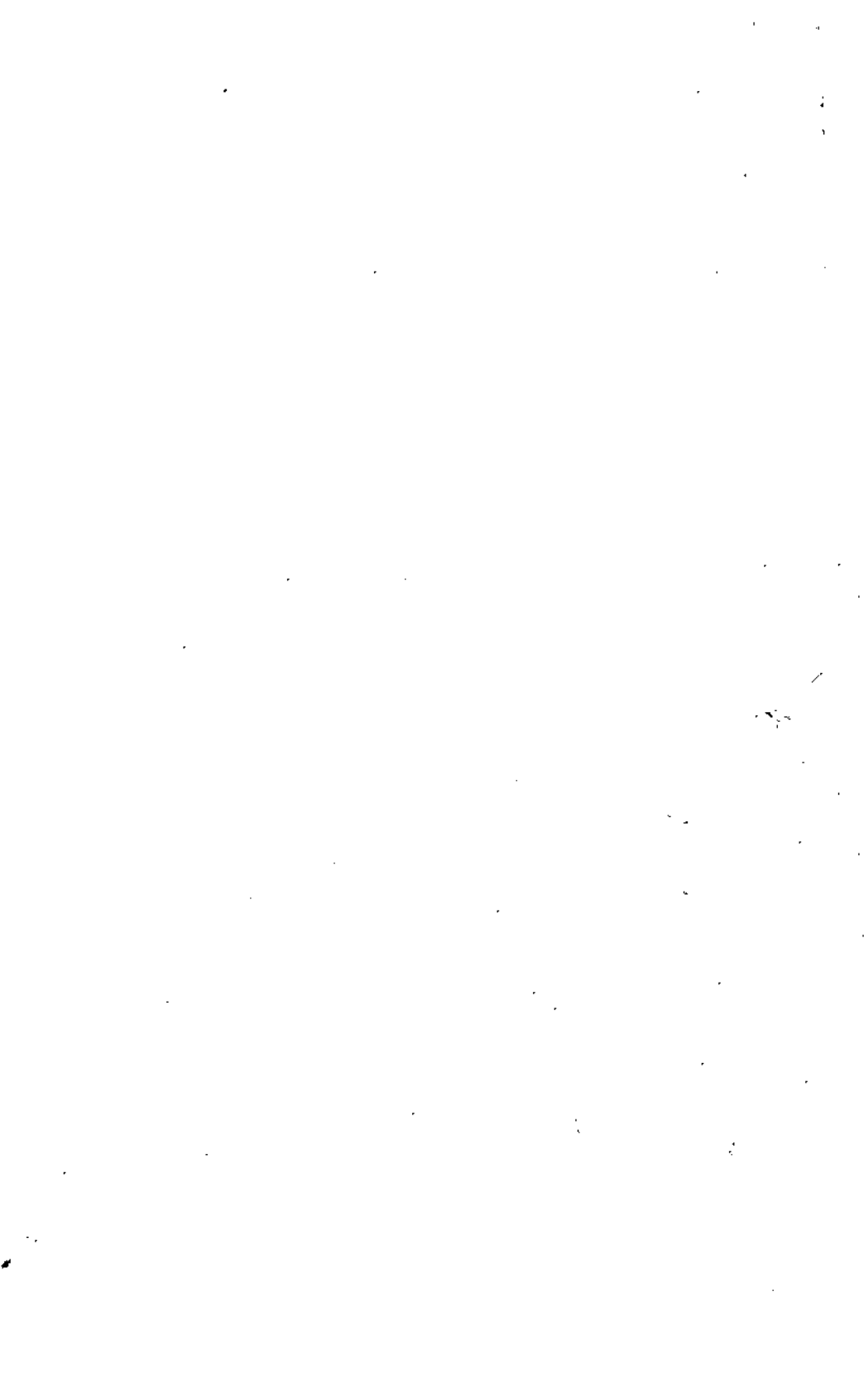
Leto XVI.

Uredil
Prof. Fran Kovačič.

1920-22

Maribor, 1920/21.
Tiskala tiskarna sv. Cirila.

Kazalo.

Letnik XVI. (1920—21).

I. Razprave.

	Stran
Kos dr. Fran, Doneski za krajevne kronike (Slov. Gradec, Ptuj, Planina, Kunšperk, Rogatec, Konjice)	1, 61
Kovačič Fr., Mariborsko vprašanje	14
Mohorič dr. Fr., Prekmurje in Medjimurje	28
Gjorgjevič dr. Tihomir, Putovanje Simona Klementa kroz severozapadne krajeve naše zemlje 1715 godine	79
Kovačič Fr., K cerkveni zgodovini na Sp. Štajerskem v 17. stoletju	105

II. Izvestja.

Šašel dr. Jos., Spomini na Virunum	40
Kovačič Makso, Epska narodna pesem o Pegamu in Lambergerju in drugo	41
Kovačič Fr., Nekaj krajevnih imen ob narodni meji na Štajerskem (Apačji vrh, Babni breg, Oboki, Prosečka vas, Raven breg, Zibotja vas, Svečane, Šambert)	44
Tominšek dr. Jos., Jezikovno ozemlje Srbov na Saksonskem	49
Šašel dr. J., Koroške narodopisne črtice. Zdravljenje raznih bolezni	117
Trstenjak dr. Al., Slovenska protestantska knjiga — oznanjevalka protestantizma v Rusiji	118

III. Slovastvo.

Cvijič Jovan, La Péninsule Balcanique. Fr. Kovačič	50
Vengust J., Seznamek prekmurskih občin. F. K.	53
Sölch J., Slovenske gorice. Dr. Jos. Tominšek	54
Kos dr. Fr., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. M. Ljubša	121
Popović Vasil, Istorija Jugoslovena. I. Fr. Kovačič	123

IV. Društveni glasnik

Dodatek k društvenemu glasniku	58, 125
	135

V. Nekrologi.

Dr. August Stegenšek	59
Henrik Schreiner	60
Anton Kaspret	128

Doneski za krajevne kronike*).

Spisal dr. Fr. Kos.

5. Slovenji Gradec.

V listinah 14. in 15. stoletja se večkrat omenjata mesto in grad v Slovenjem Gradcu. Leta 1316. je Henrik, kralj češki in vojvoda koroški, zastavil oboje Konradu iz Auffensteina zato, ker je ta za popravo rečene-
nega gradu porabil sto mark srebra¹. Isto se je ponovilo tri leta pozneje, ko je rečeni Henrik iznova odstopil imenovanemu Konradu grad in mesto Slovenji Gradec². Leta 1351. je grof Ulrik iz Pfannberga, maršal avstrijski in glavar koroški, zastavil omenjeni grad z mestom vred svojemu svaku, Henriku s Planine, in njegovi soprogi Elizabeti za 2500 goldinarjev ter si takrat tudi izgovoril, da sme pri priložnosti rešiti oboje, grad in mesto³. Pet let pozneje sta se avstrijski vojvoda Albreht in oglejski patriarh pogodila zaradi patronske pravice čez štiri fare, namreč čez faro sv. Peter v Ljubljani, čez faro sv. Vida v Slovenski marki, potem čez faro v Kranju in faro v Mengšu ter zaradi gradu v Slovenjem Gradcu⁴. Brata Friderik in Konrad iz Auffensteina sta leta 1361. odstopila oglejskemu patriarhu razne fevde oglejske cerkve, med njimi tudi Slovenji Gradec, ter ga prosila, da bi te fevde podelil avstrijskim vojvodom Rudolfu, Frideriku, Albrehtu in Leopoldu⁵. Imenovani vojvoda Rudolf je nato leta 1364 zastavil gospostvo v Slovenjem Gradcu Kolonu iz Vuzenice, ki je obljubil, da bode rečenemu vojvodu, njegovim bratom in njih dedičem pokoren v vseh stvareh⁶. Avstrijski vojvoda Albreht je leta 1374. zastavil grad in mesto Hugonu iz Devina za 1500 funtov penězov in 300 goldinarjev⁷. Nekaj let pozneje je rečenemu Hugonu iz Devina dal avstrijski vojvoda Leopold v fevd eno hišo na trgu v Slovenjem Gradcu ter mu obenem dovolil, da sme kupiti zraven stoječo hišo ter obe združiti v eno⁸. Avstrijski vojvoda Leopold in Ernest sta zastavila bratoma Rajnprehtu in Frideriku iz Walsee med drugim tudi mesto Slovenji Gradec. Pozneje je leta 1416. avstrijski vojvoda Albreht določil, da naj Rajnpreht iz Walsee in njegov enakoimenovani sin obdržita še 28 let dotična posestva⁹. Leta 1484. je cesar Friderik prepustil grad in urad v Slovenjem Gradcu Lenartu iz Prožina¹⁰ ter mu naročil, da naj oboje oskrbuje do preklica¹¹.

*) Glej Časopis 1919. str. 85 i. d. — ¹ 1316. junij 30, R. 24. — ² 1319. julij 17 R. 1. — ³ 1351. junij 24, R. 24. — ⁴ 1366. okt. 9, R. 1 in 24. — ⁵ 1361. maj 15. R. 1. — ⁶ 1364. marec 19, R. 24. — ⁷ 1374. febr. 4, R. 24. — ⁸ 1382. febr. 23, R. 24. — ⁹ 1416. apr. 12, R. 1. — ¹⁰ Prožin (Presing), nekdanji grad vzhodno od Celja. — ¹¹ 1484. junij 25, R. 24.

Razen gradu se je v Slovenjem Gradcu nahajal tudi neki stolp, katerega je cesar Friderik leta 1493. prepustil v oskrbovanje Ivanu Pra-gerju¹. Morda je ta stolp dal postaviti Jilg Schulthaizinger, kateri je leta 1481. dobil od cesarja Friderika pravico, pobirati po Slovenjem Gradcu naklado od vina², kajti leta 1495. je kralj Maksimiljan izročil grad v Slovenjem Gradcu in pa Schulthaizingerjev stolp Ivanu Grinwaldu³.

Proti koncu 15. stoletja se v listinah omenjajo nekatere davščine, katere so vsled dovoljenja deželnega kneza smele pobirati razne osebe proti primerni odškodnini. Navaja se naklada na vino, katero je leta 1418. cesar Friderik v Slovenjem Gradcu prepustil Jilgu Schulthaizingerju⁴. Leta 1484 je rečeni cesar odstopil Henrikju Tillingerju pobiranje naklad na tista vina, katera so iz Slovenjega Gradca in še nekaterih drugih krajev vozili ali pa nosili proti Dravi. Tudi mu je izročil mitnino v Slove-njem Gradeu⁵. Imenovani cesar je leta 1479. dal Sigmundu Pruschinku za eno leto v najem urade v Guštanju, Slovenjem Gradcu in Polzeli za sto funtov penězov⁶.

Kar se tiče duhovščine, naj omenim, da je bil leta 1265. Berengar za župnika v Šmartnem pri Slovenjem Gradcu. Lastil si je patronsko pravico do cerkve sv. Nikolaja v Vuzenici, a oglejski patriarh Gregor je prisodil to pravico Kolonu iz Vuzenice⁷. Iz Slovenjega Gradca je bil duhovnik Pankracij Jakob, kateremu je leta 1432. Jošt, točaj iz Ostrovice, podelil „titulus mensae“⁸. Naslednjega leta mu je sekovski škof Konrad podaril beneficij oltarja Marije Device v grajski kapeli v Sekovem blizu Lipnice⁹. Od solno-graškega nadškofa Ivana je rečeni Pankracij dobil leta 1439. vsled predloga opatice in samostana pri Sv. Juriju na Jezeru faro v Launsdorfu blizu omenjenega samostana¹⁰. Leta 1479. je bival v Slovenjem Gradcu župnik Martin Scharfwindt. Med njim in Galom iz Puchensteina¹¹ je cesar posredoval zaradi sekanja lesa v občinskem gozdu na gori pri Slovenjem Gradcu¹². Ohranil se je prepis pisma cesarja Friderika do papeža Inocenca iz leta 1490. zastran farne cerkve sv. Pankracija v Slovenjem Gradcu, ki naj bi se priklopila samostanu v Gornjem Gradu¹³. V isti zadevi se je cesar takrat obrnil tudi do oglejskega patriarha Marka¹⁴.

Iz Slovenjega Gradca in njegove okolice so nekateri samostani do-bivali razne podpore ali pa so tam imeli del svojih posestev. Samostan v Židah je prejemal iz Slovenjega Gradca mnogo darov, kar je razvidno iz neke listine iz 1324. leta¹⁵. Samostanu v Mekinjah sta leta 1318. daro-vala Rudolf iz Prausperga in njegova soproga Diemuda z ozirom na to,

¹ 1493, julij 1, R. 24. — ² 1481, avg. 5, R. 24 — ³ 1495, dec. 30, R. 24. — ⁴ 1481, avg. 5, R. 24. — ⁵ 1484, marec 2, R. 24. — ⁶ 1479, nov. 10, R. 1. — ⁷ 1265, avg. 26, R. 24. — ⁸ 1432, nov. 19, R. 2 in 24. — ⁹ 1433, junij 6, R. 24. — ¹⁰ 1439, dec. 23, R. 24. — ¹¹ Puchenstein, nekdanji grad vshodno od Spodnjega Dravberga. — ¹² 1479, april 15, R. 1. — ¹³ 1490, marec 2, R. 24. — ¹⁴ 1490, marec 2, R. 24. — ¹⁵ 1324, s. d, R. 1.

da je bila njuna hči Diemuda tam za nuno, štiri kmetije blizu Slovenjega Gradca, namreč dve v Dovžah, eno v Bukovski vasi in eno v Turiški vasi¹. Neža, soproga Martina Stuglina iz Kamnika, je leta 1396. volila Elzi iz Kolovca² in Suzani iz Šumberka³, ki sta bili nuni v Velesovem, dve kmetiji v Slovenjem Gradcu in pa en zraven spadajoči planinski pašnik. Dohodki teh kmetij naj se porabijo za vzdrževanje večne luči pred božjim grobom v Velesovem in pa za ustanovitev obletnice⁴.

Znane so nam nekatere osebe, ki so v 14. in 15. stoletju živele v Slovenjem Gradcu ali pa se po njem imenovale. Friderik Hebenstreit iz Slovenjega Gradca je leta 1305. podelil z dovoljenjem svoje soproge Adelhajde tri kmetije samostanu v Mekinjah, kjer je bila njegova hči Elizabeta za nuno⁵. Tej je leta 1333. Friderik iz Jablan prodal dve kmetiji v Slovenjem Gradcu za osem mark oglejskih penězov⁶. Leta 1336. se omenja Walchun iz Slovenjega Gradca, ki je kupil od nekega Kuncela eno marko letnih dohodkov ter dal za nje pet in pol marke srebra⁷. Kunigunda iz Slovenjega Gradca, soproga rajnkega Ivana, pisarja v Kotljah, je leta 1355. prodala vsa svoja posestva, katera je dobila za doto, celjskemu grofu Frideriku za 18 mark graških penězov⁸. V Slovenjem Gradcu je imel nekoliko posestev grof Ivan iz Pfannberga, kateremu je njegov svak, Henrik iz Planine, posodil sto funtov dunajskih penězov ter si jih leta 1355. dal zagotoviti na dotičnih njegovih posestvih⁹. Imenovani Henrik je zagotovil svoji soprogi Elizabeti njeno jutranjo na svojih posestvih v Slovenjem Gradcu¹⁰. Nikolaju Gallu je Henrik iz Planine zastavil 16 kmetij v Slovenjem Gradcu. Z dovoljenjem avstrijskega vojvoda Rudolfa je rečeni Gall zagotovil na teh kmetijah jutranjo svoje soproge Adelhajde v znesku 224 goldinarjev¹¹. Neža, hči Ortolf iz Slovenjega Gradca, je bila nuna v Velesovem. Njej in rečenemu samostanu je prodal njen nečak, Nikolaj iz Kamnika, leta 1357. eno kmetijo pri Cerkljah za 15 mark oglejskih penězov¹². Friderik iz Slovenjega Gradca je leta 1384. kupil od Pilgrima iz Ivnice in Jurija Michelmannna en dvor pri Ivnici za sto funtov dunajskih penězov¹³. Nikolaj iz Slovenjega Gradca je bil leta 1418. na cerkvenem zboru v Kostnici izobčen¹⁴. Ista usoda je zadela dve leti pozneje Pavla iz Slovenjega Gradca in pa Rajnprehta iz Walsee. Izobčil ju je dne 8. februarja oglejski arhidijakon Filip de Fontanellis ker nista hotela priznati Gregorja de Carinthia, katerega je papež Martin V. določil za oglejskega sufragana¹⁵, dne 13. marca pa pičenski škof Gregor.

¹ 1318. maj 5. R. 2. — ² Kolovec (Gerlachstein), grad blizu Kamnika na Kirauskem. —

³ Šumberk (Schünberg), nekdanji grad zahodno od Trebnjega na Dolenjskem. — ⁴ 1396. apr. 18. R. 2. — ⁵ 1305. s. d. R. 2. — ⁶ 1333. maj 4. R. 2. — ⁷ 1336. julij 19. R. 3. —

⁸ 1355. januar 21. R. 24. — ⁹ 1355. maj 1. R. 24. — ¹⁰ 1363. maj 3. R. 3. — ¹¹ 1363. junij 5. R. 24. — ¹² 1357. dec. 13. R. 2. — ¹³ 1381. avg. 1. R. 3. — ¹⁴ 1418. marec 18. R. 3. — ¹⁵ 1420. febr. 8. R. 24.

s katerim sta se prepirala¹. Večkrat se omenja Ruprecht iz Slovenjega Gradca. Leta 1456. je kupil od cesarja Friderika več posestev, ležečih po raznih krajih, za 400 ogrskih cekinov². Leta 1479. je z drugimi vred razsodil neki prepir, ki je nastal med nekaterimi člani iz rodovine Stubenbergov³. Štiri leta pozneje je obljubil cesarju Frideriku, ki ga je zopet sprejel v svojo milost, da mu hoče biti pokoren v vseh stvareh⁴. Leta 1500 je kralj Maksimilijan najprej njemu, pozneje pa njegovemu bratu Kolomanu zastavil grad Žovnek in urad v Mozirju z vsemi dohodki⁵. Jakob iz Slovenjega Gradca se je zaradi neke žadeve prepiral z Ulrikom iz Blatnice⁶. Ta je nato leta 1481. pooblastil Viljema z Turjaka, da bi ga nadomestoval v tem prepiru⁷.

V Slovenjem Gradcu je bilo tudi nekoliko židov naseljenih. V prvi polovici 14. stoletja je bival tudi žid Muš, od katerega si je Herman von Staudach leta 1334. izposodil 15 mark srebra⁸. Tudi Konrad iz Aufensteina mu je bil dolžan, a je leta 1336. poravnal svoj dolg⁹. Leta 1337. je Muš posodil Fricu Krautbergerju osem mark srebra¹⁰, leta 1338. pa Lorencu iz Guštanja 18 mark srebra, Konradu Kranpergerju 4 marke srebra ter Mateju „von Pleywich“ 11 mark srebra¹¹. — Med letom 1378. in 1388. se večkrat omenja žid Nachim iz Slovenjega Gradca. Leta 1378. sta se on in njegov brat Muš pogodila s celjskim grofom Hermanom zaradi terjatev, katere sta imela do Kolona iz Vuzenice¹². Pri Nachimu se je zadolžil Hugon iz Devina za 20 funtov dunajskih penězov, a ta je dolg leta 1378. poravnal¹³. Sedem let pozneje je omenjeni Hugon izplačal rečenemu židu 102 goldinarja¹⁴. Pri Nachimu si je izposodil več svot Ivan iz Kunšperka. Ko je ta umrl, sta vse njegove dolgove poplačala celjska grofa Herman in Viljem kot variha njegovega nedorastlega sina Andreja¹⁵.

6. Ptuj.

Ptuj je spadal v srednjem veku pod Solnograško nadškofijo. V njem so živeli ministerialci solnograških nadškofov. En tak ministerialec je bil Hartnid iz Ptuja, ki se omenja v neklistini iz leta 1243¹⁶. Friderik iz Ptuja je leta 1288. obljubil vovbrskemu grofu Ulriku, da hoče odvetništvo čez Gornji grad odstopiti avstrijskemu vojvodu Albrehtu zato, da bi ga ta nato dal v fevd rečenemu grofu¹⁷. V začetku 14. stoletja listine včasih navajajo še enega Hartnida iz Ptuja. Leta 1309. je dal svojo hčer Diemudo za ženo Konradu iz Aufensteina¹⁸. Hartnid

¹ 1420, marec 13, R. 3. — ² 1456, apr. 15, R. 24. — ³ 1479, maj 3, R. 24. —

⁴ 1483, sept. 14, R. 1. — ⁵ 1500, sept. 25 in dec. 24, R. 24. — ⁶ Blatnica (Flädnitz),

vas na Srednjem Štajerskem, sod. okr. Feldbach. — ⁷ 1481, marec 14, R. 24. — ⁸ 1334,

febr. 6, R. 3. — ⁹ 1336, nov. 11, R. 3. — ¹⁰ 1337, nov. 5, R. 3. — ¹¹ 1338, apr. 22,

R. 3. — ¹² 1378, marec 25, R. 24. — ¹³ 1378, maj 4, R. 3. — ¹⁴ 1385, jan. 2, R. 3. —

¹⁵ 1388, dec. 7, R. 24. — ¹⁶ 1243, okt. 14, R. 2. — ¹⁷ 1288, maj 27, R. 24. — ¹⁸ 1309,

maj 28, R. 3.

iz Ptuja je leta 1307 oprostil Ulrika, svobodnika iz Žovneka, poročstva, katero je ta prevzel za grofa Hugona iz Taufersa¹. Leta 1310. se Hartnid omenja kot priča v neki listini goriškega grofa Albrehta do ortenburškega grofa Otona².

V prvi polovici 14. stoletja sta v Ptuju živela brata Herdegen in Friderik, ki sta leta 1341. obljubila avstrijskim vojvodom Albrehtu, Frideriku in Leopoldu, da sta pripravljena, razrušiti utrdbo v Sölku³, ako bi se to od nju zahtevalo⁴. Rečena brata sta se prepirala z Ulrikom iz Walsee, s krškim škofom Ulrikom, z grofom Ulrikom iz Pfannberga, s celjskim grofom, z ortenburškim grofom in z gospodom s Planine zaradi gradu, Rudeneck⁵, imenovanega. Med obema strankama je leta 1345. posredoval avstrijski vojvoda Albreht⁶. Omenjena brata sta leta 1323. izjavila nasproti svojemu stricu Frideriku iz Kunšperka, da ta lahko reši zastavljena gradova Velenje in Heckenberg⁷.

Prej imenovani Herdegen se mnogokrat omenja med letom 1319. in 1354. Med letom 1331. in 1351. je bil maršal na Štajerskem in leta 1343. pa glavar kranjski. Njegova soproga Klara je bila hči goriškega grofa Albrehta. Njegov svak je bil Peter iz Liemberga, njegovi strici Friderik iz Kunšperka, Jurij iz Svibnega in Henrik s Planine, njegov nečak pa Oton iz Lichtensteina.

Ko se je Herdegen oženil, je Oton iz Lichtensteina kot njegov nečak prevzel dne 20. avgusta leta 1319. zanj poročstvo za 300 mark srebra dunajske vage, da bode (Herdegen) v teku enega leta zagotovil rečeno svoto svoji soprogi⁸. Istega dne so sprejeli zanj poročstvo za 400 mark v isto svrho. Henrik in Seifrid iz Rotenburga, Wernher iz Tablata in Henrik iz Aufensteina, vsak za sto mark⁹. Tudi so takrat kot porok zanj nastopili Konrad iz Aufensteina, Swiker in Peter iz Liemberga ter Ortolf iz Št. Vida za 1000 mark srebra¹⁰.

Herdegen iz Ptuja je jak pomnožil svoje imetje, ker si je od raznih gospodov nakupil mnogo posestev. Walter s Krškega mu je leta 1337. prodal dve kmetiji blizu Krke na Dolenjskem¹¹, Jurij iz Svibnega pa istega leta več posestev in podložnikov po raznih krajih¹², potem pa še leta 1343. šest kmetij v Krški vasi na Dolenjskem ter en mlin na Krki¹³. Jurij iz Svibnega je imel na Krškem eno tretjino gradu, katero je leta 1335. kupil imenovani Herdegen¹⁴. En del tega gradu je imel Hartnid iz Svibnega,

¹ 1307, febr. 9, R. 3. — ² Cod. W 43, f. 226, 226¹. —

³ Sölk, sodn. okr. Gräbming na severnem Štajerskem. — ⁴ 1341, junij 17, R. 1. — ⁵ Rudeneck blizu Rečice v Savinjski dolini. — ⁶ 1345, apr. 21, R. 24. — ⁷ 1323, febr. 3, R. 1. — Grad Heckenberg je bil zahodno od Celja. — ⁸ 1319, avg. 20, R. 1; Cod. W 43, f. 44 ter regest v Cod. B 531, f. 195¹. — ⁹ 1319, avg. 20, R. 1; Cod. W 43, f. 43 ter regest v Cod. B. 531, f. 195¹. — ¹⁰ 1319, avg. 20, R. 1; regest v Cod. B. 531, f. 250¹. — ¹¹ 1337, avg. 6, R. 3. — ¹² 1337, dec. 6, R. 3. — ¹³ 1343, okt. 31, R. 3. — ¹⁴ 1335, nov. 10, R. 1 in 3.

kateri ga je leta 1343. prodal omenjenemu Herdegenu¹. Dalje je ta kupil od Hartnida iz Svibnega leta 1339. štiri kmetije pri Žužemperku za 32 mark graških penězov², od Pankracija Pancela s Krškega istega leta eno kmetijo v Radulji pri Trebelnem³, od Winterja Prahka leta 1342. en dvor na gori pri Sv. Lovrencu⁴, od Ivana, sina Ofena iz Kostanjevice, leta 1343. pet mark vinskih dohodkov od štirih kmetij pri Brezovici, od ene pri Gradacu in od treh pri Brezjah⁵, od Nikolaja Gabrničarja istega leta več kmetij po raznih vaseh⁶ ter od Ucmana iz Žovneka leta 1346. deset kmetij pri Rajhenburgu⁷.

Temu nasproti je Herdegen drugim odstopil le malo posestev. Svojemu stricu Henriku iz Planine je leta 1342. prodal svoj del pri Gradu Ratenburgu⁸. Leta 1339. je zamenjal s Henrikom iz Viltuša svoj del gradu v Konjicah in eno kmetijo pri Leskovcu blizu Konjic za dve drugi vasi⁹.

Herdegen se je večkrat zaradi kakenga posestva zapletel v prepir, tako n. pr. s celjskim grofom Friderikom zaradi Katzensteinskih posestev. Leta 1351. je Friderik iz Walsee s svojo razsodbo napravil konec temu prepiru¹⁰. Herdegen se je leta 1332. prepiral s svojim svakom Petrom iz Liemberga zaradi 113 mark, katere je ta dobil od svoje sinahe Ane, hčere Hugona iz Svibnega¹¹. Vsled neke razsodbe iz leta 1335. naj bi se Herdegen pomiril z Ivanom in Petrom iz Liemberga¹².

Včasih je tudi Herdegen imel nalogo, da je razsojeval prepire drugih. Leta 1331. dne 27. septembra so lavantinski škof Dietrik, Oton in Rudolf iz Lichtensteina ter Herdegen iz Ptuja poravnali neke prepire med Konradom iz Aufensteina, glavarjem koroškim, Ulrikom iz Walsee, glavarjem štajerskim, ter Friderikom, svobodnikom iz Žovneka¹³. Herdegen je leta 1334. razsodil v nekaterih pravnih zadevah med magistrirom Petrom, sinom Henrika Banija, ter Friderikom, svobodnim iz Žovneka ter glavarjem Kranjskega in Slovenske marke¹⁴.

Herdegen je tu in tam izvrševal še drugačnejše posle. Leta 1343. dne 27. avgusta je kot maršal štajerski in glavar kranjski v imenu avstrijskih vojvodov Albrehta, Friderika, Leopolda in Rudolfa dal v fevd neke rove Ulriku iz Polhovega Gradca in njegovi soprogi Neži¹⁵. Leta 1354. je posredoval med Hartnidom iz Vivšnika, njegovo soprogo Katarino in Hugonom iz Devina, da je Hartnid dal svojo hčer Marjeto Hugonu za ženo ter jej obljubil za doto 600 mark starih oglejskih penězov, Hugon iz Devina bi pa svoji soprogi pripisal 1200 mark¹⁶. Dne 7. januarja leta

¹ 1343, maj 1, R. 1.

² 1339, nov. 28, R. 3 — ³ 1339, sept. 1, R. 3. — ⁴ 1342, apr. 21, R. 3. — ⁵ 1343, avg. 15, R. 3. — ⁶ 1343, dec. 6, R. 3. — ⁷ 1346, marec 2, R. 3. — ⁸ 1342, okt. 13, R. 3. — ⁹ 1339, avg. 16, R. 3. — ¹⁰ 1351, maj 30, R. 24. — ¹¹ 1332, sept. 27, R. 3. — ¹² 1336, junij 26, R. 3. — ¹³ 1331, sept. 27, R. 1. — ¹⁴ 1334, maj 3, R. 24. — ¹⁵ 1343, avg. 27, R. 24. — ¹⁶ 1354, febr. 11, R. 24.

1333. so bili izbrani razsojevalci, da bi presodili škodo, katero je imel Herdegen v službi freisinškega škofa¹.

Povedal sem že, da je Herdegen imel brata Friderika. Ta se med letom 1323. in 1362. omenja v listinah, leta 1349. in 1362. je bil maršal na Štajerskem, leta 1363. dne 12. februarja je bil že mrtev. Njegova soproga Matilda je bila hči Eberharda iz Walsee².

Rečeni Friderik je leta 1339. zastavil Ulriku iz Walsee in Ulriku iz Pfannberga grad Žale³ za 1600 goldinarjev⁴. Viljem iz Svibnega in Henrik iz Viltuša sta mu bila leta 1349. dolžna 100 mark oglejskih penězov⁵. Friderik in Hartnid iz Ptuja sta si leta 1362. izposodila pri židu Mušu 750 funtov dunajskih penězov⁶. Friderik iz Ptuja je imel v lasti grad v Velenju, katerega je pa z raznimi priteklinami vred odstopil avstrijskemu vojvodu Rudolfu, a ga nato od njega zopet dobil v fevd⁷. Imenovani Friderik je imel od Šentpavelskega samostana kot fevd grad v Ernovžu in stolp v Špilju (Spilfeldu). Po njegovi smrti je takratni šentpavelski opat Konrad oboje dal v fevd avstrijskim vojvodom Rudolfu, Albrechtu in Leopoldu⁸. Tudi od Krške cerkve je Friderik dobil nekoliko fevdov, katere je po njegovi smrti krški škof Ivan dne 12. februarja leta 1363. podelil prej omenjenim avstrijskim vojvodom⁹.

V drugi polovici 14. stoletja je živel Hartnid Starejši iz Ptuja. Omenja se večkrat med letom 1340. in 1382. Njegovemu očetu je bilo Amelrik ime. Njegova soproga je bila Elizabeta iz Ortenburga, njegova svaka pa grofa Oton in Friderik iz Ortenburga. Njegov sin se je zval Eberhard, njegov nečak je bil Hartnid iz Svibnega, njegova teta pa Ana iz Lichtensteina.

Rečeni Hartnid je leta 1340. kupil eno kmetijo od svojega nečaka Hartnida iz Svibnega za pet in pol marke penězov¹⁰, pozneje pa še eno za šest mark graških penězov¹¹. Leta 1350. je bil že vdovec. Njegova soproga Elizabeta iz Ortenburga je imela 400 mark oglejskih penězov dote, katero sta Hartnidu izplačala njegova svaka, Oton in Friderik iz Ortenburga¹². Ko je Hartnik izgubil svojega očeta, sta njegova varuha, Ulrik in Friderik iz Walsee oskrbovala njegove zadceve¹³. Ko se je leta 1360. grof Ulrik iz Schaumberga zadolžil pri mariborskem židu Iserleinu za 1000 funtov dunajskih penězov, sta zanj prevzela poroštvo Eberhard iz Walsee in Hartnid iz Ptuja¹⁴. Grof Ulrik je pri tej priložnosti v posebni listini izjavil, da ne bodeta poroka zaradi poroštva trpela nobene škode¹⁵.

¹ 1333, januar 7, R. 3. — Zahn, Cod. Anstr. — Fris., II, 198, št. 615. ² 1370, nov. 28, R. 24. — ³ Žale (n. Seltenheim) severozahodno od Celovca na Koroškem. — ⁴ 1339, apr. 23, R. 3. — ⁵ 1349, julij 31, R. 3. — ⁶ 1362, avg. 3, R. 3. — ⁷ 1362, apr. 3, R. 24. — ⁸ 1363, febr. 21, R. 24. — ⁹ 1363, febr. 12, R. 1 in 1363, s. dl., R. 21. — ¹⁰ 1340, januar. 22, R. 3. — ¹¹ 1340, avg. 19, R. 3. — ¹² 1350, okt. 9, R. 21. — ¹³ 1352, maj 18, R. 3. — ¹⁴ 1360, marec 20, R. 3. — ¹⁵ 1360, marec 20, R. 24.

Povedal sem že, da sta se Friderik in Hartnid iz Ptuja leta 1362. zadolžila pri židu Mušu za 750 funtov dunajskih penězov¹. Hartnid se je zaradi dedščine prepiral s svojo teto Ano iz Lichtensteina. Nato so bili v tej zadevi kot razsojevalci postavljeni Rudolf iz Walsee, Oton iz Stubenberga in še drugi². Tudi se je Hartnid prepiral z mojstrom Akusom, čegar hči Suzana se je omožila z njegovim sinom Eberhardom. Zediniti se niso mogli zaradi jutranje, prepisa in dote. Celjski grof Herman I. je bil nato postavljen za razsojevalca³.

Povedal sem že, da se je prej omenjeni Eberhard oženil s Suzano, hčerjo mojstra Akusa. Prvo ženitovanjsko pogodbo so napravili že leta 1379⁴, drugo pa leta 1380⁵.

V tistem času je živel Hartnid Mlajši ali Hertel iz Ptuja. Bil je kakih deset let mlajši od prej imenovanega Hartnida Starejšega. Ta je, kakor se kaže, odslovil leta 1352. svoja dva variha, Ulrika in Friderika iz Walsee⁶, Hartnid Mlajši pa leta 1362. svojega, namreč svojega strica Eberharda iz Walsee⁷. Hartnid Mlajši je bil leta 1365., 1368. in 1379. maršal štajerski. Njegova teta je bila Matilda, hči Eberharda iz Walsee ter vdova po ranjkem Frideriku iz Ptuja, njegova sestrična pa Ana, omožena Lichtensteinova.

Leta 1365. je avstrijski vojvoda Albreht zastavil Hartnidu Mlajšemu in Hartnidu Starejšemu iz Ptuja gospostvo v Sölku, ker jima je bil dolžan 2030 funtov dunajskih penězov, katere sta mu deloma posodila, deloma pa si jih prislužila⁸. Tri leta pozneje sta avstrijska vojvoda, brata Albreht in Leopold, zagotovila Hertelu na gradu Sölku, kateri mu je bil zastavljen, še 600 goldinarjev od tistih 1200 goldinarjev, katere sta mu postala dolžna, ko jima je izročil 20 vojakov s čeladami, kateri naj bi ju spremljali po Lombardiji, Rimu in drugod⁹. Hartnid Mlajši iz Ptuja se je leta 1370. pogodil s svojo teto Matildo, vdovo po ranjkem Frideriku iz Ptuja, da mu ta (Matilda) da 1000 funtov dunajskih penězov, a on bode vsako leto do nje smrti o. določenem času za njo naložil po sto funtov dunajskih penězov¹⁰. Rečeni Hartnid in njegova sestrična Ana, omožena Lichtensteinova, sta se leta 1378. pogodila, da bode med njima celjski grof Herman razsojeval zadeve zaradi dedščine in drugih stvari¹¹. Imenovani grof, potem Hartnid iz Ptuja in Ivan iz Stadeka¹² so bili poroki bratoma Otonu in Ulriku iz Lichtensteina za 900 funtov dunajskih penězov, katere je rečeni Oton obljubil dati svoji soprogi Marjeti iz Puchhaima. Omenjena Oton in Ulrik sta leta 1379. izjavila, da ne bodo naštetí poroki

¹ 1362, julij 17, R. 3. — ² 1377, apr. 13, R. 3. — ³ 1382, junij 15, R. 3. — ⁴ 1379, januar 9, R. 3. — ⁵ 1380, avg. 3, R. 3. — ⁶ 1352, maj 18, R. 3. — ⁷ 1362, maj 31, R. 3. — ⁸ 1365, dec. 13, R. 24. — ⁹ 1368, apr. 18, R. 24. — ¹⁰ 1370, nov. 6, R. 24. — ¹¹ 1378, maj 4, R. 3. — ¹² Stadeck, vas blizu Gradea na Štajerskem.

imeli zaradi poročstva nobenc škode¹. Hertel iz Ptuja in Hartnid iz Ormoža sta imela kot fevd Krške cerkve gradove Ravní breg², Lemberg³, Gabel in Eckenstein⁴. Pozneje so te gradove dobili celjski grofje, kar jim je leta 1436. potrdil krški škof Ivan⁵.

En Hartnid iz Ptuja je bil leta 1385. že mrtev. Iz dotične listine ni razvidno, je li bil Starejši ali Mlajši. Zapustil je več otrok, za katere so varuštvu prevzeli celjski grof Herman, Henrik iz Rauhensteina⁶ in Hugon iz Devina. Zarad varništva je prišlo med njimi do prepиров. Dne 22. februarja rečenega leta so se med seboj v Radgoni dogovorili, kako bodo postopali, da bode na korist nedorastlim otrokom⁷.

Okoli leta 1400 je živel Bernard iz Ptuja. Njegova hči Ana je bila soproga grofa Ivana iz Schaumberga, njegovi nečaki pa Rudolf, Rajnpreht in Friderik iz Walsee. Rečeni Bernard je leta 1399. kupil od nekega Bertolda dva mlina pod Svibnim pri Rateškem potoku za 40 funtov dunajskih penězov⁸. Dve leti pozneje so Rudolf, Rajnprecht in Friderik iz Walsee potrdili volilo, katero je napravil njih bratranec Ulrik iz Walsee njih stricu, rečenemu Bernardu⁹. Grof Ivan iz Schaumberga je leta 1413. obljubil, da se oženi z Ano, hčerjo Bernarda iz Ptuja. Ako bi tega ne storil, naj plača 4000 funtov penězov globe¹⁰. Bernard iz Ptuja je leta 1397. obljubil Ulriku iz Walsee v slučaju, da bi umrl brez dedičev maršalstvo na Štajerskem, hišo v Framu ter posestva pri Hausu blizu Maribora in v Söllu¹¹.

En Friderik iz Ptuja se večkrat omenja med letom 1422. in 1436. leta 1438. je bil že mrtev. Ker je bil njegov svak, grof Ivan iz Schaumberga oženjen z Ano, hčerjo Bernarda iz Ptuja, sledi iz tega, da je bil brat omenjene Ane in sin Bernardov.

Imenovani Friderik je bil nekaj časa najvišji maršal na Štajerskem. Kot tak je podelil leta 1422. Marjeti, hčeri Leopolda Prennerja in vdovi po Ivanu Dressidlerju, četrti del mitnine v Mauternu¹², leta 1433. pa Erhardu Matheserju dva dvora v Ebersdorfu¹³. Leta 1425. je dal Konradu Raumschüsselu v fevd več kmetij, dvorov in gorskih pravic blizu Ptuja¹⁴ leta 1436. pa Andreju Schmidu grad Dornavo pri Ptuj¹⁵. Od avstrijskega vojvoda Ernesta je leta 1423. dobil v fevd štiri štajerske gradove, namreč

¹ 1379. julij 4, R. 24. — ² Ravní breg (Rabensperg), nekdanji grad severozahodno od Celja. — ³ Lemberg, nekdanji grad med Celjem in Dobrno. — ⁴ Eckenstein, nekdanji grad vzhodno od Velenja. — ⁵ 1436, maj 20, R. 24. — ⁶ Rauhenstein, nekdanji grad blizu Badaña na Dolenjo. Avstrijskem. — ⁷ 1385, febr. 22, R. 1. — ⁸ 1399, dec. 12, R. 3. — ⁹ 1401, okt. 24, R. 3. — ¹⁰ 1413, dec. 26, R. 3. — ¹¹ Cod.B. 5, f. 74. ¹² — 1422, julij 15, R. 3. — Mautern, trg na S. Štajerskem blizu Ljubna. — ¹³ 1433, dec. 22, R. 3. — Ebersdorf se nahaja štiri vasi na Srednjem Štajerskem. — ¹⁴ 1425, jan. 7, R. 3. — ¹⁵ 1436, maj 18, R. 3.

Fram¹, Maidburg², Gleichenberg in Weinberg³. Tudi je imel več državnih in deželnih fevdov po nekaterih vaseh na Srednjem Štajerskem⁴.

Leta 1428. je Friderik iz Ptuja obljubil z dovoljenjem avstrijskega vojvoda Friderika kot fevdnega gospoda svojemu svaku, grofu Ivanu iz Schaumberga, grad Fram (Frauenheim) in pa maršalsko dostojanstvo v slučaju, da bi izmrli moški rod ptujskih gospodov⁵. Oboje je grof Ivan dosegel leta 1438., kar nam kaže neka listina z dne 25. aprila omenjenega leta. Takrat je rečeni grof kot najvišji maršal na Štajerskem z reverzom potrdil, da mu je avstrijski vojvoda Friderik Mlajši dal v fevd maršalski urad na Štajerskem in pa grad Fram, kar mu je v svoji oporoki volil njegov svak Friderik iz Ptuja⁶. Isti grof je tudi z reverzom potrdil, da mu je imenovani vojvoda prepustil lovsko pravico tostran Drave in okoli Žiž, kar je prej imel njegov večkrat omenjeni svak⁷.

Rečeni Friderik je imel razen Ane tudi sestro Nežo, ki je bila omožena z goriškim grofom Ivanom Majnhardom. Dne 9. januarja leta 1422. se je napravila ženitovanjska pogodba med omenjenim grofom in njegovo soprogo. Ta naj bi dobila 1000 goldinarjev dote, a se obenem odpovedala vsem pravicam do kake dedščine⁸. Tri mesece pozneje je Friderik izjavil, da je svojo sestro Nežo dal v zakon goriškemu grofu Ivanu Majnhardu, njeno doto, pripis in jutranjo pa jej je zagotovil na gradovih, posestvih in dohodkih rečenega grofa. Ako bi se zgodilo, da bi doto v znesku tisoč goldinarjev, katero je izplačal, dobil povrnjeno, morejo dediči imenovanega svaka zopet rešiti dotične gradove, posestva in dohodke⁹. Po smrti grofa Ivana Majnharda je Friderik z Ptuja pisal leta 1432. goriškemu grofu Henriku o terjatvah, katere je imela njegova sestra Neža kot vdova po svojem rajnkem soprogu¹⁰.

Kakor se kaže, se je Neža po smrti svojega soproga vdrugič omožila z nekim Stubenbergovecem. Iz tega zakona se je rodil sin Ivan iz Stubenberga, kateri je leta 1463. potrdil volilo svoje matere zastrannjene dedščine na korist rimskemu cesarju Frideriku¹¹. Goriški grof Henrik in Leopold iz Stubenberga sta se leta 1449. pogodila zaradi dote, pripisa in jutranje, katere je imela Neža, bivša soproga rajnkega goriškega grofa Ivana Majnharda¹². Morda je bil ta Leopold iz Stubenberga novi soprog rečene Neže. Omenim naj še, da je ta Neža iz Stubenberga leta 1442. prodala svoj grad Heckenberg¹³ z vsemi pravicami, dohodki in priteklinami celjskemu grofu Frideriku za 1300 funtov dobrih dunajskih penězov¹⁴.

¹ „Frauenheim“ je najbrže Fram južno od Maribora. Eu Frauenheim je blizu Wildona. — ² Grad Maidburg je bil blizu Ptuja. — ³ 1423, marec 26, R. 24. — ⁴ 1492, maj 22, R. 24. — ⁵ 1428, avg. 11, R. 1. — ⁶ 1438, apr. 25, R. 24. — ⁷ 1438, maj 3, R. 24. — ⁸ 1422, januar 9, R. 1. — ⁹ 1422, apr. 20, R. 24. — ¹⁰ 1432, marec 20, R. 1.

¹¹ 1463, nov. 16, R. 24. — ¹² 1449, junij 22, R. 24. — ¹³ Heckenberg, uokdanji grad blizu Vranskega. — ¹⁴ 1442, marec 18, R. 24.

Ko so izmrli moški člani ptujskih gospodov, bi si radi njih posestva prisvojili razni njih sorodniki. Grof Ivan iz Schaumberga je stavil v tej zadevi več zahtev v imenu svoje soproge in njene sestre. Nastal je prepir med njim na eni strani ter med Hedviko, soprogo Jurija iz Lichtensteina, in Dorotejo, soprogo Ivana iz Puchhaima, na drugi, ki sta se zaradi ptujske deščine obrnili do rimskega kralja Friderika¹. Grof Ivan je nato obljubil kralju vse storiti, da se poravna prepir, katerega je imel s Hedviko in Dorotejo zaradi posestev, gradov, mest in drugih stvari, katere so nekdanj imeli ptujski gospodje. Tudi je obljubil, da se hoče zaradi iste zadeve pomiriti z Ivanom iz Ebersdorfa, ki je zastopal svojega sina Vida².

Mesto Ptuj je dobilo od solnograških nadškofov, pod katerih oblast je spadalo že od devetega stoletja sem, razne pravice, katere so mu poznejši vladarji večkrat potrdili. Med drugimi je cesar Friderik potrdil mestu njegova pisma, privilegije, svoboščine, pravice in stare običaje³.

Važna oseba v mestu je bil ondotni sodnik, kateremu je svetovalstvo stalo na strani. Znan nam je slučaj, da je mestno zastopstvo razsojevalo neki prepir, ki je nastal med samostanom v Žičah in ptujskim meščanom Andrejem Schusterjem⁴. Sodnik in svetovalstvo v Ptuj sta leta 1492 dobila od cesarja Friderika pravico, da sta v rečenem mestu eno leto izvrševala sodstvo ter pobirala davščino, „umgeld“ imenovano, potem dohodke dvornega urada (hofamt) in mlina, dalje mitnino in pa osemdeseti funt od tržnega blaga⁵. Naslednjega leta je cesar Friderik dal pobiranje osemdesetega funta in pa mitnino v Ptuj za tri leta v najem ondotnemu protipisarju Matiju Kellenbergerju proti temu, da ta plača vsako leto 300 funtov⁶. Leta 1498. je kralj Maksimilijan podelil mitnino v Ptuj z vsemi dohodki Ivanu Kellmanu⁷.

Mesto Ptuj je leta 1494. prišlo pod oblast kralja Maksimilijana. Takrat sta se solnograški nadškof in rečeni kralj pogodila tako, da je prvi dobil več mest in gradov, katere je nekaj časa ogrski kralj Matija imel zasedene, drugi pa nekatere druge kraje, med katerimi je bilo tudi imenovano mesto⁸. Nato je kralj Maksimilijan izročil Juriju Moyserju grad, mesto, deželno sodstvo in roboto v Ptuj v oskrbovanje ter mu obljubil, da dobi kot njegov glavar vsako leto za svoje službovanje po 500 funtov penězov⁹. Leta 1500 je kralj Maksimilijan sprejel Erharda iz Polhaima za svojega glavarja čez Ptujsko gospodstvo za deset let. Tudi mu je prepustil obdelovanje treh kmetij in zraven spadajočih travnikov, potem polovico sodstva, planinske pašnike, lov, ribištvo in roboto. Zato pa naj bi

¹ 1441, febr. 6, R. 1. — ² 1441, febr. 6, R. 1. — ³ 1492, apr. 20, R. 21; 1494, maj 16, R. 24. — ⁴ 1452, okt. 16, R. 2. — ⁵ 1492, maj 16, R. 24. — ⁶ 1493, marec 20, R. 24. — ⁷ 1498, febr. 24, R. 24.

⁸ 1494, febr. 12, R. 1. — ⁹ 1494, julij 31, R. 24.

dobival za grajsko varstvo 300 goldinarjev in za svoje službovanje 500 goldinarjev¹.

V Ptujju je bil samostan pridigarskega reda, kjer je bil leta 1357. neki Nikolaj za priorja. Ta se je zavezal, da se bode vsako leto na dan pred sv. Lovrencem obhajala obletnica za celjskega grofa Friderika I., njegovo soprogo in otroke, pa tudi za grofa iz Güssinga, njegove starše in prednike tako, da se opravijo večernice ter 24 maš. Zato je pa samostan prejel 50 mark graških penzov². Enako obletnico je obljubil Jakob „von Neudeck“³, gvardijan minoritskega samostana, l. 1360., ki se je tudi zavezal, da se bode obhajala obletnica za celjskega grofa Friderika, njegovo soprogo in otroke v torek po vnebohodu. Tudi takrat naj se opravijo večernice in 24 maš, zato naj pa samostan dobi 5 mark graških penzov⁴. Leta 1361. je bil omenjeni Nikolaj še prior v rečenem samostanu. Dne 28. maja je namreč potrdil, da je prejel od celjskega grofa Friderika 20 funtov dunajskih penzov na račun za enega konja, katerega je samostan prepustil Rudolfu iz Katzensteina proti temu, da rečeni grof zanj izplača 40 funtov⁵. Leta 1419. je Peter Poltel, meščan ptujski, prodal samostanu svojo kramarijo za obleko, ki je stala na vogalu mestnega obzidja pred Ptujem⁶. Prior Eberhard Seys se je leta 1448. zavezal, da bodo vsako nedeljo na prižnici molitve za celjske grofe, posebno pa za grofa Friderika II. in njegovega očeta Hermana II. Zato naj pa samostan dobi vsako leto po dve marki penzov iz urbarja v Rogatcu⁷. Leta 1455. je bival v samostanu brat Friderik von Nieder-Aich, ki je volil neko svoto za stavbo križnega hodnika v zgornjem samostanu v Ptujju⁸. Od Ivana Prewnerja je samostan leta 1459. dobil en vinograd s kletjo in s tiskalnico blizu Ptujja proti temu, da se opravijo vsake kvatre ene večernice, ena peta in ena črna maša⁹. Markward Stellung, doktor zdravilstva, je napravil oporoko na korist pridigarskemu samostanu v Ptujju, samostanu v Žičah, hospitalu v Celju ter v Studenicah bivajoči bčeri, katero je za svojo sprejel¹⁰.

Glede ptujske župnije je leta 1494. ukazal kralj Maksimilijan ptujskemu vikarju, da naj jo z vsemi pripadajočimi stvarmi odstopi Ivanu Kernerju¹¹.

Kar se tiče meščanov in drugih ptujskih prebivalcev, sem že nekatere imenoval, kakor Petra Poltela, ki je živel leta 1419, potem Andreja Schusterja, ki se navaja leta 1452., in še druge. Kot ptujski meščanje se

¹ 1500, febr. 26, R. 24. — ² 1357, nov. 30, R. 24. — ³ Gl. tudi Kovačič, Dominikanski samostan v Ptujju, I, 58 in 65.

⁴ Morda Mirna (Neudeck) na Dolenjskem. En Neudeck je na Štajerskem južno od Neumarkta. ⁵ 1360, febr. 13, R. 24. — ⁶ 1361, maj 28, R. 24. — ⁷ 1419, marec 26, R. 2. — Gl. tudi Kovačič, Dominikanski samostan, II, 6. — ⁸ 1448, okt. 7, R. 24. — ⁹ 1455, sept. 21, R. 2. — Gl. Kovačič, Dominikanski samostan, I, 21. — ¹⁰ 1459, julij 30, R. 2. — Gl. Kovačič, Dominikanski samostan, I, 60. ¹¹ 1467, dec. 16, R. 2. — ¹² 1494, apr. 10, R. 24.

leta 1362. omenjajo bratje iz Lindeka¹. Ivan iz Kunšperka jim je dal v fevd grajsko pravo in dva dela vinske desetine „in dem Smach“ blizu Ptuja². V istem kraju je krojač Peter iz Ptuja dobil od Ivana iz Kunšperka leta 1356. v fevd en vinograd in eno njivo³. Ptujski meščan Ulrik Gyesser in njegova soproga Neža sta leta 1376. prodala neki vinograd za 35. funtov dunajskih penězov nekemu dunajskemu meščanu⁴. Leta 1400 se omenja Erhard Säckl iz Ptuja, kateremu je bil ljubljanski meščan Nikolaj Hafner dolžan 196 goldinarjev⁵. Marjeta, vdova po ptujskem krojaču Jakobu, je leta 1424 prodala Petru Kelnerju en vinograd blizu Ptuja⁶. Ludovik Peer, meščan ptujski, je prodal Jakobu Zenklu eno hišo v Ptuj, kar je cesar Friderik kot deželni knez leta 1492. potrdil⁷.

V Ptuj je živel v 14. stoletju nekoliko židov. Leta 1343. se omenja ptujski žid Gerstlein, kateremu je bil gornjegrajski opat Ivan dolžan 500 goldinarjev oglejskih mark⁸. V tistem času je živel v Ptuj žid Isserlein, kateremu je bil Oton iz Maribora leta 1334. dolžan 11 mark srebra⁹, celjski grof Friderik pa 1345. leta 1300 mark starih graških penězov¹⁰. Leta 1364. je bival v Ptuj žid Muš, ki je imel v Trstu svojega svaka, žida Paskula, kateremu so tudi Pesehaeh rekli¹¹. Nekemu ptujskemu židu je bil leta 1342. celjski grof Friderik dolžan 118 mark penězov¹² brata Martin in Ivan iz Rineka¹³ pa 1347. leta 320 mark starih graških penězov¹⁴.

¹ „Lindecker“, ki so se imenovali po Lindeku, nekdanjem gradu jugovzhodno od Vitanja. — ² 1362, apr. 24, R. 3.

³ 1356, febr. 24, R. 3 — ⁴ 1376, marec 23, R. 3.

⁵ 1400, januar 31, R. 3. — ⁶ 1424, maj 5, R. 2. — ⁷ 1492, dec. 4, R. 1. — ⁸ 1343, nov. 25, R. 2 — ⁹ 1334; febr. 15, R. 3 — ¹⁰ 1345, junij 26, R. 3. — ¹¹ Cod. W 594, f. 78'. ¹² 1342, avg. 18, R. 3. — ¹³ Rinek (Reineck), nekdanji grad nad reko Krko blizu Malega Št. Vida na Kor. — ¹⁴ 1347, januar 21, R. 24.

Mariborsko vprašanje.

Fr. Kovačič.

Svetovna vojna je brezdvomno močno razširila poznavanje raznih dežel, narodov in njih zgodovine, pri sklepanju miru je bila priložnost, da se to poznavanje poglobi ter objektivno spoznanje resnice postavi za podlago prenovitvi Evrope, ker le na podlagi objektivne resnice je mogoča pravičnost, medsebojno umevanje in strpljivost.

Belgrajski vseučilišni profesor Jovan Cvijić, učenjak svetovnega slovesa, je rekel o neki priliki: „Pri pariški mirovni konferenci je menda prvokrat znanost prišla do besede pri diplomatičnih obravnavah“. Učeni gospod je tudi kot predsednik etnografske sekcije, znanstvenega odseka naše delegacije v Parizu, opetovano povdarjal, naj se stavijo le take zahteve, ki se dajo s stvarnimi razlogi podpreti.

Žalibog je pri sklepih mirovne konference le redkokdaj nepristranska znanost imela odločilno besedo. Ko bi jo imela, bi bilo le v našprilog. Kar se nam je prisodilo in pripoznalo, se ni zgodilo iz kake slepe platonске ljubezni do nas, marveč le teža objektivnih dejstev je potegnila včasih tehtnico na našo stran in je resnica zmagala nasproti samovoljni sili diplomatskih spletkarij. To velja zlasti za določitev meje v bivši štajerski kronovini in v Prekmurju.

Nasprotniki so razpredli velikansko propagando v svoj prilog ter nevtralne dežele, kakor Švico in Nizozemsko kar preplavili s svojimi brošurami. Po prizadevanju Italijanov so ti proizvodi došli celo do ušes visokoučenih krogov pariške Sorbonne in napravili nemajhno zmedo glede naših, v tujini itak malo poznanih etničnih razmer. Ti krogi so pa imeli važno besedo pri odmerjanju novih državnih mej.

V obče bi se dala o vseh teh nemških literarnih proizvodih ponoviti sodba, ki jo je izrekel dr. Ramovš v „Lj. Zv.“ (št. 6, 1919, str. 381) o spomenici graškega akademskega senata „Die Südgrenze der deutschen Steiermark“: „zanj (za senat) je to. velika blamaža, s stališča znanosti pa grd škandal“.

Če odpihnemo iz teh knjižic kopico bobnečih fraz o „nemškem kulturnem“ delu in klevet zoper slovensko duhovščino in svetno izobraženstvo, ostane le zelo slabotno okostje, ki vsebuje etnografski, historično-zemljepisni in gospodarski moment.

¹ Omenimo le nekatere teh proizvodov: Bois du Fred, Marburg und seine Umgebung Pireher Max, Die Zukunft der deutschöst. Alpenländer. Kamniker Dr. Fr., Das deutsche Murtal von Spielfeld bis Radkersburg und die Slovenen. Pfaundler, die Staatsgrenze Deutsch-österreich in Steiermark. Pirchegger, Das steirische Draugebiet — ein Teil Deutschösterreichs.

Etnografski moment so skušali Nemci obrniti v svoj prid s tem, da so a) potiskali v ospredje narodno mešani značaj mariborskega političnega okraja, zlasti Dravske doline; b) s povdaranjem plemenske razlike Slovencev levo od Drave od „kranjskih“ Slovencev; c) Pfaundler je opozoril, da Nemci izgube okoli 66.000 svojih rojakov, ako se državna meja potegne točno po etnografski meji, torej imajo Nemci pravico do odškodnine in ta odškodnina bi bila v tem, da se meja potegne ob Dravi, ali po vrhu Pohorja ali celo preko Boča, Donačke gore in skozi Haloze ob prejšnji štajersko-hrvaški meji. Ker so pa čutili, da vsi ti razlogi ne morejo vzdržati stvarne in nepristranske kritike, so se končno zatekli pod okrilje „volje“ spodnještajerskih Nemcev, sklicujoč se na Wilsonovo načelo samoodločbe narodov.

Osvetlimo to nemško argumentacijo le z nekaterimi opazkami, spuščati se v podrobnosti, bi se reklo v Dravo nositi.

a) Koliko je vredna avstrijska statistika „občevalnega jezika“ za znanstveno ocenjevanje narodnostnih razmer, je vsakomur znano, toda računimo z dejstvom in se postavimo na stališče statistike iz l. 1910. Tedaj dobimo v spornem ozemlju ob Dravi in Muri v okviru onih mej, kakor jih je začrtala st. germainška pogodba, naslednje narodnostno razmerje na podlagi občevalnega jezika:

Sodni okraj	Nemcev	Slovencev
Mahrenberški ¹	4724	10348
Arveški (občine Kaplja, Klanjec in Gradišče*)	1900	3346
Mariborski z mestom	38075	44596
Sv. Lenart	516	17038
Cmureški (na desni strani Mure)	3361	2497
Gornjeradgonski	827	11629
Radgonski (8 občin v apaški kotlini)	2612	321
	52075	89775

Glede tega števila so Nemci stavili drzno trditev brez vsakega dokaza: oba naroda — Nemci in Slovenci — sta domača (bodenständig). Če pa etnolog vpraša: odkod se je vzelo to nemštvo, koliko ga je bilo n. pr. pred 50 leti, se brez vsakega truda da dognati, da so ti „Nemci“ v veliki večini po zistemu nemško pobarvani Slovenci.

Skoraj polovica tega nemštva odpade na Maribor: 22653 duš. Tudi ostalo nemštvo na Sp. Štajerskem je po večini osredotočeno v mestih Ptuj in Celju. Kako stoji s tem nemštvom, nam pojasni statistika

¹ Glede pripadnosti občine Sobota (670 Nemcev, 38 Slovencev) se bo odločevala mednarodna mejna komisija — * Pri občinah Gradišče in Klanjec lesedilo mirovne pogodbe ni dovolj jasno in bo se tu odločevala mejna komisija.

domovinske pravice, ker glede naravnega prirastka sta Celje in Ptuj pasivna (Celje — 16.95‰, Ptuj — 21.53), Maribor pa ima le zelo neznameniten prirast (+ 0.28‰), torej se mestno nemštvo vzdržuje in množi le s priselitvijo.

Prebivalstvo Maribora, Celja in Ptuja po domovinski pravici.

Domovinsko pravico so imeli v jugoslov. krajih	Maribor	Celje	Ptuj	Skupaj
Okraj Brežice	502	456	62	1020
„ Celje	1146	1860	130	3136
„ Konjice	403	286	29	720
„ Ljutomer	622	55	109	786
„ Maribor	5823	153	204	6180
„ Ptuj	2394	318	1254	3966
„ Slovenji Gradec	365	161	41	567
Kranjska, Primorje, Istra, Dalmacija	1143	390	251	1784
Hrvatska in Bosna	322	62	170	555
Balkanske države	12	2	1	15
Skupno	12735	2763	2251	18729

V etnografskem oziru je torej od nemštva na obmejnem ozemlju odšteti 12.735 mariborskih jugoslovanskih naseljencev, ostane le še 39.340 od katerih je pa zopet precejšen del odšteti na priselitev v prejšnjem desetletju, 1683 ljudi je bilo iz narodno mešanih koroških okrajev, 1207 pa iz Češke in Moravske. Koliko Slovencev je v obmejnem ozemlju „zistem“ napravil za Nemce, se lahko sluti, ako se primerja ljudsko štetje l. 1900 in 1910. Takrat je n. pr. mariborski sodni okraj z mestom vred imel 27.771 Nemcev in 47.866 Slovencev. V 10 letih Slovenci ne samo da niso nič napredovali, marveč njih število se je znižalo na 44.596. In vendar sama avstrijska statistika priznava, da imajo Slovenci odstotno več porodov kakor Nemci. Kam torej spada ozemlje, ki ima celo na podlagi občevalnega jezika 63.29‰ Slovencev in 36.71‰ umetno in nasilno ustvarjenih Nemcev?

b) Najbolj klasičen vzgled nemške „znanstvenosti“ je povdaranje plemenske razlike štajerskih obmejnih Slovencev od „Kranjcev“. V tem oziru so Nemcem prišli na pomoč Italijani, ki so dobili tozadevne inšpiracije najbrž iz Gradca. Ko se je meseca marca 1919 ententina študijska komisija (Commission d'études) lotila našega mejnega vprašanja, je italijanski izvedenec kot „dober poznavalec“ avstrijskih narodnostnih razmer samozavestno zatrjeval, da severno od Drave ni Slovencev, marveč le

„déhris“, drohci raznih plemen, ki se liki Cigani skitajo od kraja do kraja. To kost je hlastno pograbila avstrijska mirovna delegacija in s pomočjo graškega vseučil. docenta Pircheggerja je dr. Kamaiker v posebni spomenici na ententin vrhovni mirovni svet povdarjal, da severno od Drave niso pravi Slovenci, marveč „Vendi“; to iznajdho je smatral za tako imenitno, da je še v „Tagesposti“ (št. 242, dne 2. sept. 1919) nemškemu svetu razglasil te epohalne posledke svoje učenosti. V podkrepitev svoje argumentacije je zajezdil celo jezikoslovnega konja in kot vzgled navedel dialektološke germanizme: Gemeindeamt - gmainzen(?), Pflug - plug, Schere - škarje, Sessel - seselj, Gewehr - gvir (Kamnikar piščevir), putzen - pucati. K. je kajpada pozahil pogledati v jezikovni zaklad in folkloro štajerskih Nemcev, kjer hi našel precejšnjo kopico slovenskih elementov. K. in njegov pomočnik Pirchegger hi se bila lahko poučila o diferenciaciji plemen, in ras vsaj iz „Sociologije“ svojega graškega profesorja Gumplovicza, ki na str. 144 te knjige ugotavlja, da se celo znamenitemu nemškemu antropologu Virchowu ni posrečilo, najti enoten praprot nemškega naroda, ker zmotno je, pravi Gumpłowicz, misliti, da je sploh kateri historičnih narodov kdaj tvoril antropološko enoto. „Nihče ni dokazal, da so vsi Nemci kdaj imeli isto ohliko v lobanjah, z drugimi hesedami, da so Nemci prvotno tvorili popolnoma enoten narod“. In kako hi izgledalo ujedinjenje italijanskega naroda, ko hi se djal pod lečo stroge plemenske in jezikovne diferenciacije s svojimi germanskimi in berbersko-arahskimi elementi! Celo narodno tako enotna Francija izgleda v antropološkem oziru kakor pisan mozaik.

Avstrijska statistika ni nikdar razločevala Slovencev in „Vendov“. Ko so se delale priprave za preselitev škofijskega sedeža v Maribor in za priklopitev Slovencev levo od Drave k lavantinski škofiji, ni nikomur prišlo na misel, da „sckovski“ Slovenci za pravo niso istega plemena kakor oni okoli Celja; ko so ustvarjali zadnji avstrijski volilni zakon, ni niti Nemcem prišlo na misel, da severno od Drave niso pravi Slovenci, marveč so potegnili slovenski volilni okoliš celo v arveški sodni okraj, le zdaj je „nemška znanost“ morala naenkrat priteči na pomoč nemškemu imperializmu in skovati plemensko razliko.

Na ohmojnem ozemlju štajerskem se pač dotikajo panonski in karantanski Slovenci, čemur se pozna sled v jeziku, v ohičajih in tipu, toda taka neznatna razlika je v večjih narodnih in državotvornih skupinah brezpomembna. Prehivalci Dravske doline, Radlja in Kozjaka v jezikovnem oziru tvorijo s Pohorci cno narečje, ki je le nadaljevanje koroškega narečja in je v najožjem stiku s kranjsko-gorenjskim narečjem. Povse naraven in splošen je tudi pojav, da imajo gorjanci bolj trd in okoren jezik in več arhaizmov kakor prebivalci v ravninah in ljubkih gorica

ter ob velikih prometnih žilah, a zato nikomur ne pride na um, izločevati jih iz plemenske skupnosti dotičnega naroda.

Naloga bodočih antropologov in etnologov na našem vseučilišču bo, natančneje raziskati tudi fizikalne osebine Slovencev v raznih pokrajinah. Vsekako gre v tem oziru predaleč trditev francoskega učenjaka B. Auerbacha, da je slovenski tip bolj različen od jugoslovanskega kakor od nemškega¹. On se opira poglavitno na Zuckerkandla, ki je preiskoval lobanje štajerskih Slovencev in Nemcev. Velika sličnost je tu umljiva, ker so štajerski Nemci v veliki meri ponemčeni Slovenci, razlika od ostalih Jugoslovancev nikakor ne more biti znatna, ker je historično znano, da so se Srbo-Hrvati v večjih masah opetovano priselili med štajerske Slovence.

V historičnem oziru so se nemški znanstveniki na ljubo nemškemu imperializmu postavili na stališče, da je cela Slovenija več ali manj degermanizirana zemlja. Tako se navija zgodovinska veda! Dejstvo je, da je ob času, ko se je Karantanija priklopila frankovski državi, cela današnja Štajerska bila slovenska, da o Panoniji niti ne govorimo. Posebej toponomija mariborskega okrožja kaže v starih listinah popolnoma slovenski značaj, nemška imena imajo le one naselbine, ki so specifično nemško-fevdalnega izvora. Tako v Dravski dolini Mahrenberg, kjer je ime po nemškem fevdalcu postavljenega gradu prešlo polagoma na naselbino ob njegovem vzhodu in iztisnilo starejše domače ime Radlje. Slično je z Muto, kjer se grad imenuje že l. 1265 pa je mitnica, nemško-fevdalna institucija, dala kraju ime. Grad Viltuš — Wildhaus je fevdalna naprava, Leitersberg pri Mariboru je istotako fevdalnega izvora, saj se še v „Rationarium Styriae“ omenja kot „officium Lentoldi“. Starejša imena sel, potokov, parcel, vrhov, so čisto slovenska. Isto se da dokazati za imena onstran razvodnice med Muro in Dravo. Po nemški zavladi Slovenci kot podložno in zapostavljeno ljudstvo niso mogli sloveniti krajev z nemškim imenom, k večjemu so nemško ime prečkroji po svojem izgovoru. Kjer ima kraj neniško in slovensko ime ali samo nemško, ni to dokaz prvotno nemškega prebivalstva, marveč fevdalne kolonizacije in uprave. Ako Nemci iz bornih drobcev, ki jih je fevdalni in avstrijsko-birokratski sistem zanesel med Slovence, izvajajo avtohtonost nemštva v Dravski dolini in smatrajo našo zemljo za degermanizirano, bi z istim ali še večjim pravom mi smeli reklamirati srednje- in gornještajerske kraje z izrazito slovensko toponomijo.

Težišče mejnega vprašanja na Štajerskem je bil Maribor. „Nemškemu značaju“ tega mesta so hoteli na vsak način dati zgodovinsko ozadje,

¹ Les Races et les Nationalités en Autriche-Hongrie Paris. 1917, str. 80. — Auerbach je profesor na vseučilišču v Nancy.

češ, ime je nemško, postanek je nemški, srednjeveški Maribor je nemški, kratko: Maribor je čisto nemška ustanova, nemški otok sredi slovenskega morja, ki se mora nemštvu rešiti in za seboj potegniti celo okrožje ter si ga asimilirati. Desetletja se je delalo na to, da se Maribor spravi v organsko zvezo s kompaktnim nemškim ozemljem in za časa mirovne konference so Nemci spustili v svet trditev, da je to dovršeno dejstvo. Že Czocrnig je svoj čas na svoji jezikovni karti z ozkimi prami zvezal Maribor s kompaktnim nemškim ozemljem in za njim Bernhardi. To zmoto je popravil že Hlubek, povdarjajoč, da je Maribor le otok v slovenskem ozemlju, ki leži že precej daleč od južne nemške jezikovne meje. Tudi Schmutz (Histor.-Topogr. Lexikon II, 494) piše l. 1822, da so prebivalci celega mariborskega okrožja Slovenci, izvzemši one dele, ki leže na severni strani razvodja od schwamberškega gorovja do blizu Špilja. Tudi Keiterjeva karta štajerske dežele iz l. 1829 ima jezikovno mejo načrtano ob razvodnici ter k slovenskemu ozemlju šteje celo Apače in vzhodni del apačke kotline.

Nemškim virom se je dal zavesti tudi Francoz Auerbach ter v imenovani knjigi dvakrat trdi (str. 83, 88), da je Maribor že zvezan ob južni železnici z nemškim „blokom“. Ta trditev celo na podlagi ljudskega štetja 1910 ni resnična. Germanizacija je sicer močno preluknjala okolico mariborsko, toda med Muro in Mariborom so še občine z močnimi slovenskimi večinami. V občinah: Cirklnica, Dobrenja, Gradiška Št. Ilj, Kaniža, Leitersberg, Pesnica, Ranca, ki leže ob južni železnici med Mariborom in Špiljem, kjer je germanizacija najbolj uspevala, je po ljudskem štetju 3174 Nemcev (47,75%) in 3474 Slovencev (52,25%). V etnografskem oziru pa dejanski na deželi ni bilo drugih Nemcev, kakor Südmarkini naseljenci in železniški uradniki:

V luči objektivne historične kritike se tudi vse zgornje premise o početku in srednjeveškem značaju mariborskega mesta razblinejo v nič.

Ime samo ne dokazuje nič, je le spomin nemško-fevdalnih razmer onih časov, ko je nemška država zastražila svojo karantansko marko. Ime March-burg pomenja prvotno splošno utrdbo ob meji, sčasoma postane lastno ime tega gradu kakor n. pr. splošno ime Richter postane lastno za gotovo obitelj, od gradu je pa prešlo na naselbo ob njegovem vznožju. Kdor lasti Mariboru čisto nemški početek, mora dokazati dvojje; 1. Grad nad mestom je čisto iz nova postavil nemški graščak in mu dal nemško ime, 2. ob vznožju gradu je ustanovil čisto na novo nemško naselbino, ki se je razvila v trg in mesto. Niti prvo niti drugo se ne da dokazati. Iz pozitivnih zgodovinskih virov vemo le to, da se grad prvič omenja l. 1164 in da so do l. 1148 mari-

¹ Ein treues Bild des Herzogthumes Steiermark. Gratz 1860, str. 52.

borsko okrožje posedali Sponbajmci. Vse drugo je kombinacija. Zgodovina pa pozna nebroj vzgledov, da so novodošli nemški fevdalci stavili svoje gradove in brambne stolpe tam, kjer so že prej bile take utrdbe — gradišča, kar je povse naravno. Prejšnja ljudstva v davni prazgodovinski dobi so se imela boriti proti raznim sovražnikom in so si instinktivno izbirala taka torišča, ki jih je že narava ustvarila za branišča. Historično je torej glede postanka mariborskega gradu enako upravičena dvojna možnost: nemški graščak je grad postavil čisto iz nova, ali pa je le uporabil in spopolnil že obstoječe branišče. „Čisto nemška ustanova“ mariborskega gradu je torej le gola možnost in nič več.

Enako je z naselbino, današnjim mestom. L. 1209 se omenja Maribor kot trg (forum), l. 1185 pa tukajšnja župnija, torej je v 12. veku že vsekako znatnejši kraj. Kdaj in kako je nastala ta naselbina, kdo so bili njeni prvi prebivalci, o tem molči zgodovina kakor grob. „Čisto nemška ustanova“ je zopet le plod politično opojene domišljije.

Pičli sicer a nedvomni rimski spomeniki dajo sklepati, da je že v rimski dobi bila tu neka postojanka, najbrž na višini pri Melju. Neko rimsko mestoce je gotovo bilo za današnjo Bednavo, v prastaro dobo sega naselbina v Pobrežju, v Studencih in Razvanju.

Pri svojem rekonstrukcijskem poskusu je zatorej Nemec P. Schlosser prišel do prepričanja, da se je mariborsko mesto razvilo iz eno-ali dvakratne povečave pranaselbine, katere jedro išče v jugovshodnem delu, blizu novega dravskega mosta. Torej je nemško-fevdalna naselba vcepljena na starejšo naselbino priprostih ribiških in kmetskih koč. Ta pranaselbina je pa bila brezdvomno slovenska, kakor cela okolica. Kdor bi ji lastil že a priori nemški značaj, bi moral to dokazati.

Nemški značaj srednjeveškega Maribora izvajajo nemški pisatelji iz osebnih imen, ki so se ohranila v listinah in davčnih knjigah od 13.—17. veka. Tudi ta dokaz ne drži. „Nemški značaj“ mesta se lahko vzame v dvojnem pomenu: 1. v etničnem, t. j.: njega prebivalstvo je nemškega pokolenja, 2. v kulturnem in državopravnem zmislu t. j. mesto je pripadalo k nemški državi, nemški vladni zistem in nemška kultura sta vtisnila mestu svoj pečat. Slednjega nihče ne zanika ter velja to več ali manj o vseh mestih nekdanjega rimsko-nemškega cesarstva in še celo o ogrskih in brvaških mestih. V okviru nemške državnosti in nemškega kulturnega ozračja so celo umljiva nemško zveneča imena. Krstna nemška imena so bila sploh običajna v solnograški cerkveni pokrajini in so za določitev narodnosti dotičnih oseb male vrednosti. Rodbinska imena, ki so nastala po stanu, obrti itd. so pač izraz takratnega javnega življenja in združne organizacije, ne pa narodnosti, Schuster n. pr. se ravno tako

lahko imenuje Slovenec kakor Nemec. Najvažnejša so pa rodbinska imena, ki kažejo na domačijo dotične osebe. Ta imena se pa pogostoma nanašajo na čisto slovenske kraje, na Kranjsko, Ogrsko, Hrvaško ter kažejo, da je že stari Maribor zajemal človeški material iz slovenskega juga in da je njegovo prebivalstvo bilo po narodnosti mešano.

Puff i. dr. mislijo, da se je slovenski živelj v večji meri naselil v Maribor šele po velikem pomoru l. 1680—81. Toda cerkvene matrice kažejo že med l. 1650—1680 nebroj slovenskih rodbinskih imen, da, ta imena celo prevladujejo. V drugih virih pridejo v poštev le premožnejši sloji, dočim so v matrikah „vsi enaki“ in nam torej te bolj objektivno predstavljajo maso mariborskega ljudstva kakor pa davčne ali meščanske knjige.

Sicer je pa fizično nemogoče, da malo mesto, kakor je bil stari Maribor, samo iz sebe vzdržuje in množi svoje prvotno eventualno nemško prebivalstvo v popolnoma slovenskem osredju.

c) Dr. Pfaundler zahteva rekompenzacijo za izgubo Nemcev, ki pridejo v Jugoslavijo. Naračunal jih je kar 66.000. V suhih številkah postavimo protiračun, ki nam bo pokazal, kakor ogromne izgube smo Slovenci imeli leto za letom — v prid nemštvu.

To nam nazorno predstavlja statistika prebivalcev po njih domovinski pravici, kolikor bivajo v tujem političnem okraju. Po teh številkah je le malenkostno, kar so naši okraji sprejeli od Nemcev, ogromno pa, kar smo jim mi dali.

Naslednje tabele nam kažejo k Nemcem odseljene Slovence in k nam priseljene Nemce. (Glej str. 22 in 23.)

Izmed nemških avstrijskih dežel je v desetletju 1900—1910 dala štajerski deželi največ doseljencev Spodnja Avstrija in sicer 27.068 oseb. Od teh se jih je v spodnještajerske slovenske kraje naselilo le 867, vsi drugi so ostali med Nemci na Gornjem in Srednjem Štajerskem.

Teh 867 doseljencev se je razdelilo na spodnještajerske okraje tako-le:

Okraj Brežice	54
„ Celje	186
„ Konjice	25
„ Ljubomer	26
„ Maribor	372
„ Ptuj	122
„ Slov. Gradec	82
Skupaj	867

V Gornji Avstriji, Solnogradu in na Tirolskem je imelo domovinsko pravico le 458 prebivalcev spodnještajerskih okrajev, torej je skupno bilo doma v nemških deželah izven Štajerske 1326 prebivalcev južnoštajerskih okrajev.

Slovenci po rodu, bivajoči l. 1910 v nemških gornje- in srednještajerskih okrajih:

Okraj bivališča	Iz slovenskih okrajev na Sp. Štajerskem							Skupno	
	Brežice	Celje	Konjice	Ljutomer	Maribor	Ptuj	Slov. Gradec	Po domovinski pravici	Po občev. jeziku
Bruck ob Muri	55	223	118	60	511	250	172	1389	144
Deutschlandsberg	59	247	111	40	698	195	1762	3112	270
Feldbach	33	55	34	51	207	102	40	522	6
Gradec (mesto)	769	1926	617	1050	3714	2366	835	11277	1052
Gradec (okraj)	311	906	259	437	2372	1092	498	5875	390
Gröbming	5	33	4	5	39	9	15	110	23
Hartberg	3	23	7	16	63	32	19	163	1
Judenburg	82	348	79	53	256	123	218	1159	396
Leoben	388	1072	281	117	724	524	581	3687	200
Liezen	20	38	16	18	67	31	56	246	—
Mürzzuschlag	54	173	302	40	415	167	256	1407	39
Murau	7	24	10	2	16	16	27	102	18
Voitsberg	124	558	126	73	517	277	477	2152	205
Weiz	27	101	31	29	183	98	47	516	138
Skupno ..	1937	5727	1995	1993	9782	5282	5003	31717	2882

Nasprotno je pa 13 nemško-štajerskih okrajev in mesto Gradec imelo 7843 oseb z domovinsko pravico v slovenski deželi Kranjski.

Potemtakem je l. 1910 nemški del štajerske dežele imel skupno 39.560 ljudi z domovinsko pravico v slov. štaj. okrajih in na Kranjskem, dočim je statistika po občevalnem jeziku naštel le 2882 Slovencev v nemško-štajerskih okrajih. Nemcev v naših okrajih z domovinsko pravico v nemških štajerskih in izvenštajerskih krajih pa 3156.

Priseljenci in izseljenci iz mešanih okrajev.

Sem štejemo lipniški in radgonski pol. okraj na Štajerskem ter sedem koroških okrajev z glavnim mestom Celovec.

V sedmerih spodnještajerskih okrajih, ki so prisojeni državi SHS, je l. 1910 bilo 3229 oseb, ki so imele domovinsko pravico v lipniškem in radgonskem okraju, nasprotno je bilo v teh dveh okrajih 8936 ljudi z domovinsko pravico v slovenskih okrajih, torej so zopet ti okraji za

5707 oseb več oddali kakor sprejeli. Razen tega je od 3229 izseljencev, ki sta jih oddala lipniški in radgonski okraj slovenskim okrajem, znatna večina slovenska, ker le južni, slovenski rob teh dveh okrajev gravitira na jug, Nemci pa bolj proti Gradcu.

Nemci po rodu, blivajoči v slovenskih spodnještaj. okrajih:

Z domovinsko pravico v nemškem okraju :	Bivajoči v slovenskih okrajih							Skupno Nemcev po domovinski pravi:
	Brežice	Celje	Konjice	Ljutomer	Maribor	Ptuj	Slov. Gradec	
Bruck ob Muri	—	26	7	10	21	3	6	73
Deutschlandsberg	3	15	—	—	109	9	98	234
Feldbach	6	25	11	24	109	13	15	203
Gradec (mesto)	18	56	26	41	233	68	32	474
Gradec (okraj)	24	25	11	15	113	90	19	297
Gröbming	—	—	—	1	10	20	3	34
Hartberg	—	19	4	1	33	2	15	74
Judenburg	8	44	2	2	34	15	12	117
Leoben	4	45	9	5	18	11	10	102
Liezen	—	5	—	2	10	11	5	33
Mürzzuschlag	—	7	—	2	26	—	5	40
Murau	—	19	1	1	11	1	6	39
Voitsberg	—	12	2	3	10	1	11	39
Weiz	2	13	3	4	42	6	2	72
Skupaj . . .	65	311	76	111	779	250	239	1831

Med koroškimi okraji izločimo najprej pol. okraja Spittal in St. Vid, ki sta več ali manj nemška. Iz teh dveh okrajev je v spodnještajerskih slovenskih okrajih in treh avtonomnih mestih prebivalo le 326 oseb, nasprotno je pa v okraju Spittal in St. Vid statistika našla 543 oseb z domovinsko pravico na Sp. Štajerskem, od teh pa je v mestih Celju, Mariboru, Ptujju imelo domovinsko pravico le 40 ljudi, ostali 503 so bili z čisto slovenskih krajev. (Glej str. 24.)

Torej je slovenski del Štajerske dal Koroški 9608 oseb, sprejel pa od nje le 4094.

Iz navedenih statističnih števil sledi dvoje nepobitno dejstvo: 1. Pfaundlerjeva trditev, da Jugoslavija dobi 66.000 Nemcev, nima nobene stvarne

podlage; število resničnih Nemcev, ki na bivšem Štajerskem pripadejo k Jugoslaviji, je minimalno. 2. Te številke jasno kažejo, da se je nemštvo na Štajerskem na umeten in nasilen način množilo le na škodo Slovencev.

Štajersko-slovenski doseljenci na Koroškem:

Koroški okraji	Domovinsko pravico so imeli v štaj. slovenskih okrajih										Skupno
	Mesto Maribor	Mesto Celje	Mesto Ptuj	Okr. Brežice	Okr. Celje	Okr. Konjice	Okr. Ljutomer	Okr. Maribor	Okr. Ptuj	Okr. Sl. Grad.	
Mesto Celovec	50	70	14	44	188	26	37	162	160	168	919
Okraj Beljak	55	26	14	87	265	58	42	296	125	214	1182
" Šmohor	1	3	1	22	27	9	18	31	31	8	151
" Celovec	9	20	13	42	179	46	20	156	131	274	890
" Velikovec	6	12	11	35	1078	165	14	91	62	2727	4201
" Wolfsberg	28	7	2	35	177	42	15	71	51	1294	1722
Skupaj	149	138	55	265	1914	346	146	807	560	4685	9065

Koroški izseljenci na Sp. Štajerskem.

Mesta in okraji na Sp. Štajerskem	Domovinsko pravico so imeli v koroških okrajih						Skupno
	mesto Celovec	okraj Beljak	okraj Celovec	okraj Šmohor	okraj Velence	okraj Wolfsberg	
Mesto Celje	20	17	32	8	15	4	96
" Maribor	33	159	88	33	145	103	561
" Ptuj	7	8	10	2	16	11	54
Okraj Brežice	1	14	2	1	12	2	32
" Celje	17	47	44	11	104	54	283
" Konjice	—	7	7	3	28	—	45
" Ljutomer	4	10	5	—	9	—	28
" Maribor	2	71	85	27	186	64	435
" Ptuj	2	8	16	—	18	3	57
" Slov. Gradec	113	85	32	7	511	429	1177
Skupno	199	436	321	98	1044	670	2768

Kdo je vsled državne delitve na škodi, je iz teh številk popolnoma jasno. Vpoštevati je še to-le: K nam priseljeni Nemci so bili v veliki meri uradniki in razni podjetniki, ki so se po prevratu vrnili v Avstrijo in so vsled ugodnosti, ki jih je dajal prejšnji režim nemštvu, ostali zavedni Nemci in bodo taki ostali tudi v Jugoslaviji, dočim so se naši odseljenci v nemškem osredju odtujili svojemu rodu in so ostali po prevratu v veliki meri v Avstriji.

V prilog svojih aspiracij so Nemci izvažali tudi geografske pojme. Računajoč na nepoznavanje naših razmer pri zaveznikih, sta Renner in Kamniker (po navodilu Pircheggerja) položila vrhovnemu svetu na mizo debelo neresnico, da Srednja Štajerska sega preko Drave na Pohorje. Graški učenjaki so prezrli, da jih njih lastna uradna statistika¹ postavlja na lažerk Srednji Štajerski prišteva politične okraje: Deutschlandsberg, Feldbach, Gradec, Hartberg, Lipnica, Radgona, Voitsberg, Weiz, k Spodnji Štajerski pa: Brežice, Celje, Konjice, Ljutomer, Maribor, Ptuj, Slov. Gradec. Vsak ljudskošolski učenec višjih letnikov pa pri nas ve, da noben srednještajerski politični okraj ne sega preko Drave.

Celo odločno v nemško-nacionalnem duhu za tujski promet spisana knjiga „Steiermark“ (Graz 1914) priznava, da gre narodna meja v obče od Celovca do Mure porazvodju med Dravo in Muro ter da je ta meja dosežena šele v 19. stoletju (str. 404—405) — kajpada vsled sistematične germanizacije.

Končno so se nemški resnico- in pravicoljubni gospodje zatekli k volji ljudstva, pred vsem mariborskega prebivalstva. Tu se je naenkrat združila nemška narodnostna teorija, sloneč na ideji rase in državne absolutnosti, z elektivno teorijo, razširjeno več ali manj pri toli sovražnih Francozih. Ena kakor druga je enostranska. Prva je brutalna in barbarska ter nujno vodi do osvajalnih vojn in tlačenja slabejših, druga vodi do anarhizma, po njej niti v eni in isti družini ne bi bilo mogoče določiti narodnosti, in končno, logično izvedena, bi dajala pravo celo vojnim dezerterm. Francozi obsojajo dandanes nemško teorijo kakor tudi svojo elektivno teorijo volje².

Volja ni nikako objektivno merilo resničnosti in upravičenosti kake stvari, zakaj volja le registrira to, kar so ustvarili mnogoteri drugi činitelji. Smer volje določuje spoznanje, vzgoja, osredje, v katerem kdo živi, mnogokrat celo malo plemeniti, čistó materialni interesi (n. pr. ob mejah — tibotapsko verižniški dobiček!). Predaleč bi nas zavedlo, če bi hoteli naštevati sredstva, s katerimi se je vsiljevalo slovenskemu ljudstvu nemško mišljenje in hotenje. Osvetlimo stvar le z majhno sličico. Muzej „Zg. dr.“ hrani dva lesena, gladko obrezana hloda, ki sta nekda-

¹ Statistisches Handbuch für das Herzogtum Steiermark, Graz 1912.

² René Johannet, Le principe des nationalités Pariz 1912, str. 197—266.

služila za sramotilno znamenje šolskim otrokom, ki so slovenski govorili. Dotični šolnik je sam napisal na oba hloda: Signum für die windisch schwätzenden Kinder der II. Klasse. To nam pove več, kakor cele knjige. Gospoda, ki se sedaj sklicuje na „voljo“ mariborskega prebivalstva, bi si naj stavila vprašanje: kakšna bi bila „volja“ mariborskega prebivalstva, ko bi nasprotno nemška deca morala nositi sramotilna znamenja za nemško govorjenje? In ali bi bila ta „volja“ objektivno merilo za razsojanje narodnostnih in državnopravnih vprašanj?

Sklicevanje na „voljo“ zasega že v etično področje in tu je vpoštevati naslednja dejstva: Denimo, da ima 22.653 mariborskih prebivalcev, ki so pri zadnjem ljudskem štetju napovedali nemški občevalni jezik, voljo pripasti k nemški državi, se vendar Maribor ne bi mogel izrezati iz svojega usredja, marveč bi moral potegniti za seboj večji ali manjši okoliš. Ako bi obveljala Pfaundlerjeva maksimalna zahteva ter bi se meja potegnila po vrhu Pohorja in Boča skozi Haloze¹, katero ozemlje tudi predstavlja ožje gospodarsko področje mariborskega mesta, tedaj bi Maribor potegnil za seboj celi mahrenberški sodni okraj, celi mariborski politični okraj, pa vsaj ptujski in gornjeradgonski sodni okraj. Tedaj bi na narodno obmejnem ozemlju na podlagi ljudskega štetja 1910 imeli naslednje razmerje:

	Nemcev	Slovencev
Mahrenberški sodni okraj	4724	10348
Mariborski politični okraj		
z mestom	40874	79008
Ptujski s. okraj z mestom	5147	47478
Gornjeradgonski s. okraj	827	11628
Cmureški s. okraj desno od Mure	3361	2497
Radgonski s. okraj (od nas rekl. del)	5992	732
Arveški s. okraj (od nas reklamirane občine Kaplja, Gradišče, Klanjci)	1960	3346
Skupaj . .	59885	155087

Ako imajo Nemci svojo „voljo“, jo smejo imeti pač tudi Slovenci, torej stoji „nemška volja“ 59.885 oseb nasproti „slovenski volji“, ki jo predstavlja 155.037 ljudi, ki so v kljub vsemu pritisku l. 1910 napovedali slovenski občevalni jezik in s tem dovolj izrazili svojo voljo pripadnosti

¹ V nekoliko manjšem obsegu je načrtala mejo avstrijska skupščina s postavo dne 22. nov. 1918. Po Freytagovi karti bi slata meja po vrhu Pohorja, potem čez Pragersko proti Makolam, dalje skozi Haloze ter bi vsilila Vinice skrenila od bivše hrvaške meje zopet proti Dravi, bi šla med Dornavo pri Ptuj in Ormožem skozi Slovenske gorice tako, da bi Negova prišla v Avstrijo, Sv. Jurij ob Ščavnici pa v Jugoslavijo in pri Radencih bi se združila z bivšo ogrsko mejo. Po tem načrtu bi se nekateri sodni okraj razkosali. a narodnostno razmerje bi v nekoliko manjši meri ostalo isto.

k slovenskemu narodu. A po morali nemške mentalitete bi bilo „pravično“, da se skoraj trikratna večina ukloni nemški manjšini!

Edino samovoljna, z ničim opravičena, na starem fevdalizmu sloneča teorija o (nemški) „gospodujoči“ in (slovenski) „služeči“ rasi more zapirati oči pred tem dejstvom.

Nemoralno je dalje in velikega naroda nedostojno, zatirati v oljo slabejšega naroda do izobrazbe na podlagi lastnega jezika in narodne individualnosti, nemoralno je, govoriti zaničljivo le o slovenskih kmetih, hlapcih in deklah pa zahtevati, da vsak izobraženec zataji svoj narod in postane renegat. K večjemu neukemu siromaku bi bilo milostno dovoljeno, posluževati se za silo svojega jezika, izobraženec pa bi bil kaznovan s tem, da se v javnem življenju ne bi smel posluževati svojega jezika!

V celi argumentaciji, s katero so Nemci podpirali svoje težnje ni ne enega stvarnega razloga, samo zavijanje in neresnični podatki, v etičnem oziru pa zelo nizkotno in nasilno stališče.

* * *

Morda se bo komu zdelo naše izvajanje odveč, ker da so naše zahteve itak samoumevne in po st. germainskem miru dovršeno dejstvo. A naš naivni optimizem je že marsikaj smatral kot samoumevno, pa je bil bridko razočaran. Zmota in laž imata strašno moč v človeški mentaliteti, resnica in pravica si morata le z dokazi pridobiti svojo veljavo. Razen tega naša državljanska zavest ne sme sloneti le na megleni sentimentalnosti narodne navdušenosti, ki itak daje svoji stranki vedno prav. Zaveden državljan mora imeti jasne pojme o temeljih, na katerih slonijo pravice njegove države in naroda. Za vsakdanje življenje je dovolj, če vem, da se zemlja suče okoli solnca in ne obratno, če pa hočem vedeti, da je res tako in zakaj, moram poznati tudi dokaze heliocentričnega sestava. Objektivno dognana resnica o dejanskem narodnem razmerju mora biti tudi podlaga smotreni državni politiki, da se ne bo s kratkovidnimi kompromisi v novi obliki gojilo staro renegatstvo in tujerodnemu življu dopuščal večji vpliv, kakor mu gre po njegovi resnični moči.

Prekmurje in Medjimurje.

Dr. Fran Mohorič.

I.

Splošnosti.

Kakor med Kranjsko in Goriško-Istro ter celim Primorjem ni ne v prirodi ne v ljudstvu nobene vidne meje in med ljudstvom ni prehodno-vidnih znakov razlike ne v plemenu, ne v običajih in ne v govorici, (narečne razlike so odvisne od povsem drugih vzrokov): prav tako ni nobene prirodne meje in znatne razlike ne v plemenu in v poštevni meri ne v govoru in običajih med bivšimi „avstrijskimi“ in „ogorskimi“ Slovenci, med štajerskimi Slovenci ter sosedi in brati Prekmurci in Medjimurci.

Med iztočnimi Slovenci Slovenije in Prekmurci deloma niti Mura ne dela meje, ne glede na dejstvo — da Mura sploh ni nobena mejna ovira in v poštevna meja, marveč zveza prav kakor Drava in Sava; potok Presika pa, ki je delil Štajersko od Medjimurja, je kjerkoli lahko pre-skočljiv, mnogo prebrven in premosten.

Zlasti med prebivalstvom tostran in onstran Presike ni najti niti z daljnogledom kake razlike.

Razlike so nastale pač zgolj umetno od zunaj in v toliko, da ljudstvo spada v različne škofije — medžimursko pod hrvaško (zagrebško), prekmursko pod madžarsko v Sombotelju, nadalje je obstajala razlika v pristojnem uradništvu.

Na znotraj med ljudstvom ob bivši meji ni zapaziti znatne razlike, dasi je ljudstvo onkraj Mure in Presike v svojem prosvetnem napredovanju zaostajalo za tostranskim, a ta pojav ne izvira iz notranjosti ljudstva, marveč dejanska krivda je v onstranski državnosti in politiki. In vendar je meja, vidno narisana zgolj na papirju, bila močna dovolj, da je skozi stoletja ločila in ovirala rodne brate v neposrednem stiku in motila njih prosvetni razvoj v uprav pogubonosni meri.

II.

Dejanski stiki.

Vkljub nasilnim oviram madžarske državnosti pa so obstojali po prirodnem toku stvari vendar le malo gorkati in medsebojni stiki, medsebojne težnje in zveze. Še prav se je trudila madžarska politika na vse kriplje celo v tem, da je zapirala in zapirala ceste in občila v prilog tostranskemu ozemlju, in še marveč gradila po možnosti vsa občila zgolj v smeri proti madžarskemu osredju.

1. Medsebojni stiki štajerskih in ogrskih Slovencev so bili pred vsem Sosedno-gospodarstveni. a) Težaki in posli iz Ogrskega: so pošajali na delo in v službe na štajersko stran, manj so Štajerci zahajali v službe in v delo preko Mure. b) Prav enako so obstojali stiki — sosedno- družabni in gospodarski med tostranskimi in onostranskimi sosedi — n. pr. v štajerski Presiki in ogrski Presiki, Globoki in Veščici. Sklepali so se večkrat zakoni med to- in onostranskimi Slovenci. c) Obiskovale so se tostranske in onostranske gostilne, v prav izdatni meri obmejne ogrske gostilne blizu Gomile, v Presiki, na Veščici, na Kamnu pri Razkrižju. itd.

2. Verski stiki. a) Privlačne so bile zlasti cerkvene slavnosti tostranske in onostranske v izdatni meri; to pa pred vsem v takem obmejnem razdalju, da posetnikom ni bilo treba prenočevati v tujem obmejnem kraju. b) Osobito pa pridejo v poštev daljše večdnevne ali celo tedenske božje poti (romarske), v prvi vrsti Prekmurcev, pred vsem na takozvana Jezera (k Sv. Roku v Šmarje pri Jelšah) in misijonska romanja Prekmurcev k Sv. Jožefu (lazaristom) in pač tudi h kapucinom v Celje — na Sv. gore ob Sotli, v Maribor, na Goro pri Sv. Petru, k Sv. Trojici in Sv. Trem kraljem v Slov. goricah, novejši čaš v Veržej k salezijancem in celo na Brezje na Kranjskem pa k majki Bistrički na Hrvaškem.

3. Obrtni stiki. Tu pridejo v poštev zlasti murski mlini.

Tudi štajerski krajani od blizu in več ur daleč so vozili mlet na murske mline na štajerski in ogrski strani. V bližini murskih mlinov je bil murski brod, — pri Moti (v Meki), pri Veržej, Radincih. Zadnja leta pred vojno so Prekmurci v velikih množinah odjemali opeko pri križevskih opekarnah.

4. Tržni stiki. a) V večji meri pride v poštev predvsem, trgovanje s sadjem in mlevskimi izdelki iz Medjimurja in Prekmurja na tedenskih sejmi v Ljutomeru in Radgoni. To trgovanje z žitnimi pridelki in mlevskimi izdelki je bilo velevažno za viničarsko prebivalstvo ljutomerskega in deloma ormoškega okraja, kakor tudi radgonske okolice.

5. V večjem trgovskogospodarskem obsegu in pomenu so prihajali v poštev obojestranski krajevni veliki (letni) sejmi, v prvi vrsti z manufakturnim blagom ter veliki živinski sejmi v Ljutomeru, v Štrigovi, v Razkrižju, v Turnišču, v Dokležovju, Belotincih, Bogojini, Soboti, v Dubrovniku in Radgoni. Vsled ogrske državne politike in slabih

* 1. 1910 je uradna statistika dognala, da je v ljutomerskem obmejnem glavarstvu prebivalo 595 moških in 638 žensk, skupno torej 1233 ogrskih državljanov (brez Hrvaške) v radgonskem glavarstvu pa 2530 ogrskih državljanov, 1281 moških, 1249 žensk. Vsi ti so, skoraj izključno prekmurski Slovenci in Medjimurci. Op. ur.

cestnoprometnih odnošajev so ti sejmi zadnje desetletje pred vojno izgubili svoj prejšnji pomen. Vsi ti naši medsebojnostiki so torej bliže ali dalje soseski družabni — soverski (cerkveni, romarski) in gospodarski, zlasti trgovsko-gospodarski.

III.

Prosvetni stiki.

Duševni, narodno-prosvetni stiki so vsled političnih ovir bili pač pičli, a gojili so se vendar. I. Književnost prekmurskih Slovencev je bila samosvoja po svrhi in vplivu, začetkoma protestantska. Največjega pomena je slovita prestava sv. pisma. I. Štefana Küzmiča: *Nouvi zakon ali Testamenton 1771*, 2. s predgovorom Jožefa Forkoša. Naslednik Mikloš Küzmič je izdal 8 knjižic: šolskih začetnic in verskovsebinskih: 1. ABC za Slovence na Vogrskem 1780 2. Slovenski silabikar 1780. 3. Knjiga pesmena i molitvena, 4. Sveti Evangelioni. . . 1780, 5. Kratka summa velikoga katekizmus, 6. Staroga in nouvoga testamentoma svete historie, 7. Knjiga molitvena za bolnike, 8. Molitvena knjižica za vsakoga kristjana — seveda vse v uradnem madžarskem pravopisu. — 4. Nadalje: Ferenc Temlina: *Györski katekizmus 1715*. — 5. učiteja Števana Šijarta: *Mrtvečne pesmi 1796*. — 6. Mihala Sevr: *Red zveličanstva 1747 in voere (vere) krščanske kratki navuki 1754*. — 7. Aleksander Terpljan (Šandor Törplán): knjige zoltarske 1848, 8. Janez Schüll († 1865) je rabil slovenski pravopis.

9. Jožef Zemlič, rojen l. 1839, kapelan v Dolnji Lendavi, je spisal: *Zgodbe Sv. pisma*. — 10. Marko Žižek, župnik Belotinski. — 11. Jožef Borovnjak: 1. Knjiga molitvena 1848, 2. Duhovna hrana, 3. Jezus moje poželenje, 4. Sveti Evangelioni za nedelje in za svetke cellega leta (1840), 5. Sveti angel čuvar, 6. Mali katekizem, 7. Angelska služba, 8. Krščansko katoličanske cerkveuc pesmi — (vse v ogrskem pravopisu, ker je bil naš pravopis kot prekucuški in vseslovanski prepovedan in preganjan, kar sta na sebi doživela prav — Borovnjak in Žižek).

12. Jožef Košič (1788—1867) je bil v osebnih stikih z Božidarom Raičem, kaplan v Belotincih, župnik v Gornjem Siniku. Spisal je: 1. Kratki navuk vogrskega jezika za začetnike. V Gradci 1833; — 2. Zobrisani Sloven med Murov in Rabov l. ?? — 3. Zgodbe vogrskega kraljestva 1848; 4. priobčil je nekaj pobožnih spisov, v rokopisu zapustil mnogo cerkvenih

¹ Glej Glaser (Raič): *Zgodovina slovenskega slovstva* I. del, stran 197, III. del, II. zv. str. 313.

govorov. 13. Mihael Barla je izdal pesmarico: Krščanske nove cerkvene knjige . . . v czistom „. Slowenskom jeziki. . . V Kövago-Örsi. Proszincza 4tega dneva 1821 (Glaser III 1—2).

II. Najnovjša doba nam je rodila prekmurskega prosvetljenca, narodopisnega pisatelja in znanstvenika: 1. Števana Küharja, ki je številne svoje spise objavljaj v Jagičevem Archivu in v Časopisu. Zgodovinskega društva v Mariboru, zlasti narodno in jezikoslovno blago v prekmurskem narečju kakor tudi v pisni slovenščini, ki je takorekoč premostitelj starega in novega razdobja, zavestni prerok našega ujedinjenja. 2. Semkaj spada seveda tudi rodoljubno delovanje za preporod Prekmurja dekana Ivanocijain župnika Jožefa Klekla iz Črenšovec in njegovih vrstnikov, katerih delovanje in zasluge uvažuje naša sedanost in jih bo z zanosom svedočila naša bodočnost.

IV.

Stiki in vplivi duševni (in književni) iz Slovenije na ogrske Slovence.

Teh stikov ni Bog ve koliko, vendar jih je nekaj — in sicer več posamezno osebnih nego skupno narodnih.

1. Med take duševne stike spadajo pred vsem verski — cerkveni stiki iz bližje sosesčine — posećanje bogoslužja na tej in oni strani ogrske meje, zlasti pa globljeje v ozemlje segajoče, romarske poti. Ti bogoslužni stiki so ne male važnosti; vsaj z ozirom na cerkveno petje, ker so ogrski Slovenci v Sloveniji slišali in s seboj nesli marsikatero novo cerkveno pesem z napevom vred med svoje ožje rojake in so se pevale tostran in onstran Mure večinoma iste cerkvene pesmi².

¹ N. pr. Štefan Kühar. Narodno hlago vgrskih Slovencev. Zapisano v Bratonicih. Ponatis iz Časopisa 1913—1914.

² Puzstai Jozsef, školnik, Martonhely, 1891. oktober 1. pravi v Predgovoru k vüdavanju Bordenjakove knjige: Krscsanszko katoliczanske cerkvene peszmi az potrebnimi molitvami i vnoгими vgrszkimi peszmami. . . Ka so skoro vse nove pesmi z vgrskega (madžarskega) jezika na staroslovensko (prekmursko) predelane, i zato nej z k nam najbliže stojetega štajerskega jezika, ar se štajerske pesmi z največšim trüdom itak nemrejo na naš stari slovenski jezik tak predeľati, ka se nebi poznalo! Nadalo i zato, ár štajerske pesni z vekišom tak preveč svecko (posvetno) vižo majo, štera se v cerkov nikak ne pripravi. Ali zato nečem to praviti, ka štajerske pesmi nebi tudi i lepe viže mele. Majo, iz med šteri(h) sam te lepše tudi k coj vzev.

Da so vgrske (madžarske) pesmi poprejk za oni(h) viž volo, štere so k cerkvi pripravijo, več vredne, kak poznane štajerske pesmi, to vsaki on lahko svedoči, ki cerkveno pesni od vsej strani zadosta pozna. . . Ali da pri etom deli moremo (= moramo) na nagib ljudstva misliti; vse vgrske (madžarske) pesmi se nemrejo za naše ljudstvo pripraviti, najbolo pa one ne, štere so v molli tonusi. Vsi znamo, da našo slovensko ljudstvo ono lepu.

2. Nekoliko duševnih slikov je obstajalo tudi med duhovenstvom tostran in onstran Mure, — zlasti je videlo ljutomersko župnišče večkrat katerega duhovnega brata iz prekmurske in medjimurske sosesčine in od tod je tudi nastalo nekaj več stika ogrskih Slovencev z našo Družbo Sv. Mohora kot naročnikov na družbine knjige, — in so ti večji ali manjši naročniški stiki razvidni iz posameznih letnikov koledarja družbe Sv. Mohora. V tem oziru gre pač veliki del zaslug — Božidarju Raiču, večkratnemu posetniku Prekmurja in snovalcem stikov med ogrsko in štajersko — predvsem najbližjo ljutomersko duhovščino.

3. Znano je iz samopisa (=samoopisa) Dr.-ja Radoslava Razlaga, da je prišel njegov praded iz ogrskih Slovencev. Zanimivo bi bilo zvedeti, ali je bil Dr. Razlag kdaj na Prekmurjem. V svojih delih sta se na Prekmurje ozirala in opirala sosedu dr. Miklošič in Stanko Vraz. Iz rojstnega kraja vseh treh rojakov — iz Male Nedelje, Radomerščaka in Cerovca se prav lepo vidi na široko prekmursko ravnino, katero opeva Stanko Vraz — vsaj posredno tudi v svojih Djulabijah in je skoraj neverjetno, da bi kateri izmed njih ob tej ali oni priliki ne prišel na slovensko ogrsko ozemlje¹.

Vsekako je Miklošič poznal prekmursko narčje in se v svojih jezikoslovnih razpravah nanje oziral.

Doslavek uredništva.

4. Ob državnem prevratu so se pred vsem štajerski obmejni Slovenci pobrigali za usodo prekmurskih Slovencev. Središče te akcije je bil Maribor, kjer je „Zgodovinsko društvo“ že od svojega početka obračalo pozornost na zgodovino in narodopis Prekmurja. V Mariboru so se sestavili in liskali proglasi in letaki za Prekmurce in mariborski Narodni svet je poveril referat o Prekmurju dr. M. Slaviču, ki je bil meseca januarja 1919 kot izvedenec za Prekmurje poklican tudi k mirovni delegaciji v Pariz. Ondi so končno dolgo pozabljeni, malo poznani in zaničevani Prekmurci stopili

naravo ma, da vse viže na dva glasa rado popeva... Popevanje na dva glasa se samo v dur tonusi lahko zgodi s rednim talom, ino što je nej v notaj (notah) dobro vönaveñeni, nemre on v moli tonusi drugoga glasa s redom popejvati, zato sam z moll tonusa samo te ležejše i lepše pesmi gori vzeo. Věñiti sam mogao to i za onoga zroka volo, ar nemrejo pesmi biti brezi moll tonusa najbole pa „za premínoče pesmi nej...“ (Glaser III/2.)

¹ O Stanku Vrazu je gotovo, da je obhodil Prekmurje kakor istotako Kranjsko in Koroško, in prva knjiga njegovih narodnih pesmi prča to že v svojem naslovu: Narodne pesmi ilirske, koje se pevajo po Štajerskoj, Kranjskoj, Koroškoj i zapadnoj strani Ugarske. Zagreb 1899. — Prepotoval je zapadno Ogrsko 1898 in sprojel vanjo v oddelku 95 balad in romanc — pet vojskih. Med Vrazovimi pesnitvami se nahaja ulomek — Belotinci, in tudi v vencu balad: Babji Klanec se vrši djanje deloma na prekmursko-vojskih tleh.

pred forum celega sveta. Poleg službenih promemorij, ki jih je naša delegacija izročila vrhovnemu mirovnemu svetu o Prekmurju, je dr. Slavič sestavil dva spisa, ki jih je „etnografska sekcija“ izdala kot poluslužbeni publikaciji v francoskem jeziku. Prva, „Le Prekmurje“ (4°, str. 19 in „Suplément“ str. 4), opisuje v kratkih potezah zemljepisni in ekonomski značaj Prekmurja, njega politično in cerkveno organizacijo, zgodovino, duševno življenje, narodopisno-statistične razmere ter ji je priložena etnografska karta.

Ker se je vrhovni svet dolgo pomišljal, prisoditi Prekmurje naši državi, je po naročilu delegacije dr. Slavič sestavil natančno narodnostno statistiko Prekmurja na podlagi ogrskega uradnega ljudskega štetja l. 1890 in 1910, ki je izšla v Parizu pod naslovom „De la Statistique de Prekmurje“ (4°, str. 23). L. 1890 je imelo Prekmurje 105.343 prebivalcev, od teh je odpadlo na Slovence (in Hrvate 789) 68.741 duš, na Madžare 24.529. L. 1910 so našli v Prekmurju 115.916 prebivalcev, med njimi 33.163 Madžarov, 72.287 pa „drugih“, pod to nedoločeno pokrivalo je skrila madžarska statistika Slovence, pač pa je zaznamovala 165 Hrvatov in 7 Srbov, torej skupno 72.495 Jugoslovanov.

Na podlagi te statistike se je končno vrhovni svet prepričal o slovenskem značaju Prekmurja pa nečednih mahinacijah ogrskega statističnega urada.

Uredništvo.

5. Matija Čop, velikan učenosti, je že leta 1831 poslal svoj 100 pol obsegajoči rokopis o slovenski književnosti, najboljše in mojstersko delo svojega časa, v Šafarikov zbornik: *Geschichte der süd-slavischen Litteratur*, katero delo pa je začel izdajati šele po Šafarikovi smrti Josip Jireček in sicer v prvi knjigi: slovensko in glagolsko pisemstvo (*slowenisches und glagolitisches Schriftthum*). V Pragi 1864. — Tempsky.)

Čop se ozira tudi na književnost ogrskih Slovencev, opirajoč se večinoma na Čaploviča: Joh. von Czaplovicz, *Kroatien und Wenden in Ungarn* (Hrvati in Slovenci na Ogrskem, — Požun 1829 nemško), o katerem delu — zlasti oddelku o jeziku in književnosti str. 80—84 (*Sprache und Litteratur*) izvešča, da je jako nedostatno in nezadovoljivo. Navajajo se književniki ogrskih Slovencev in njih spisi in tiskane knjige in sicer: Ferenc Temlin (1717), Mihael Sever (1747), Stevan Kūzmič (1771), Niklav Kūzmič (1780), Mihael Barla (1825).

Po Čopu je posnel podatke o Ogrskih Slovencih Fr. Marn v *Ježičniku* XXII. 1884.

V letniku Dom in Sveta 1892 (stran 172—176) je objavil Andrej Fekonja razpravo, naslovljeno: *Književnost ogrskih Slovencev*, navajajoč prekmurske književnike: Ferenc Temlina, Štefana

Küzmiča, M. Jožefa Torkoša, Mikloša Küzmiča, Štefana Šijarta (Mrtvecsne pesmi 1796); Bakoša Mihala: (slovenszki abecedar za deezo 1793; potem iz 19. stoletja: Peszmene knjige ali gradual (1816—1820) in čitanke — neznanih piscev; nadalje še navaja: Mihala Barla, Jožefa Košiča, Jurija Cipota (Dühovni aldovi ali molitvene knjige, 1829); Šandora Terplana, Janoša Kardoša, Jožefa Borovnjaka, Jakoba Sabara, Franja Zbüllä, Jožefa Zemljiča, Jožefa Smodiša, — pozivajoč se pri tem večinoma na Božidara Raiča (Letopis Matice Sl. 1868, 1869). Fekonja poroča tudi o časniškem pojavu pri Ogrskih Slovencih, namreč o dvojnih novinah:

a) Prijatelj: znanoszt razserjüvajoce meszeesne novine. Buda-Pest 1875—1879. Pododgovoren reditel Augustieh Jmre.

b) V madžarskem duhu pisani: Muraszombat es videke — Murska Sobota in okoliea od l. 1885 dalje v madžarskem izvirniku in slovenski prestavi. Urednik: Takacs R. Jstvan; izdajatelj Grünbaum.

O Medjimurju so prinesla Izvestija muzejskega društva za Kranjsko v VIII letniku, sešitku 3— 1898 stran 145—152 članek o Medjimurju iz peresa Antona plem. Globočnika (Sorodolskega) pod naslovom: Zgodovinski spominek iz Medjimurja. Pisec je bil okrajni predstojnik v Čakovcu in popisuje, kako so Madžari na podlagi oktoberskega diploma prispletkarili odtrganje Medjimurja od Hrvaške; kako so proti obstoječemu uradništvu vrinili in nastavili madžarsko uradništvo; kako so nazadnje sklicali županijski zbor v Čakovec, katerega bi naj pisec kot okrajni predstojnik na vsak način zabranil s pomočjo poslanih dveh stotnij vojaštva; kako je nastala velika nevarnost prelivanja krvi in se je naposled po odredbi bana — madžarsko zborovanje dovolilo, ker so Madžari znali ljudstvo večinoma prestlepiti; in kako je bil pisec s pohvalnim odpustnim dekretom 6./3. 1861 — rešen svoje službe v Čakovcu in Medjimurje zgubljeno Hrvaški in priključeno Madžarski: — svarilen vzgled in upomin za vso našo bodočnost.

6. Književnost ogrskih Slovencev so kajpada upoštevali tudi Slovenci-slavisti — učenci Miklošičevi — vseučilišni profesorji dr. Murko, dr. Oblak, dr. Štrekelj v knjigopisnih in jezikoslovnih razpravah — in tudi Peteršnikov slovar je črpal iz jezikovnega zaklada ogrskih Slovencev.

7. Osebne stike z ogrskimi Slovenci (predvsem z ogrsko-slovenskim gornje-siniškim župnikom Jožefom Košičem, ki mu je pojasnjeval nekatere besede ogrsko-slovenske in ki je spisal v prekmurskem narečju v madžarskem pravopisu: Kratki navuk vogrskega jezika . . . na vandalski (!) jezik preneseni. . . v Gradei 1833), je imel Oroslav Caf in pozneje zlasti Božidar Raič in Anton Trstenjak. Zadnja dva

sta imela osebne stike z vsemi ogrsko-slovenskimi župniki, zlasti s cankovskim župnikom Jožefom Borovnjakom in z belotinskim župnikom Markom Žižkom in ne v najmanjši meri tudi s črenšovskimi župniki, ki so bili v zvezi zlasti z ljutomerskimi duhovskimi rodoljubi in takorekoč sreditelji med slovenstvom tomurskim in prekmurskim. S Cankovo in bližnjo in daljno okolico so imeli stike in posečanja tudi Anton Janežič, dr. Simonič, ne mara tudi dr. Karol Glaser in bližnji sosed — Muropoljčan (Kralovčan) Davorin Trstenjak, Vatroslav Holz (Slovan 1884: Slovenske slike) in še kateri drugi, o čemur je na tem mestu pridržati priskovanja drugemu spisu.

V.

Slovenska književnost o Prekmurju.

Slovenska književnost o Prekmurju in sploh o ogrskih Slovencih sicer ni Bog ve kako obila, vendar bodimo hvaležni usodi, da nismo brez nje in da je imamo vendar le nekaj. Naravno je, da v tej književnosti prihajajo največ v poštev obmejni književniki iz štajerskih pokrajin; toda nahaja se med njimi tudi nekaj odličnih udeležencev iz zapada.

1. Prvi naš pisec¹ o ogrskih Slovencih je pač zemljevidar Peter Kozler, ki je prepotoval naše kraje zlasti na severu in vzhodu, ugotavlja naše jezikovne meje in nabiraje gradivo za (prvi) slovenski zemljevid Slovenije, kateremu je priboril prosto pot še le leta 1860. Zaradi tega zemljevida je prišel Peter Kozler (državni pravdnik v Gorici) pred vojno sodišče, češ, da je s svojim zemljevidom ščeval zoper obstoječi red. Izšel je sicer (. . . moral je iziti!) brez kazni, a bil je premeščen k deželnemu sodišču v Trst.

a) Glej njegov spis: Dogodki prvega zemljevida slovenske dežele (priobčil dr. Bleiweis v Letopisu Matice Slovenske 1879 — str. 104—109). Priborivši svojemu zemljevidu prosto pot, je daroval veliko število zemljevidov (702) Matici slovenski — s ploščo vred.

b) Naslov mu je; Zemljevid Slovenske Dežele in Pokrajine ter je v njem upoštevano tudi slovensko Prekmurje.

c) Kot pripravo za ta zemljevid je priobčil v Sloveniji (1849 št. 55—57) temeljito razpravo: Slovenci na Ogrskim — 1. z opisom mej, enotnih in mešanih bivališč slovenskih; 2. navaja zgodovinske ozire o sedanjih in prejšnjih bivališčih slovenskih . . do Dunaja, . . do čeških in slovaških bratov; 3. razvrščuje 170 trgov in sel po župnijah in njim podrejenih selih; 4. pojasnjuje lego, obnebe, zdravje (trešliko, protin, pljučnico); navaja telesne in duševne lastnosti ljudstva; 6. . . njegove

¹ Stanko Vraz je prepotoval slovensko Prekmurje že pred Kozlerjem, nabiraje narodno blago.

šege, prehrano in zlasti ženitovanske običaje. d) Jezikovne meje Slovenije, vstevši prekmurske, je Peter Kozler opisal tudi v Koledarčku za l. 1850: Potovanje po pokrajinah slovenskega naroda. Mentor na teh potovanjih mu je bil pred vsem radgonski kapelan Kreft. (Slovenija 184 a). Kozler opozarja v svojem spisu (pod c) da Madžari zmotno (?) imenujejo ogrske Slovence — Vandale, in da imenik sombotelske škofije pravilno naziva njih jezik: Vendo-slavica lingua ter da se Prekmurci sami nazivajo Slovenci.

2. Prilike in povoda za spominjanje ogrskih rojakov so imele pač Novice. V mnogih letnikih Novic zasledimo sestavke o prekmurskih Slovencih.

a) V letniku 1849 stran 45 prinašajo Novice kratek spis Jeranov (Luke Jerana): „Slovaki in Slovenci na Ogrskim“ v katerem se spominja delovanja slovanskih blagovestnikov sv. Cirila in Metoda, katerima je papež Ivan VIII. dal dovoljenje za slovensko bogoslužje: Literas slovinicas jure laudamus. Spis se sklicuje na Cygodnik Cieszynski.

b) V letnikih sedemdesetih poročajo Novice v dopisu iz Ljutomera o ovirah narodnega šolstva v Prekmurju izza časov ljutomerskega nadučiteljevanja Ivana Lapajnetja.

3. Pravi brižnik in za širše Slovenstvo takorekoč novi odkritelj naših ogrskih Slovencev za (Petrom Kozlerjem) je Božidar Raič, ki je gojil mnoge osebne stike s svojimi duhovskimi sobraty med ogrskimi Slovenci, ki je ozemlje ogrskih Slovencev večkrat prepotoval in je opisal podrobno v narodopisnem, književnem in jezikoslovnem ožiru ter v svoji zanosni besedi spodbujal k vzajemnemu delovanju. Raič zlasti opozarja na posebnosti prekmurskega govora, prav zanimivo in z gorko vneto in ljubeznijo. Njegov spis: Črtice o Prekmurcih in o njihovem govoru, — je začel izhajati v Napreju¹ (prvi del) — in je pozneje obnovljen in popolnjen z drugim delom celotno izšel v Narodnem koledarju in Letopisu Matice Slovenske za leto 1868. Razprava zasluži z ozirom na novodobne odnošaje osvobojenosti čim prejšnjega novega natisa in kriči, takorekoč po njem. Prinaša za poskušnjo tudi lepo idilično pesem: Srečen seljak... in omenja Cafovih slikov z Jožefom Košičem²

V letniku 1863. prinaša Slovenski Glasnik razpravo: Slovenci na Ogrskem, ne sicer izvirno, ampak delni posnetek iz raz-

¹ Raič sam uvodoma navaja, da je ta njegov spis v prvem delu prinašal (Vilharjev-Lavstikov:) Naprej. Nahaaja se v Napreju v Raičevih dopisih: Dopisi. Iz Štajarske R. (... aič) B(ožidar). Letnik 1863 št. 66 str. 265 I., št. 69 str. 277 II., št. 70 str. 281 II., št. 71 str. 284 III., št. 72 str. 289 IV., št. 73 str. 292 V., št. 74 str. 296 V., št. 75 str. 300 VIII. Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru. Št. 76 str. 304 IX., št. 77 str. 308 X. — ² Raič piše: ... Prekmurcev domovina nikakor ni odlučena od našega Slovenskega, ne loči nas Mura nego veže nas ... Prav enako Borovnjak (Slovan 1894).

prave: P. Z. Hostinskega Slovenia Zadunajski — iz Novin: Pešt-budinske Vedomosti, noviny pro politiku a literaturu, v prevodu nepodpisanega prevajalca (... morda urednika Antona Janežiča samega? !), katera razprava istotako omenja Košičevega pisateljevanja. V tej razpravi se zlasti poroča, kako so neprijatelji (brez uspeha) poskušali Slovanom podtakniti ime: Vandali.

Posebne važnosti je v njej poročilo, da je za slovensko ozemlje prekmursko izdelal Korabinski v svojih zemljevidih: Ogrske dežele — posebni zemljevid (glej mapa XXIX).

4. Izgled jezika na Ogrskem in sicer: Predge (cerkvene propovedi) z letnicami 1802 do 1850 razglša takratni varaždinski gimnazijski profesor Matija Valjavec — v Letopisu Matice Slovenske za leto 1874 (št. 1 do 15) in v Letopisu Matice Slovenske za leto 1877. Uvodno pripoveduje Valjavec, kako je po dobrem naključju našel in rešil te propovedi, opisane v prekmurskem narečju v Varaždinu, v prodajalni gospe Krenbergovice.

5. Za Božidarom Raičem se je z ogrskimi Slovenci in njih usodo največ bavil, največkrat prepotoval njih ozemlje in največ o njih pisal: Anton Trstenjak.

a) O prvih svojih potovanjih je poročal in predaval dne 3. jan. 1885 v Ljubljanski Čitalnici, ob kateri priliki je čital jako zanimivo pismo — ogrsko slovensko iz 17 stoletja. (Sl. N. 1885/3.)

b) Nadalje je priobčil: Navade v Prekmurcih (jok pri pogrebu zlasti — vdove) — (Slovan 1884 št. 43 stran 341 — iz potovanja 1883).

c) Najobsežnejši njegov spis o Slovencih, bivajočih v ogrski državi, je objavljen v Slovenskem Narodu 1905 (in v ponatisu) pod naslovom o potovanju iz leta 1904: Slovenci v Šomodski županiji na Ogrskem, in obsega nastopna poglavja:

I. Taranj, to je vas Taranj (ob cesti v Nagy Atad), katero vas je pisec takorekoč na novo odkril za širši slovenski in slovanski svet in ki je štela po zadnjem ljudskem štetju in uradnem madžarskem izveštvju 1900 — zdatno število 1597 Slovencev, o njih celo Čaplovič ničesar ne poroča. (Johann v. Csaplovics: Croaten und Wenden in Ungarn. Wien 1828.)

II. Hrvati v šomodski županiji. (Gjekenice, Zakon, Tilrš, Belezna, Titychaza, Sepetnik, Hrvaški St. Miklavž. (11.614 duš.)

III. Slovenski izselci (protestanti iz Železne županije — v šomodsko pustinja — Liso, grofov Draškovičev v šurdanski okolici, tako, da je bilo med Veliko Kanižo in cesto Gjekenice — Csurgo 11 slovenskih vasi. Sl. N. št. 56).

IV. Šurd (narodno in cerkveno, pa tudi duševno središče šomodskih Slovencev).

V. Štefan Küzmič in njegovi rojaki. (St. K. šurdanski farar 1755—1779) Prvi slovenski župnik v Šurdu, ustanovitelj župnijske matice. Njegova dela: Vere krščanske kratki nauk 1754; Novi zakon ali testament 1771, — z dodatkom: epistole, molitve in sveti apostolov djanje; — novi zakon — „sztroskom vnougi vŕrni dŕsicz“ —, abecednik — ABC. — Naslednik Mihael Bakoš je izdal: Krszczanszke peszmene knige 1803, za njim Mihael Horvat — oba Slovenca, poslej sami Madžari.

VI. Madžari prodirajo v slavlanske vasi. (Sl. N. 65—67.)

č) Posebno zanimiv je Trstenjakov življenjepis — ogrskega Slovenca Jožefa Borovnjaka (v Ljubljanskem Zvonu 1910, stran 156). v katerem slavi prekmurske pisatelje kot dobre Slovence, ki so pisali zgolj iz ljubezni do naroda.

O sebi pravi: Osebnost so bili znani vsi možje, ki so književno delovali po slovenskem delu . . . zlasti sta bila to Borovnjak v Cankovi, a Marko Žižek v dolnjih krajih, na posled v Belotincih. Zlasti poroča tudi, da so prepotovali kraje od Radgone do Cankove in predvsem v Cankovo k Borovnjaku poučevat se o prekmurskih razmerah: Anton Janežic, Božidar Raič, in večkrat Dr. Simonič, dalje da sta prekmurski duhovščini bila dobra znanca časnika „Slovenski Prijatelj“ in „Slovenski Gospodar“, ter da je Jožef Borovnjak pisal dopise za „Slovana“ pod Trstenjakovim uredništvom.¹

Borovnjak je uvedel v Cankovski šoli naš „Mali katekizem“ (Dunaj, 1880), preložil in priredil na stroške Deakove stranke Mali politični vodnik iz madžarščine (še v orsaškem duhu, 1869), sicer pa verske knjige, zlasti je izšla 1846: Molitvena knjiga Sztaroslovenska v Radgoni pri Weitzingerju, — v večih izdajah, zadnjič 1904 v Radgoni pri Semlitschu, potem molitvenik: Duhovna hrana, tiskal Leykam v Gradcu 1852 in Jezus moje poselenje (več izdaj, zad-

¹ Take dopise objavlja „Slovana“ 1884:

1. Stran 6: S Prekmurskega (1./1. Izv. dop.) Sloveni razven nas — še ne vedo, kako se mi imenujemo . . . Vsakdo pravi pri nas: Jaz sem Sloven, mi smo Slovenje . . . Duševne hrane je potreba našemu ubogemu narodu; dajte nam je nekaj! Mura nas ne loči, Mura nas veže z vami!

2. Od Sv. Gotharda na Prekmurskem dno 22./6. (Izv. poročilo.) (Kandidat: Loškaj Benedek, srednje leve strani pouudjeni poslanik vu monošterskoj zberajočoj okroglini — stran 208.)

3. Iz sobotske okolice na Prekmurskem, dne 4./7. (Izvirni dopis). Izvoljen poslanec grof Sechenyi . . . Naša ločitev ni samo politična, nego tudi duševna. O kandidatu protivniku Aleksandru Ernustu, njegovo priporočanje v „prekmursčini.“ (223.)

4. Iz solotske okolice, dne 4./7. (Izvirni dopis). Dve kandidatski pesmi: 1. Hej gorčane! hej ravenci! . . . Živi Sečeni! 2. Kraustovi lipci lapei držejo . . . Sečenjova bole zmagala!

njič 1904, ta izdaja pa ni več Borovnjakovo delo); — okoli leta 1875 molitvenik: Szveti angel Csuvar; — okoli leta 1865: Veliki katekizmus; mogoče je priredil tudi on molitvenik: Szveta krizsna pout, 1853. Te dragocene podatke je Trstenjak osebno nabral med vo-grskimi Slovenci.

VI.

Prekmurje in Medjimurje v slovenskem pesništvu.

Tudi slovenski pesniki niso povsem pozabili svojih, nasilno ločenih in zapuščenih bratov v Prekmurju in Medjimurju.

1.

Božidar Flegerič: Medjimurski izdihljaji. (Zora 1874, št. 15.)

2.

Božidar Flegerič: Prekmurski glasovi. (Zora 1878, 5. marca.)

3.

Franc Bevk: (Pomlad 1919) 2. Prekmurje. (Dom in Svet, 1919, 3—6.)

4.

Milan Brankov:

Prekmurje.

(V dan osvobojenja 12./8. 1919.)

1.

Oj Prekmurje, stoletij žalje,
Pozdravljeno stotisočkrat!
Z bližine zrl sem te in z dalje —
Vso v srcu bol, ves v duši jad!

In srd vskipel in žolč je jezen,
Jeklila roka se je v pest
Nad zlo usodo, . . ah, ljubezen
Nasilje tre in duhi zločest!

Kdo si krvnik zločesten smeli
Na dece rop od Majke prs?
Ko so oporo vso mu vzeli,
Kje naj se s pratki prime trs?

Robili nas in so delili
Na vetre tri in tri strani,
Telesa kosci le smo žili
Brez živo krvi in vezi.

2.

Mar pravda večna oslepela
In gluha šla je proč od nas?
V zločinu vsak treščiti kazen — strela,
Ni strele pravde več? — od kdaj?

Ah, kup je pravde meč in zlato,
In kupec . . Nemec, Lah, Madžar!
Oholost hvali se bahato:
Sam Sveti Rim je mešetar!

3.

Drob zemlje zmaje se, pretresa
Pol teže zlosti in krivic:
Zid jet se ruši — puh peresa,
Vez spon drobi se — piš meglic.
Prestoli v prah bobne s trinogi,
Radost je robom sel in gost.
Ječe trinogi — laži bogi,
A rob je — rod sam svoj in prost.

4.

Oj Prekmurje, oko te ljubi
In duše ljubi te objem!
Ah, dolgo rodu si na gubi,
Naj zrem te, zrem in se nazrem!

Glej sred poljan tam cerkev bela!
Kraljica hišam in vasem,
Ozira v svet se vsa vesela —
Vseblagor srcu in očem.

In v božji hram se ljudstvo zbira
V nedeljo — v svet gospodnji dan,
Svet spev pretresa hram, prodira
V nebo pred zbor svetnikov zbran.

5.

Oj Prekmurje, srca veselje!
Mladič sem deček često stal
Vrh Lipnjaka, pogled mi smel je
Krasot se tvojih radoval!

Oj v solnčni dan, kako se boč!
Nebo nad teboj vse modro!
In končin trojih vid ne loči,
Kjer z zemljo ljubi se nebo.

Bleste se v dalji hiš vasice
Prijazne, bele čez ravan
Ko bele, krotke golobice
Iz blagoslova njiv, poljan,

6.

Tam v dalji . . sred daljin neskončnih
Glej velikan — orjak je — konj!
Ves bel žari se v žarkih sončnih,
Kdo . . si junak, ki smeš li ponj?

Strnim. Ko v snu nanj deček gledam:
Enak trojanski . . konj-orjak!
Mar sanjam, slutim, se zavedam:
Prerok si srečnih dni in znak!?

Konj belec si Matjaža kralja —
Za pravdo vekov v boj gredoč!
Bližina . . dalja ti najdalja,
Stan kraljev . . krov je hiš in koč.

Oj Prekmurje, rodu veselje,
V ljubezni sre postavljeno!
Dan naših, tvojih želj prišel je,
V ljubezni sre pozdravljeno!

Izvestja.

Spomin na Virunum.¹

Pred davnim, davnim časom je stalo na mestu, kjer se dandanes razprostira Svetsko polje², veliko mesto. Prebivali so v njem še ajdi. Tem

¹ Pravil stari Rjavec v Slovenjem Plajbergu, ki je v mladih letih služil blizu Gospesvete.

² Domačini ne pravijo Gospasveta, ampak: Sveto, v Svetah.

Čar mladih sanj . . o cerkva bela!
O . . Črenšovci sred dalj poljan:
Srce ste, ščit za rodna sela
In radost ste v svobode dan!

7.

In zrem vas — Črenšovci prebeli
In Lendvo, Turnišče sledim,
Gredo pozdravi k vam veseli,
Duh k vam liti in spev je z njim.

Sosedje smo — najbližji bratje:
Svedok je Mure svetli pas,
Med nami meje ni, in . . znatje —
Je zbrisan mejne črte las . . .

Najbližji nam od dolh ste slavnih —
Najdalji bili ste od nas!
Bili smo tujcu rodi brezpravni,
Čas nov je pravde stare spas!

8.

Oj Prekmurje, bilo si žalje,
Zdaj si veselje naših dni!
Bile so žalje tvoje dalje,
Zdaj radost v klasju njiv si ti!

In radost naša gre v posete,
Gre k bratom, stricem, tetam — k vam,
Ima v ljubezni vas objete —
Vaš log, poljano, dvor in hram.

In blagoslov vam majka bodi
In blaženstvo iz roda v rod!
Ljubezen rod v svobodo vodi,
Nikdar ne gre od nas odsot.

je vladal mogočen kralj, kateremu se je rodil na stara leta otrok. Komaj je otročič zagledal luč sveta, pristopi k zibelki žark — žena. Pa že, ko pride v izbo, reče: »Tukaj ni pometeno, tudi kruha ni na mizi, deklica bo največja vlačuga na svetu, v sramoto starišem in v pogubo rojstnemu mestu!« To izreče in izgine.

Vsi so se silno prestrašili tega prerokovanja, najbolj pa kralj sam. Da bi preprečil uresničenje strašnih besed, je ukazal, kó je hčerka do-rasla, zapreti jo v samotni stolp. Tam mlada kraljičina z živim bitjem ni smela priti v dotiko. Hrano so ji podajali skoz zamrežena okna posebni služabniki, pa tudi ti niso smeli govoriti z njo.

Edino kralj sam, ko je hodil mimo na lov, ji je rekel včasí kako tolažilno besedo. Hčerka pa mu je vedno huje in bridkeje tožila svojo nezasluženo usodo. Druge otroke je videla na polju se igrati, rožice trgati, metuljčke loviti in v gozd hoditi, kjer so petje ptičic poslušali. Zaman so bile prošnje, da bi bilo tudi njej dovoljeno, udeležiti se tega veselja na prostem, zaman tudi, da bi prišel kak otročič k njej v stolp. Očetovo srce je ostalo neizprosno. Hiral je, vendar pa ni nehala prositi; vsa solzna prosi enkrat očeta, ko je šel mimo na lov, da ji da vsaj psička izmed tropa psov za zabavo in igranje. Kralj se je dal preprosi in je tej želji ugodil.

Mlada kraljičina je zopet oživila. Vso pozornost je obrnila na psička in pozabila na svojo žalostno usodo. Pozabila je na otročje veselje, na travnik in gozd, s psičkom se je igrala po dne, z njim ležala po noči. In prerokovanje žark-žene se je imelo izpolniti. Postala je noseča, rodila je nestvor, napol človeka, napol psa. Kralj je postal ves potrta, vendar se ni upal dvigniti roke proti lastni krvi; saj si je moral očitati, da je nesrečo sam zakrivil. Mlada kraljičina pa je zapadla splošnemu zaničevanju, hrano so ji samo še od daleč metali. V solzah je negovala mlado bitje, pesjana, ki je hitro raste ter kmalu iz mesta nesreče pobegnil.

Hodil je daleč na jug, čez sedem rek in sedem gor ter prišel za Gnilo morje v deželo peslajnarjev. Med ujimi je kmalu postal vladar. Dvignil je silno vojsko ter jo peljal nazaj pred rojstno mesto. Ker se mu pa ni hotelo udati, je mesto s silo zavzel in razdjal, da ni ostal kamen na kamenu.

Dr. Jos. Šašel.

Epska narodna pesem o Pegamu in Lambergarju in drugo.

Skoro povsod, kjer se piše ali govori o slov. narodnih pesmih, se tudi omenja, da je bila pesem o dvoboju med Pegamom in Lambergarjem prvič natisnjena po Antonu Linhartu v njegovem almanahu »Blumen aus Krain. Für das Jahr 1781« in to v nemškem prevodu. Ta prevod ima podnaslov »Nach dem uralten Slavischen.« Dasi je »prastari slovanski« original, če smemo tako reči, znan in priobčen, še vendar ni nihče, vsaj

kolikor morem pregledati, poizkusil, da bi primerjal Linhartov prevod z originalom. Morda radi tega, ker so sodili z Radicsem (glej »Časopis za slov. jez., knjiž. in zgod.«, I. letn. str. 213) tudi drugi, da imenovanega almanaha sploh ni ali ni lahko dobiti.

Če pa primerjamo Linhartov prevod z varijantami te pesmi, kakor jih je priobčil Štrekelj, moramo sklepati, da je prevod kontaminacija Štrekljevih številk 15 in 13b, pri čemer se pač ne bo več moglo presoditi, je li Linhart kontaminiral sam ali je imel pred seboj original, ki je bil kontaminacija teh varijant. K temu sklepu nas dovedejo ta-le dejstva: Prevod počenja po štev. 15: Pegam pridirja na Dunaj in izzove cesarja, (štev. 13b pa začena s sestankom dunajske gospode okoli mize pod lipico). Cesar se odzove izzivanju, češ, da ima junaka, ki se ne boji nikogar razven Njega, ki grmi. (Štev. 15: »Se nikogar ne boji ko Marije in Boga in vsmiljenega Jezusa«; pri štev. 13b manjka ta opomba.) Nato odpošlje sla, ki pride k Lambergarju, ne da bi ga iskal (po štev. 13b pa ga išče). — Od tukaj dalje pa sledi prevod štev. 13b: V njem izostane razgovor med Lambergarjem in njegovo materjo (dočim navaja štev. 15 daljši razgovor). Prevod pravi te: »... Sohn! nahm die Mutter das Wort, doch Mutterthränen — Schwemmten das Wort von den Lippen herunter, ehe 's ihr noch wurde«; in baš ta edina beseda dela vtis, da je tukaj jasno ono mesto, kjer preide Linhart od varijante k drugi. Lambergar še nato (v prevodu) oboroži in odpravi; nosi tudi kopje »geschliffen mit Drachengifte«; po štev. 13b »opne kaljeno sabljico«, dočim v štev. 15 o oboroženju sploh ni govora. V nadaljnjem se zлага prevod potem z originalom.

Pesem o Pegamu in Lambergarju pa ni edino narodno blago, ki ga je prevedel Linhart na nemško. Kakor njej tako je pristavil tudi pesmi »Jasmin, und seine Braut« (v almanahu na straneh 106 do 111) podnaslov »Nach dem uralten Slavischen.« Ali je za njo porabil morda kako srbsko-hrvatsko narodno pesem ali kako pripovedko, utegne pokazati bodočnost. Ker je Linhartov almanach manj dostopen, hočem podati pesem tukaj v pretisku:

Jasmin, und seine Braut.

Nach einem alten Slavischen Liede.

Durchkümmt endlich und durchschwacht	Noch schlief, und träumte, seine Braut,
War sie, so halb im Schlummer.	Vom Haben und vom Schneiden,
Die lange, lange wilde Nacht,	Und von so was, die arme Haut,
Und halb in bangem Kummer.	Bestimmt zu Wittwen Thränen.
Dann nahm Jasmin den grünen Hut,	„Wie ist das all so öd und leer!
Und gieng, und gieng geschlicken,	„Du bist so still, und sachte —
Zu mal'n die Au mit Hirschenblut.	„O bin ich nicht dein Liebchen mehr? —
Und Bärenrod zu riechen.	So sprach sie, und erwachte,

Sie rief umsonst. Sie wollt' ihm nach,
Den Flüchtling zu heschleichen —
Wie wird ihr kleines Fußchen, ach!
Den Sohn der Au erreichen!

Sie lief, und lief durch Berg und Thal
(Die Jäger wissen's alle)
Und malt mit Blut die Disteln all'
Am Berge und im Thale.

Zunächst am Ufer war sie matt
Und kraftlos hingesunken.
Die Thränen, die sie weinte, hat
Der Bach voll Durst getrunken.

Getrunken hat er wehmuthsvoll
Das Blut von ihren Füßen,
Und schwoll er auf (ich glaub es wohl)
Ihr weisses Knie zu küssen.

„Wie quillt, wie quillt so trüg die Flut,
„Und nicht wie sonst, so munter!
„Wie kömmt so roth, so roth wie Blut,
„Die Wellen da herunter!

Noch stand sie da — Es that ihr abnd
Im Blute so zu haden —
Da kam ach! eine kalte Hand,
Und schlang sich um den Waden.

Es ward ihr bang, so hang ums Herz —
Sie sank, zu fühlen, nieder —
Und fühlte ihn, o grimmer Schmorz!
Ihu selbst, und sank nun wieder.

„Was starr' ich denn? Was weile ich
„In zaudernden Erbarmen?
„Uarmen, ja, daß will ich dich,
„Dich und den Tod umarmen!

Da ist's wohlriechend, Blumenreich,
Da kommen oft die Schönen,
Befeuchten, Frühlingsregen gleich,
Die Blumensatt mit Thränen.

Da se za to pesem doslej še ni nihče zanimal, temu bo vzrok pač ta, da ji original skoro gotovo ni slovenski. Motiv o drevesih, kojih vrhovi so zrastle drug v drugega, je sicer tudi pri nas znan — Štrekelj navaja 22 števil, ali vsled arabskega imena Jasmin kakor tudi vsled splošnega vtisa domnevam srbskohrvatski original. Morda nam ga določi, kakor pravim, bodočnost.

In da bi se morda našel še eden original, podajam v pretisku tudi *Trinklied der Kroaten*, v Linhartovem almanahu na straneh 98 in 99:

„Gespalten ist, o Herzensmann
Dein Kinn zur hohlen Wunde!
„Da hieng ich oft, so oft daran,
„Mit honigsüssen Munde.

„Gespalten deine Wonnebrust!
„Oft bah ich sie umschlossen,
„Und Seligkeit, und Himmelslust
„Hier, ebon hier genossen!

„Hat denn ein Bär mir dein Gesicht,
„(Es gehört ja meinen Küssen,
„O er, der's that, der wußt' es nicht)
„O hat's ein Bär zerrissen!

„Verlor'ner, ach, du bist nicht mehr!
„Wer kann mir dich ersetzen? —
„Wie? Soll ich itzt das kalte Leer
„Des Brautbetts weinend netzen? —

„Und, deine Braut, veräulen? — Nein!
„Verschlingt uns beyde. Wollen!
„So — Hand in Hand — so schling dich
„So sind auch unsre Seelen — [ein!

Und Hand in Hand, so schwammen sie
Vereint den Bach hinunter.
Die Wellen spielten (sahn's noch nie)
Vorwitzig mit darunter.

Man sagt, als das die Ufer sahn,
Da kommen sie geschwommen.
Und haben sie mit ihrem Mann
Mitleidig aufgenommen.

Da liegen sie nun ewiglich,
Und über's Grab hin gatten
Die Wipfel zweier Erlen sich,
Und wölben einen Schatten.

Trinkled der Kroaten.

Setzt an, und trinkt, ihr Brüder all!

Der blanken Schwerter Schwinger!

Setzt an, ihr Männer ihr von Stahl'

Des Türkenschwarms Bezwinger!

Es lebe der Kroaten Ban!

Und der ihn gibt! Es lebe,

Der uns durch Feuer und Schwert hinan

Hinführt ins Schlachtgewebe!

Es lebe, der uns Schlachten sucht,

Um da mit blankem Eisen

Zu sehen der blauen Scharen Flucht,

Die Schande feiger Preußen!

Wohlan, wohlan, ihr Brüder all!

Wohlan, und laßt uns triuken!

Und wieder, wieder noch einmal

Bis wir zu Boden sinken!

Dann träumen wir von schönem Krieg

In seeelelichem Schlaffen,

Dann träumen wir von Oestreichs Sieg,

Und von Kroatiens Waffen.

Tu, kakor vidimo, Linhart ni dodal nobenega podnaslova. Ali ker v kajkavskem slovstvu 18. stoletja pesnitve in pesmi vojaške vsebine — spomnimo se imen Ivan Zaničič, Anton Ivanušič in drugih! — niso redke, bo morda kdo tako srečen, da najde tudi tej pesmi vir, iz katerega je črpal Linhart.

Makso Kovačič.

Nekaj krajevnih imen ob narodni meji na Štajerskem.

1. Absberg — Apačji vrh.

Jugovzhodno od Cmureka ob veliki cesti, ki vodi iz Cmureka v apačko kotlino na desni stani Mure stoji 229 m nad morjem vrh, ki se imenuje Absberg. Ta kraj se omenja že l. 1288 Absperge in l. 1308 Absperch. Ime je dobil po opatu, kakor tudi nekoliko nižje proti Radgoni v ravnini ležeča vas Apače. Tukaj je namreč št. pavelski samostan imel obširno posestvo. V št. pavelskem urbarju iz l. 1289¹ se vse davščine, ki so jih dajali podložniki samostanu, pripisujejo samostanskemu opatu, tako je po njem nastalo tudi krajevno ime, dasi zemlja ni bila njegova osebna last, marveč last samostana, ki ga je na zunaj zastopal opat. Samoumevno je takrat cela desna stran Mure bila popolnoma slovenska, tako je vas dobila slovensko ime Apače, dosledno se je tudi omenjeni vrh imenoval Apačji vrh, dasi je danes slovensko ime izginiilo, ker je kraj ponemčen.

¹ V samostanskem arhivu v Št. Pavlu na Koroškem.

2. Bubenberg — Babni breg.

Bubenberg, s kotama 359 in 309, se imenuje hrib, ki se vleče desno državni cesti od Št. Ilja proti Špilju. Spada v lipniški upravni okraj in v politično občino Špilje.

Prvotno ime tega brega je Babni breg. Zahn (Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter) nanaša na ta kraj naslednje podatke: okoli l. 1200 se pri Hlapju severovzhodno od Jarenine v Slov. goricah imenuje kraj Babin. Okoli l. 1130 pa se imenuje med tistimi posestvi, ki jih je št. pavelski opat Vecelin dobil v zamenjo od grofa Engelberta Sponhajmca, Pahrenpotoch. Leta 1358 se imenuje Pebing iuxta villam Chlacpp (Hlapje) in Collibus in parochia Jering, l. 1383 isti kraj Wabying, l. 1434 Wabing in 1490 zopet Babin. Zahn se pač moti, ko vse te podatke nanaša na sedanji Bubenberg pri Špilju. Bubenberg ni poleg Hlapja in ni nikdar spadal pod jareninsko župnijo, marveč imamo še dandanes kraj Babina v občini Zgornji Šentjakobski dol v Slovenskih goricah, ki je s Hlapjem v eni politični občini. Opravičena je pa vendar Zahnova domneva, da se je Bubenberg zval prvotno Babenberg — Babni breg.

Da sedanja oblika Buben- odgovarja obliki Paben in Baben, potrjuje ime Bubenwiesberg pri Altenmarktu ob Anizi, ki se l. 1139 imenuje alpis Pabinwisen, l. 1455 pa Babenwis albe. Znano je, da so v Aniški dolini prebivali Slovenci ter je cela okolica admontska bila nekdanj last Heme Pilštanske ter je tudi ime Admont slovenskega izvora, kakor je dokazal dr. Štrekelj (Časopis I., 1904, str. 71 i. d.). Tudi današnja Babna gora blizu Podčetrтка se v 15. stoletju imenuje Pabenberg in Babna reka (istotam) Pabenriekersperg.

Tudi je št. pavelski samostan imel posestva okoli Špilja.

Ime Babni breg utegne biti v zvezi s staroslovensko mitologijo. Iz Bubenberga je krasen razgled zlasti na Mursko polje gori proti Lipnici. Na takih vrhovih so stari Slovenci radi čistili svoja božanstva, eno izmed teh je bilo Baba.

3. Obegg — Óboki.

Nekako vspešno z Babnim bregom (Bubenbergom) se razteza na levi strani državne ceste in železniške proge v smeri od St. Ilja proti Špilju podolgovat breg jajčaste oblike, ki ga od vseh strani obkrožuje dolina. »Obegg« je katasterska občina politične občine Špilje in je l. 1910 imel 123 Nemcev in 26 Slovencev. Krajevni repertorij štajerski ima le obliko Obegg, v ljudstvu pa še sedaj živi pravo ime Óboki (z naglasom na prvi slovk). Historična oblika tega imena je Nobakh (1436) in Naback (1460), kjer je očitno predlog na (na Óboki ali na Óbokah) stegnjen z imenom samim, kakor je slovenski izgovor vdaril na nemška ušesa.

Ime prav dobro izraža lego in kakovost kraja; obok (oblok) pomeni po Pleteršniku lok pa tudi »jeder reifartige Gegenstand um einen runden Bogen.« Breg ima eliptično obliko in ga kakor lok zlasti od zahodne strani obdaja Kresnički dol, na severu pa Kačji dol, oziroma »graben« (nemški Katzengraben). Pravilno ime v slovenščini za ta kraj je torej le Oboki.

4. Proskersdorf — Prosečka vas.

Proskersdorf je ponemčena vas v cmureškem sodnem okraju. Leta 1265 se imenuje Prozkeinsdorf, l. 1340 Prozgeinsdorf, l. 1445 Prossgestorf. Vas stoji ob robu hribovja, ki se spušča v ravnino t. j. apačko kotlino, torej stoji ob proseki. Prosečko vas imamo tudi v Prekmurju (madž. Kölesvölgy), dobesedno: Proseni dol (köles = proso, völgy = dol). Madžar je krivo razumel in prevedel slovensko ime. Zveza s prosom ni verjetna, ker od prosa pač imamo pridevnike prosen, prosenast in prose-ničen,¹ ne pa prosečen, ki more prihajati le od proseči — preseči — presekati = izkrčiti, predreti. Blizu Maribora imamo kraj Prosek. Sličnih imen imamo na Koroškem, v Primorju in na Čškem. Pomeni torej isto kakor Preseka. Stara nemška oblika Prozkeinsdorf daje slutiti, da se je vas slovensko imenovala Proskinja vas ali samo Proskinje, analogno z imeni: Kopinje, Mekinje, Šardinje, Vetrinje, Tinje i. t. d. Tudi Proskinje bi pomenilo kraj s prosekami, izkrčen kraj.

5. Rabenberg — Raven breg.

V občini Sladka gora blizu Cmureka se na novi tabli blišči poslovenjeno ime Vranji breg. Novo ime potrjuje star pregovor, da naglica nikjer ni dobra. Kraj je bil do zadnjih desetletij 19. stoletja popolnoma slovenski. L. 1882 je Schulverein otvorili tu ponemčevalno šolo, po vplivu šole in agitacije iz Cmureka je germanizacija hitro napredovala. L. 1900 je še bilo v Rabenbergu 127 Nemcev in 71 Slovencev, l. 1910 pa Nemcev 155, Slovencev pa samo 16. Kdor si na lastne oči ogleda kraj, mu je ime takoj jasno. Breg se razteza od vzhoda proti zahodu in mu je hrbet čisto raven. Slovensko ime je torej Raven breg. Ker Nemec naš v rad spreminja v b, je po čisto kratki poti nastal Rabenberg, ki seveda z vranami nima nobene zveze. Želeti je torej, da tudi iz občinske table odleti vran, ker Vranji breg je ljudstvu čisto tuj in je robska prestava krivo razlaganega nemškega imena.

6. Seibersdorf — Zibotja vas.

Seibersdorf je vas v apački kotlini, zahodno od Apač ob okrajni cesti, ki gre od Gornje Radgone proti Cmureku. Štajerski krajevni repertoriji imajo le nemško ime, tudi sosedno slovensko ljudstvo imenuje vas

¹ V celjskem okrajuem glavarstvu imamo kraj Proseniško.

le z nemškim imenom. Nihče ne bi slutil, da se v tem imenu skriva lepa slovenska korenika, ki je dala vasi ime natančno po kakovosti ondotnega zemljišča.

Ime Seibersdorf imajo na Štajerskem tri vasi. Ena je v hartberškem političnem in sodnem okraju, drugi dve v radgonskem okrajnem glavarstvu. Prve ne jemljemo tukaj v poštev, ker se prvič omenja šele l. 1371 kot Sefriczdorf. Slično se imenuje v istem okraju Sebersdorf leta 1355 Seyfridsdorf. Hartberška okolica je bila prav zgodaj ponemčena, oziroma gostejša kolonizacija izvedena po odgonu Madžarov. Možno je torej, da sta obe vasi dobili ime po kakem nemškem feudalcu-kolonizatorju Seifridu. Tudi nam kakovost ondotnega zemljišča ni znana. Drugače je pri obeh Seibersdorfh radgonskega političnega okraja. Njune historične oblike izključujejo izpeljavo iz osebnega nemškega imena Seifrid.

Poleg Seibersdorfa v apaški kotlini imamo vas z enakim imenom na levi strani Mure vzhodno od Sv. Vida na Vogalu (St. Veit am Vogau). Historične oblike teh dveh vasi se medsebojno pojasnjujejo in izhajajo iz iste korenike.

Seibersdorf pri Št. Vidu se imenuje že l. 1190 Sibotsdorf, potem leta 1399 Seybocz-, l. 1409 Seybots-, l. 1445 Seibes-, l. 1452 Seybes-, l. 1475. Seibots-, l. 1483 Seybotsdorf. Seibersdorf pri Apačah pa se prvič omenja l. 1445 Seybotsdorff, okoli 1500 pa že Seyberstorf. (Zahn, OB.)

Iz jezikovnega stališča je gotovo, da slovka 'Sey- (Sei-) odgovarja slovki Si-, oziroma Zi- v najstarejši obliki. Prvotno ime se je torej v nemškem izgovoru glasilo Sibot, slovenski Zibot. Ime Zibot (n. Sibot) ima šedandanes neki kraj pri Pišecah v breziškem okraju. Pleteršnikov slovar ima besede: zibi = das Moorland, zibota = Moorgegend, zibljiv = schwankend (za ladjo). Tudi v ruskem jeziku pomeni zýbkij-zybok': schwankend, locker, sumpfig; zýbun' in zýbkij grunt' pa Moorgrund.

Med pomenom »majati se« in »močvirnat« je povse naravna stvarna zveza. Na močvirnatih tleh voda večkrat dvigne zgornje, z mahom ali travo prerasle prstene plasti, ki se dejanski majejo, če kdo stopi na njih. Da je nam in Rusom bil ta pomen skupen, je umevno, če pomislimo, da smo nekda imeli skupno zakarpatsko domovino v močvirnatih predelih današnje Rusije. Najbrž smo Slovenci nekda imeli tudi samostavnik zibot (moškega ali ženskega spola?).

Obe omenjeni vasi sta se torej nekda imenovali Zibotja vas ali ruorda samo Zibot — Zibote. Kakovost dotičnega zemljišča se popolnoma ujema s tem imenom.

Enak je tudi izvor imena Seibuttendorf v občini Maggau, sodni okraj Kirchbach, ki se l. 1265 imenuje Sybotendorf, okoli l. 1300 pa Sibotn-, kar da sklepati na prvotno obliko Zibota.

Slično je s krajevnim imenom Zibika v sodnem okraju Šmarje pri Jelšah. Vulgarna etimologija razlaga to ime iz tega, da ima dotična ozka dolina podobo zibeli. Kdor pa je ob deževnem vremenu videl zibiško blato, bo rad pritrdil, da je kraj dobil ime od močvirnatih tal.

Naj se torej pri Seibersdoru, ki po st. germainski pogodbi pripade naši državi, zopet uveljavi starodavno pristno domače ime Zibotja vas.

7. Siegersdorf — Svečane.

Svečane so kraj v občini Sladka gora v (bivšem) cmureškem sodnem okraju tik nad Muro. Kolikor je verjeti avstrijski statistiki, se je ta kraj v desetletju 1900—1910 močno ponemčil. L. 1900 so še našeli v Svečanah 52 Nemcev in 41 Slovencev, l. 1910 pa 84 Nemcev in le 5 Slovencev. Pravilna slovenska oblika je le Svečane, ne Svečani, ker krajevna imena na »an« imajo množinsko obliko ženskega spola, prim. Poljane, Poljčane i. t. d. Ime ni v zvezi s svečo, marveč z večo, s starodavnim sodnim zborom, oziroma z uradom, slično Svečina v Slov. goricah.

8. Schönwart — Šambert.

Šambert je katasterska občina v politični občini Ploderšnica v mariborskem sodnem okraju, blizu Velke ali Marije Snežne. Slovenska oblika je očitno izopačenka nemškega imena Schönwart. Kako pride to nemško ime v ta čisto slovenski kraj, saj je celo pristranska avstrijska statistika l. 1910 našla tukaj le 36 Nemcev pa 173 Slovencev? L. 1383 se kraj imenuje Schonwart, l. 1406 pa Schönbart. Beseda je očitno zloženka od schön in wart. Srednjevisokonemško schoene, starovisokonemško scōni pomeni hell, glänzend, licht ter je v zvezi z germansko koreniko skau.¹ Prvotno nima pomena našega »lep« — latinski pulcher, marveč pomeni beschaubar, sehenswert. — Wart, starovisokonemško warta pomeni spähendes Auschauen (po naše preža) ter je v zvezi z staronordskim warda = bewachen, schützen. Vardo imamo v Slovenskih goricah v občini Partinje blizu Sv. Lenarta, pri Framu pa kraj Varta. Korenika var- je prešla tudi v slovenščino, kjer pomeni vardevanje: čuvanje in vardevavec čuvar, tudi glagol varovati je po Miklošiču v zvezi s stvnem. vara.

Poleg Šamberta na južni strani je Zgornje Gradišče, nekoliko nižje pa Gradiški vrh, katero ime nas spominja, da je tu stalo nekda neko branišče. Ime Schönwart je torej vsekako v zvezi z obrambno uredbo, ker se je odtod opazovalo, če se približuje morda sovražnik. Nemško poimenovanje da sklepata, da je ime nastalo takrat, ko so se po Slovenskih goricah uvedli strelski dvorci, mejna obramba proti madžarskim napadom. Ker so to institucijo organizirali nemški feudalci (v 11. in 12. stol.), je umljivo nemško ime.

¹ Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache.

Bolje bi seveda bilo, če bi v imenu Šambert prišla na površje že več ali manj vdomačena korenika var., ker je pa ime že vdomačeno, je iz stališča historične kontinuitete priporočati, da ostane pri dosedanjem nazivu Šambert.

F. Kovačič.

„Jezikovno ozemlje Srbov (Sorbov) na Saksonskem.“
(*Das wendische Sprachgebiet im Königreiche Sachsen.*)

Pod tem naslovom je izšla v časopisu »Petermanns Mitteilungen«, 65. letnik, 1919, zvezek za januar in februar, str. 7—11, razprava Dr. Otona Zimmermanna, ki zasluži, da si njene glavne podatke zabeležimo tudi mi.

Kot ostanek velikega naroda so se na Saksonskem, v Lužici in v sosednji Prusiji še ohranili slovanski »Srbi«; pri ljudskem štetju l. 1900 jih je bilo še 117.000, leta 1910 pa samo 111.000, ako se jim, in to po pravici, prištejejo vsi, ki so navedli dva materinska jezika, nemškega in srbskega (»vendskega«); takih je bilo na Pruskem 3.043, na Saksonskem pa 19.349.

Malodane brez izjeme, 107.000, prebivajo v združenem, dasi po nemških jezikovnih otokih pretrganem jezikovnem ozemlju Lužiškem na obeh straneh reke Spreve v širini 30—40 km in v dolžini 80—90 km od nekako 5—10 km južno Budišina do 10—15 km severno Hotebuza (Kottbus), vzhodno do mesta Mužakova (Muskau) ob Nisi (Neisse), zapadno do bližine mest Žamberk (Senftenberg) in Libnov (Lübbenau).

Na natančnem zemljevidu, pridejanem navedeni številki, je točno označena jezikovna posest Srbov napram Nemcem, in sicer po štetju v letih 1880 in 1910; razvidno je silno križanje obojih jezikovnih vplivov. Razprava sama našteva vse količkej važnejše kraje, ki so v kakoršnemkoli oziru važni za narodnostno vprašanje. Pisatelj je znanstvenik, objektivni na obe strani. —

Na Saksonskem pripada srbsko jezikovno ozemlje trem glavarstvom, Kainnici (Kamenz), Budišinu (Bautzen) in Lubiju (Lobau). Pri ljudskem štetju l. 1910 se je v 188 občinah priznalo 50 % in več prebivalcev k srbskemu, oziroma srbskemu in nemškemu jeziku; l. 1900 je bilo takih občin še 225, l. 1890 še 257, l. 1849 še 272; srbsčina je torej izza l. 1849 po obsegu nazadovala za eno tretjino. Ali pa pomenja ta zmanjšek obsega tudi zmanjšek srbsčine sploh? Ako se navedenim občinam prištejejo take, ki so v stiku z njimi in štejejo vsaj 5 % Srbov, tedaj dobimo 297 deloma srbskih občin in pokažejo se na nje sledeči pojavi:

1849	68.325	prebivalcev,	46.419	Srbov,	to je	67·94 %
1880	82.076	»	46.895	»	»	57·14 %
1900	93.100	»	42.862	»	»	46·04 %
1910	105.600	»	39.140	»	»	37·06 %

V tem širšem ozemlju je torej v vsaki števeni dobi srbščina padla za okroglo 10%; celotno število pa je med leti 1849—1880 kljub izgubi 15 občin celo naraslo; a izza leta 1880 je tudi celotno število začelo dosledno padati; »vendar je ta znižek srbsko govorečega prebivalstva le v prav posameznih slučajih privedel do popolnega izpodrinka v prejšnjem jezikovnem ozemlju.« Pač pa so prehajale večinske občine med manjšinske, manjšinske so se znižavale in najnižjim proti ponemčenju. Šole so nemško-srbske le tam, kjer je velik odstotek srbskih otrok; glede otrok se namreč v jezikovnem oziru vodi posebna statistika.

Značilno in zanimivo je dejstvo, da se katoliške občine ne samo krepko držijo srbske narodnosti, ampak v njej celo napredujejo; sem spadajo n. pr. južne občine glavarstva Kamnice, kjer narasča tudi število srbskih otrok; »s skorajšnjim ponemčenjem teh občin očitno ni računati« (str. 8). — Isto velja za katoliške občine glavarstva Budišina, ki so v stiku s katoliškimi Kameniškega glavarstva; vse te občine kažejo še leta 1910 80—100% čistih Srbov.

Hitro pa nazaduje srbščina v obrtnih krajih s pretežno protestantskim prebivalstvom, razen če so se priselili slovanski delavci (poljski, češki), ki pa ne povečujejo števila otrok.

Pisatelj zaključuje: Prihajajoč od vzhoda, se je srbščina v 6. stoletju razprostrla preko Labe in Sale in je bila pred 500 leti v Saksónskem kraljestvu še izven Lužice tako razširjena, da se je do leta 1420 v Mišenskem (Meissen) ozemlju rabila pred sodišči. Nato se je potisnila v meje Lužice, a se je tu ohranila do pred 100 leti skoraj neizpremenjena. Odtlej se prikazuje polagano, izza 1880 hitreje nazadovanje srbščine tudi med Lužičani; mesto Budišin je dospelo že v neposredno zvezo z nemštvom. Nemštvo napreduje. Nikakor pa ne kaže protestantski vzhodni del srbskega ozemlja iste odporne moči napram nemštvu kakor žilavost zapadnega katoliškega dela, na kojega uspešno ponemčenje ni računati; dvojezičnost Srbov ne pospešuje nemške narodnosti.

Dr. Jos. Tominšek.

Slovstvo.

Cvijić Jovan, *La Péninsule Balcanique*. Géographie humaine. Paris 1918. (Librairie Armand Colin, Boulevard Saint-Michel 103.) Str. 530 leks. form. 31 kart in risb v tekstu, 9 kart izven teksta. — Cena knjigi je bila meseca febr. 1919 v Parizu 24 fr., medtem se je kajpada znatno zvišala.

Na pobudo prvaka francoskih geografov, med tem umrlega Pavla Vidal de la Blache, je imel prof. Cvijić od januarija 1917 do konca

šolskega leta 1917/18 na staroslavni Sorbonni predavanja o zemljepisu balkanskega polotoka, zlasti o balkanskih narodih. Prvotno se je pečal v prvi vrsti s fizikalnim zemljepisom Balkana, toda že vojne l. 1912—1913, zlasti pa še svetovna vojna in predavanja na Sorbonni so potisnila v ospredje antropološko geografijo. Tako je nastala knjiga, s katero želim seznaniti naše izobraženstvo, ker je to sedaj gotovo najboljšo delo o balkanskem polotoku v antropološkem oziru. V poštov se jemlje pač tudi fizikalna geografija, a le, kolikor je nujna podlaga antropološki.

Upamo, da bo učenemu pisatelju mogoče, v novi izdaji podati celotno geografijo balkanskega polotoka, ker bi za naše narodno gospodarstvo bilo zelo važno, dobiti zanesljive podatke o kakovosti naše zemlje, nje zakladih in silah. Veliki državni preobrat je tudi v antropološkem oziru že v marsičem prehitel delo. Odstavek o slovenskih zemljah je manj natančen, govori pač o slovenskem tipu, a na razlike v okviru tega tipa se ne ozira, ker g. pisatelj ni imel priložnosti, natančneje opazovati slovensko ljudstvo. Njegovo izvajanje se opira vedno na lastno opažanje, saj je od l. 1887—1915 potoval leto za letom po jugoslovanskih zemljah, njegova knjiga je sad 30 letnih študij in opažanj. Seveda, vse zemlje, koder prebivajo Slovenci, tudi ne spadajo k Balkanu v pravem pomenu, vendar pa tvorijo njegovo preddurje in so vsled državne pripadnosti pritegnjene k Balkanu, saj se je celo stara Avsto-Ogrska imenovala v gotovem zmislu balkanska država. Pisatelj tudi sklepa svoje delo s priznanjem, da bodo Slovenci v novi državi imeli zelo važno ulogo kot najzapadnejša in najindustrijalnejša narodna skupina jugoslovanske države.

Obilno gradivo je razdeljeno v dve knjigi. Prva razmotriva geografsko osredje in njega razmerje do človeka, druga pa opisuje psihične osebne Jugoslovancev.

Balkanski polotok je v geografskem in geološkem oziru posredujoč člen med Evropo in Azijo, s katero je bil nekdanj zvezan; šele v pliocenski in diluvialni dobi so se znižale doline, ki dandanes tvorijo morske ožine v Bosporu in Dardanelah. Tektonska struktura na Balkanu kaže v glavnem iste znake, kakor gorovje v Prednji Aziji, z evropsko celino pa veže polotok na zahodu dinarsko gorovje, ki se stika z Alpami, na vzhodu pa polukrog balkansko-karpatskega gorovja. Proti severu tvorita Donava in Sava naravno mejo balkanskega polotoka, toda od stoka Kolpe v Savo navzgor ni lahko določiti meje. Cvijič smatra za najnaravnejšo mejo nadaljni tok Save, dokler se dinarske planine ne srečajo s Karavankami, od katerih jih loči ljubljanska kotlina. Na zahodu pa je meja Soča. Cela Kranjska s Krasom spada torej k balkanskemu polotoku, Istra je le sekundarni polotok balkanskega polotoka. Nima pa balkanski polotok tako izrazite mejne črte, kakor so n. p. Pireneji za Pirenejski polotok, ker zlasti etnografski moment prestopa vse omenjene meje.

Geografska sorodnost in krajevna bližina daje že naprej slutiti, da se bo na Balkanu poznal vpliv Prednje Azije tudi v civilizatoričnem oziru, pisatelj nam res tudi kaže vpliv egejske, micenske, helenske, zlasti pa bizantinske azijsko-evropske civilizacije. Zlasti materialna civilizacija,¹ skoraj večina žitaric je prišla na Balkan iz zahodne Azije, kakor: ječmen, žito, oves i. t. d., slično lan in konoplja, trta in oljka, razno sadno drevje, obdelovanje z oralom i. t. d.

Podolja in usednine, ki so določevale smer prometnim cestam, so deloma longitudinalne, od juga na sever, deloma transversalne, od zapada na vzhod. Med prvimi je posebno važno podolje Morava—Marica in Morava—Vardar, ki veže Belgrad s Carigradom in Solunom, potem pa podolje Donave in Save, ki veže Belgrad s Pešto in Ljubljano ter z Reko. Transversalne črte vežejo Jadransko morje z znotranjostjo Balkana ter s prej imenovanimi longitudinalnimi podolji. Te črte zadevajo sicer na razne potežkoče, ki so se pa dale premagati že v starih časih, zlasti pod rimsko upravo. Prva prometna zveza, ki so jo napravili Rimljani, je bila v i a E g n a t i a, ki je šla od Drača po dolini Škumbije čez Ohrid in Voden do Soluna, potem pa ob obali do Carigrada. V rimski dobi in v srednjem veku zelo važne so bile tudi črte, ki so šle od Kotorja, Dubrovnika in Saplja v znotranjost Balkana. Po njih so Rimljani obvladali Balkan, kar je zelo važno za današnje mednarodne razmere. Ako Italijni dandanes trdijo, da zahtevajo iztočno obal Jadrana za to, da zavarujejo meje Italiji, je to le hinavski izgovor, za katerim se skriva težnja, obnoviti stari rimski imperij na Balkanu. Tu ne gre za varnost Italije, marveč za neodvisnost balkanskih držav. Ni težko z geološkimi in geografskimi razlogi zavrniti italijansko trditev, da naravne (in strateške) meje Italije gredo ob razvodu med Jadranskim morjem in Savo; celi dinarski zistem je integralni del balkanskega polotoka in povse naravna meja Italije je Jadransko morje.

Zelo poučna so v prvi knjigi poglavja o geografskem vplivu na prebivalstvo pa o preseljevanju balkanskega prebivalstva. Pisatelju so pri tem dobrodošle temeljite predštudije geografskega instituta na belgrajskem vseučilišču (večinoma pod Cvijićevim vodstvom), objavljene v publikaciji »Naselja«, ki jih je izdala belgrajska akademija v X. zvezkih (1902—1914). V pošteve so jemali celo one Srbe, ki so se naselili na Kranjsko in na Štajersko. Od velikih invazij in preseljevanj začetkom srednjega veka so razločevati t. i. metanastatične selitve (*μεταναστασις* = sprememba bivališča), ki jih je povzročila deloma turška sila, deloma lakota. Za razumevanje etničnih skupin in razlik v okviru istega naroda je ta selitveni po-

¹ Mi bi rekli materialna kultura, toda nemški terminus „Kultur“ je pri Francozih spraval ta pojem ob ves kredit, zato je v francoščini ne rabi beseda „culture“, marveč le „civilisation.“

kret zelo velike važnosti. Žal, da je med nami Slovenci ta tvarina še zelo slabo obdelana. Jugozahodni in vzhodni rob balkanskega polotoka zavzemajo inorodni narodi: Grki, Turki, Albanci in Aromuni, kontinentni blok pa Jugoslovani. Pod geografskim, klimatičnim, etničnim, obče civilizatoričnim vplivom so se razvili različni tipi mest, vasi in hiš.

Druga knjiga razmotriva psihične posebnosti Jugoslovanov. V glavnih potezah so najprej slavisti dognali, da se med vsemi Jugoslovani nahaja neki skupni tip; od Ljubljane do Soluna, od Soče do Črnega morja so jezikovne razlike le neznatne. Isto se pa da dognati tudi glede prvotnih običajev in ljudske koncepcije. Te skupne poteze so tem bolj pomenljive, ker so se razni deli jugoslovanskega naroda razvijali v povse različnih historičnih in civilizatoričnih odnošajih ter med seboj niso bili v nobenem stiku, n. pr. Bolgari pa Slovenci in Hrvati. Vendar se pa dobe tudi psihične razlike, ki dajejo podlago za razne skupine. Cvijič jih je razvrstil v dinarski tip, kamor prišteva tudi kraške Slovence, centralni tip, balkansko-orientalski tip in panonski tip, v katerem je zopet razločevati slovenski ali alpski tip — zahodno od Zagreba, kjer prevladuje staro prebivalstvo, ki izvira iz prvotnih doseljencev, vzhodno od Zagreba je pa prebivalstvo močno pomešano z balkanskimi priseljenci, zlasti dinarskega tipa.

Zanimiva je Cvijičeva sodba o Bolgarih in Macedoncih. Pisatelj priznava (str. 478), da je Srbinu v sedanjih razmerah zelo težko, govoriti o bolgarskem značaju, a zagotavlja, da je tudi ta oddelek obdelal z istim kritičnim duhom kakor ostale. Kot turansko-slovanska mešanica se Bolgari najbolj razlikujejo od ostalih Jugoslovanov, kar je pustilo sledove tudi v njih duševnem žitju.

Bolgar je resnoben, temen, pozizja življenja mu je malo mar, je sebičen, krut, sicer pa delaven, varčen, trezen.

O Macedoncih sodi tako-le (str. 419): Arhaično slovanska masa, brez določene narodne svesti. V svojih historičnih tradicijah nima nobenih odnosov do Bolgarije, do Srbije nekaj malega; pač pa so krstna slava, združeno življenje in nekatere druge folkloristične posebnosti srbskega izvora. Po Jagičevi sodbi tvorijo macedonska narečja južno od Prilepa prehod od srbohrvaškega k bolgarskemu jeziku. Bolgarske težnje pisatelj zavrača, a je dokaj umerjen v svoji sodbi v prilog Srbiji. *F. Kovačič.*

Vengust J., *Seznamek prekmurskih občin* (krajev) z označbo pošte in z zemljevidom. Radgona 1919. M. 8°, str. 16.

Pisatelj poudarja v »Pojasnilu«, da je imel pri sestavljanju tega imenika pred očmi zgolj praktičen pomen in zato ne more prevzeti odgovornosti, ali pisava imen odgovarja vsem jezikoslovnim pravilom ali ne. Pravilno pisavo da bodo morali poklicani strokovnjaki večinoma šele določiti.

Praktičnemu namenu je v prvi sili knjižica brezdvomno ustregla in bo služila za podlago tudi bodočim raziskavam o prekmurski toponomastiki. Kolikor je v naglici in v danih okoliščinah bilo mogoče, ima knjižica več ali manj zanesljivo podlago. Imenik s statističnimi podatki dr. Slaviča, katerega se je pisatelj posluževal, je povzet iz uradne starejše in novejše ogrske statistike, kot domači rojak je bil merodajen pač tudi g. Klekl, ki je pisatelju pomagal. V koliki meri so pa uradne statistične knjige podale prava, v ljudstvu živeča imena in v koliki meri je tu g. Klekl zadel pravo, bo seveda mogla dognati le natančna historična in jezikovna (dialektološka) raziskava, kar pa ta čas še ni mogoče. Treba bo zaledovati historične oblike krajevnih imen v starih listinah in matrikah ter zasledovati ljudsko izgovarjavo. Sedaj še pa nimamo pregleda, kaj je vse madžarska historio-grafija že objavila o Prekmurju in kaj se še da dobiti v arhivih. Tudi vpogled v stare cerkvene matrike bo mogoč šele, ko se odstrani sovražna nezaupnost dotičnih, madžarsko mislečih krogov. Vsekako je želeti, naj se pri končni določitvi prekmurskih krajevnih imen ne gleda toliko na pravila književnega slovenskega jezika, marveč na historične oblike in dialektološke zakone prekmurske slovenščine. Krajevna imena so važen del narodnega folklorističnega zaklada in le v svoji pristni obliki vzbujajo zanimanje zgodovinarjev in jezikoslovcev.

Primerjaje prekmurska krajevna imena z našimi na Sp. Štajerskem, smo našli 57 slučajev, kjer so popolnoma enaka ali blizu enaka imena tudi pri nas in sicer ne le med panonskimi Slovenci levo od Drave, marveč tudi desno od Drave. Primerjanje s hrvaško toponomastiko bi gotovo te slučaje še pomnožilo; prekmurska Tišina n. pr. ima vrstnico ob Savi severno od Siska.

Ko se je v Parizu v etnografski sekciji naše delegacije razpravljalo o Prekmurju, se je sprožilo tudi vprašanje, so li Prekmurci ostanki prvotnih Slovencev pred madžarsko invazijo, ali so se marveč naselili tod pozneje, pod pritiskom turške sile. Historično zasledovanje krajevnih imen v Prekmurju bo zelo važno tudi za rešitev tega vprašanja, ki je po našem prepričanju rešiti v prvem zmislu, poznejši selitni vrinki in sunki pa seveda s tem niso izključeni.

F. K.

„Slovenske Gorice“ (Die Windischen Bühel, von Johann Sölch, Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien, Band 62., 1919, Nr. 5, SS. 220—226, Nr. 6, SS. 141—276).

To je prva monografija, ki v celoti razpravlja o Slovenskih Goricah in se na podlagi lastnega očitvidstva ter z uporabo raztresenih virov peča z vsemi stranmi tega zanimivega ozemlja, ki je po Bartschevih romanih postalo znano najširšemu nemškemu občinstvu, a še ni našlo slovenskega zemljepisca. Spis profesorja Sölcha je nastal v zadnjih dveh letih svetov-

ne vojne in je bil završen tik pred ugotovitvijo mej naše države; zato izzveni v tožno obžalovanje, da bodo ti lepi kraji pač odslej odtegnjeni nemškemu vplivu. Sicer pa je razprava, kakor se spodobi, strogo znanstvena; edino za muhavost smatramo doslednost, s katero se slovenski prebivalci teh Goric imenujejo »Winden«, po starem nemškem nazivanju in po izrazu Windische Bühel.

Vsebina monografije je v glavnih potezah sledeča:

Ime Goric, značilno za prebivalstvo in krajevno obliko (Slovenci, gorice), je staro trideset tisočletja in stoji v nasprotju z nemškim gričevjem in jarkovjem (Deutsches Hügel- und Grabenland), ki se razteza severno od njega.

Meje Slovenskih Goric so na jugu Drava, na severu Mura, na zapadu segajo do Kozjaka in Remšnika; na severozapadu meja ni prav izrazita, tvori jo najbolje proga v črti reke Gomilnice (Gamlitz); proti vzhodu se Sl. Gor. bolj in bolj znižujejo in prehajajo polagoma v nižino Medjimurja. Nemški vpliv je, kakor pravi pisatelj, uspešno prodiral le v severozapadu.

Delijo se Sl. G. po smeri Pesnice in Ščavnice prav razločno v 3 panoge: 1. Južni del se razteza od Kozjaka v daljavi približno 30 km do Ptuja, kjer se na obeh straneh Rogoznice cepi v dva končaja. 2. Glavni del se razteza severno od Pesnice in od njenega izliva severno od Drave do stare ogrske meje v daljavi pribl. 70 km in se nadaljuje še onstran meje. 3. Najkrajši (25 km), najožji in najnižji je severni del med Muro in Ščavnico; pri Cmureku je ozko zvezan z glavnim delom.

Zareza od Cmureka po dolini Velke deli glavno panogo v 2 dela, vzhodnega in zapadnega. — Zdi se, da je pokrajina od Cmureka proti Sv. Lenartu imela najprvotneje ime Slovenskih Goric.

Tvorba in oblika. Z vseh razgledišč se nudi isti pogled: zmes gričev, dolin, vrhov in sedel, vinogradov in gozdov, polj in travnikov, v vseh višinah nebroj dvorov, belih hiš in selišč, cest, stez in povsod lepili cerkva; »pestra menjava v posameznostih in vendar skoraj utrudljiva enoličnost v celoti: to so vtisi, ki se opazovalcu nehote vsiljujejo« (str. 225).

Prevladujejo v pokrajini griči, »gorice«; z okroglimi glavami, ločeni po plitkih sedlih, se združujejo v dolge proge, celo 10—12 km. Kopice manjših pogorij se jim pridružujejo, vrivajo se kakor straže v doline. Od-rastki so proti zapadu krajši nego proti vzhodu; glavni greben pada proti zapadu često neposredno v dolino; razvodje potokov je navadno daleč proti zapadu porinjeno, spremlja pa vzhodni breg čisto blizu. Južni pritoki so neznatni, vsi večji prihajajo od severa. (Te prikazni skuša Sölch na str. 226 razložiti in utemeljiti).

Nadaljnja znamenitost je, da ostajajo višine vrhov preko obsežnih daljav v istem nivóju in da se da opazovati več takih nivójev eden nad

drugim; nižji nivôji se prikazujejo v dolinah navzdol v kopah ali grebenih, v dolinah dalje navzgor pa se dajo spoznati kot pomoli ali police. — Pisatelj navaja in zasleduje nekaj takih primerov. Najznačilnejši je okrožje Sv. Lenarta (st. 241 id.). Glavni del trga Sv. Lenarta, cerkev in tržišče, leži na dolgem hrbtu, visokem 255—260 m, t. j. 20—25 m nad dolom sosednje Velke; ta del tvori, že II. nivô, dočim spoznamo I. (najnižji) nivô (le 10—15 m nad dolom sotoka Pesnice in Velke) v nekaterih valovitih gromadah, kakor se nahajajo v isti višini tudi ob srednji in dolnji Pesnici. Cesta Sv. Lenart—Sv. Jurij (280—285 m višine) leži v III. nivôju, križ (295 m) pripada IV. nivôju, Kremberg in Spodnji Gasteraj sta v V., Zgornji Gasteraj v VI., Ploderšnica in Gradišče v VII. (365—370 m), pri Zgornji Velki je nivô VIII. in vrh Zgornje Velke je IX. nivô. Vsi ti nivôji se dajo i drugod zasledovati.

Na str. 245—255 se govori o sestavu, razvoju, sploh o geologiji, temeljito, kolikor je, kakor pravi pisatelj, na podlagi dosedanjega materiala mogoče. V podrobnostih ne moremo posneti tega važnega dela študije; najjasneje so izražene tvorbe litvanskega apnenca, ki tvorijo med Špiljem in Št. Iljem pravcato ploščo, a so raztresene tudi drugod.

Ozemlje Sl. Goric je tvorilo v dobi starejšega miocena morska tla blizu neke doslej še nedognane obale in ni bilo posebno globoko. Izdatnejše nasipine so nastale šele v srednjem miocenu. V sarmatski dobi se umika morje proti vzhodu, spojeno s prerivanjem grušč; sarmatski grušč je v Slov. Goricah redek, kajti vode, ki so se tu izlivala v morje, so dosele vse iz laporjevega, glinastega ali peščenega ozemlja, nasutega tam od starejših morij. Vztrajali so le litvanski apnenci. — V zgradbi pa se je tudi pozneje mnogo izpremenilo, osobito vsled zveze z Dravskim pogorjem, ki se je pač še v pozni dobi dvigalo. — Ker tla sestajajo iz težko prodirnega kamenja, se reke niso mogle globoko udirati, razširjale pa so svoje porečje, često že izza izvira. — Pod vplivom ledenikov S. G. niso stale niti v ledeni dobi.

Podnebje (str. 255—258) je izrazito celinsko z velikimi nasprotji med poletjem in zimo. Ker pa so vremenske postaje le v obrobni mestih Radgona, Ptuj, Maribor, ni mogoča zaključna presoja. Radgona je imela v letih 1851—1900 povprečno toplino v januarju — 3.2°, v juliju 20.1°, torej letno premeno 23.3°. Malodane isto toploto imata v juliju Maribor (20°) in Ptuj (20.6°), dočim je njun januar milejši (Maribor — 2.3°, Ptuj — 1.7°). Nižja januarska toplina v Radgoni se razlaga iz mrzlega pasa Panonske nižine ob Muri, ki vpliva na Radgono, a se najbrž omiluje v ostalem delu Slov. Goric. Tam doli ob Muri se kaže tudi največje nasprotje med skrajnima toplinskima merama: 60°; takisto je tam toplanska razlika med jutrom in popoldnevom največja (v juniju 8°, v juliju 8.9°, v avgustu in septembru 9.8°); v notranjem in zapadnem delu Sl. Goric je ta razlika si-

gurno manjša. — Značilno za Sl. Gorice je tudi povprečno visoko število dni s toploto nad 20°; v Gradcu je bilo takih dni v dobi 1881—1900 le 32·2 na leto, v Radgoni pa 59·2 in v Ptčju celo 62·5; ta prednost je zelo važna za vinorejce.

Tudi glede padavin se kaže sosesčina ogrske nižine: v zgodnjem poletju trajno, včasih 14dnevno deževje; v avgustu pa trajna suša. Pozimi je vobče malo padavin. — Povprečno največ padavin (1037) ima Sv. Jakob. — Vetri so največ mokri jugozapadni in suhi jugovzhodni; suhi vetri povzročajo včasih hudo škodo. Ob suši usahnejo tudi večje reke (Pesnica, Velka, Ščavnica) skoraj docela, v deževju pa silno naraščajo in povzročajo obsežne povodnji.

Gozdi so prvotno pokrivali pač malodane vse gričevje; zdaj je večjih šum (osobito so listnate) prav malo, največ na severnih pobočjih; podrasti je kaj malo, zato pa se nabere mnogo in dobre stelje. Slovencu najljubši drevesi sta lipa in kostanj. — V dolinah in na zložnih pobočjih se raztezajo žitna polja; seje se pšenica, ječmen, koruza, tudi oves in proso; ajda še lepo dozori. Sadi se mnogo krompirja, repe in zelja, buč, graha in fižola. Ob hišah se skrbno neguje vsakovrstna zelenjava, pa tudi mnogo cvetic. — Zelo razvito je sadjarstvo; ni hiše brez sadovnika. Največ se pridelava jabolk, dokaj tudi hrušk, češpelj (sliv), breskev, mnogo orehov. Svetovno znane pa so Gorice po vinoreji; vsak večji posestnik ima tudi svoj vinograd, mnogi vinogradi pa so last mestne gospode. Najboljši vinogradi so v laporastih in peščenih prisojnih pobočjih gričevja ob severnem koncu Drave (od Kamnice navzdol do onstran Maribora) ter v Ljutomerskih goricah.

Domača živinoreja je zelo razvita; slovenski kmet zna ravnati z živino. Njegovo bogastvo je v prvi vrsti v goveji živini, ki se po nekod (n. pr. v Pesniški dolini) še pase na prostem, ter v svinjereji, ki je na glasu kot vzorna; v vzhodnem delu cvete tudi konjereja. Redi se ogromno število kuretine vsake vrste; po širnem svetu znani »štajerski kopuni« so se razpošiljali v velikem številu odtod, jajca so se prodajala v silnih množinah v Švico in na Francosko. — Nazaduje pa čebelarstvo.

Zelo ubožne pa so Sl. G. na rudninah; nimajo ne premoga, ne železa ne dragih kovin. (V tem se S. moti.) Ker v njih tudi ni pripravnih večjih vodnih moči, zato jim ne dostaja industrije; imamo le nekaj opkarn, malih mlinov in žag.

Večjih naselbin po Goricah ni. Prebivalci so se ogibali nižin, in so se naselili najraje na vzvišenem prostoru, večkrat celo na vrhu in bolj vsak zase, kjer je pač imel obdelovati svojo zemljo. Tako je nastala pestra naselbinska slika, značilna za naše Gorice. Dolinske naselbine so nastale le v vzhodnem delu, kjer so doli že širši, ali pa ob stiku dveh dolov. — Enotnega tipa poslopij menda ni; sicer pa še stvar ni preiskana

Zelo navadna je združitev hišnega in gospodarskega poslopja. Poslopja so vsa čedna, navadno pobeljena, ob njih je vrt in sadonosnik, značilni so klopotci. Vse cerkve so lepe, nekatere celo mogočne stavbe.

Prebivalstvo je v daleko pretežni večini slovensko. Nemški vpliv je vzhodno južne železnice nazadoval, na zapadu in posebno severozapadu napredoval. Nato govori pisatelj z nemškega stališča o narodnostnem položaju pred vojno in pravi na str. 271: »Vojska pa je uvedla izpremembe, kojih učinki so nedogledni.«

Končno razpravlja pisatelj še o prometnih razmerah, ki, kakor vemo, v Slov. Goricah niso prav nič ugodne. *Dr. Jos. Tominšek.*

Društveni glasnik.

Odborove seje od začetka l. 1919 do konca marcija 1920 so bile v vsem štiri. V seji dne 9. julija 1919 se je odobril račun za l. 1918, ki je izkazal 25.477,59 K dohodkov in 13.352,45 K izdatkov, torej prebitka 12.125,17 K, kjer je pa všteti tudi sklad za izdajo Štrekljeve historične slovnice v znesku 2.520,25 K, ki za pravo ni last „Zg. dr.“, marveč se odstopi Matici Slovenski, kadar začne s prevzeto izdajo te slovnice, kar v dosedanjih razmerah ni bilo mogoče.

V seji dne 17. oktobra 1919 se je sklenilo, obrniti se na nemško društvo „Museumsverein“, da odstopi društvu prostor za muzejske predmete ter se obe muzejski zbirki združita in si vsako društvo pridržati lastninsko pravico do svojih predmetov. Začetkom l. 1920 se je preselitev izvršila.

V seji dne 23. decembra 1919 se je načeloma sprejel predlog, da društvo odstopi svojo knjižnico za javno študijsko knjižnico v Mariboru pod pogojem, da jo država vzame v svojo last in oskrbo, mestna občina pa da primerne prostore. — Z ozirom na silno draginjo in primeroma nizko udnino se obseg „Časopisu“ skrči na tri pole.

V seji dne 6. marca 1920 se je odobril račun za l. 1919, ki je izkazal 20.880,78 K dohodkov in 9.753,02 K izdatkov, torej prebitka 11.127,06 K. Ta prebitek pa je le navidezen, ker je račun tiskarne bil dostavljen tik pred sejo in še torej ni bil poravnani ter je med dohodke všteti tudi sklad za izdajo Štrekljeve historične slovnice (2.520,35 K), torej dejanski prebitek znaša le 1.924,91 K. Z ozirom na draginjo in slabo gmotno stanje zviša odbor ceno prej izdanim publikacijam za 100% in se sklene, obrniti se s posebnim pozivom na slovensko občinstvo za pristop k društvu in podporo društvenih ciljev.

Letnik XV. (1919) Časopisa je obsegal s kazalom vred 10 1/2 tiskanih pol. Račun v tiskarni je znesel s poštnino vred 6.681,80 K. Udnine

ki se je sieer zvišala na 10 K, je bilo za l. 1919 vplačane 2.149 K, zaostale naročnine za prejšnja leta 379 K in naprej 292 K. Razen tega so denarni zavodi dali društvu 660 K podpore in drugi dobrotniki 200 K, skupaj 3.680 K. Ako se ti stroški primerjajo z dohodki, je imelo društvo pri „Časopisu“ izgube okroglih 3.000 K. Ako se še vzamejo v poštev pisateljske nagrade, pa najemnina za muzejske in knjižnične prostore, si lahko vsakdo predstavlja, v kakem položaju se nahaja društvo.

Ob sklepu te številke je imelo društvo 395 rednih članov.

Nekrologi.

Slovensko znanstvo in posebej „Zg. dr.“ je zadnji čas zadela dvojna bridka izguba: V treh tednih sta umrla drug za drugim dr. Stegenšek in ravnatelj H. Schreiner. Oba sta stala ob zibeli našega društva in bila skoraj ves čas odbornika.

Dne 26. marca t. l. je zatisnil oči v najlepši moški dobi 45 let dr. Avguštin Stegenšek, profesor cerkv. zgodovine, prava in umetnosti na mariborskem bogoslovnem učilišču. Rojen 7. jul. 1875 pri Sv. Lenartu nad Laškim, je dovršil z izvrstnim uspehom gimnazijske in bogoslovne nauke v Mariboru, postal leta 1898 duhovnik, potem je od leta 1899 do 1902 nadaljeval svoje umetniške in arheološke študije v Rimu in l. 1906 postal doktor modroslovja na graški univerzi.

Bil je izredno nadarjen in marljiv, zasnoval je velike načrte glede proučevanja in objave domačih umetniških spomenikov, izdal l. 1905 opis umetniških spomenikov v dekaniji gornjegrajski, l. 1909 pa v dekaniji konjiški. L. 1914 je začel izdajati poseben umetniški list „Ljubitelj krščanske umetnosti“, izšli so le 4 zvezki, potem ga je bojna vihra zadušila. Tudi našemu „Časopisu“ je bil marljiv sotrudnik. Omenimo le važnejše njegove spise, objavljene v „Časopisu“. V IV. letniku (1907) je temeljita razprava „O razvoju župnijskih mej in o deželskosodni razdelitvi v konjiški dekaniji.“ V. letn. (1908): O Veliki Nedelji in podobnih krajevnih imenih. VI. letn. (1909) dva krajša spisa: o gotskih freskah pri sv. Mohorju na Kozjaku pa o starinskih najdbah v Razborju nad Loko pri Zidanem mostu. VII. letn. (1910): zelo važen spis o najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja. VIII. letn. (1911) o početkih Jurkloštrske kartuzije. X. letn. (1913): lulijan Valens, pujski protiškof. Razen tega je od njega več književnih ocen in krajših spisov. Zadnja njegova spisa sta v lanskem letniku: Iz polja baročne ikonografije in Gotske freske v cerkvi sv. Duha v Slov. Gradcu.

„O cerkveni umetnosti je mnogo pisal tudi v bogoslovnem listu „Voditelj“. Tudi v nemškem jeziku je objavil več spisov.

Njegovi velikopotezni znanstveni načrti so ostali žalibog radi pre-rane smrti večinoma nedovršeni.

Henrik Schreiner je bil rojen v Ljutomeru 1. jul. 1850. Ker mu je oče umrl, še preden je začel hoditi v šolo, se je mati-vdova težko odločila, dati sina študirat. A s štipendijo dekana Cvetka mu je bilo šolanje olajšano. Leta 1863 je vstopil v mariborsko gimnazijo in je leta 1871 z odliko prebil zrelosten izpit, potem je služil kot enoletni prostovoljec pri 21. (češkem) polku na Dunaju. Po končanem vojaškem letu je postal poročnik pri 47. peh. polku. Istočasno je prišel za domačega vzgojitelja v hišo takratnega finančnega ministra De Pretis-a in je ob enem nadaljeval svoje študije, prirodopisje, matematiko in fiziko.

Dopoldne je poslušal predavanja na vseučilišču, popoldne se je do pozne večeri ukvarjal s svojima gojeneema, ponoči pa se sam učil. Leta 1881 je kot nadporočnik pri kranjskem deželnobrambovskem bataljonu št. 24 dal slovo vojaškemu stanu ter se popolnoma posvetil učiteljski službi. Že 1. 1876 je nastopil prvo službo kot suplent na gimnaziji v 9. okraju na Dunaju, ob enem pa je nadaljeval svojo službo pri ministru. Zapustivši 1. 1877 privatno službo, je prišel za suplenta na učiteljišče v Bolcanu, kjer je 1. 1878 postal profesor in služboval ondi do 1. 1890, ko je postal ravnatelj na učiteljišču v Mariboru, katero službo je vestno opravljal do svoje smrti 14. aprila 1920. Kmalu po nastopu ravnateljske službe v Mariboru je postal tudi predsednik izpraševalne komisije za meščanske in ljudske šole.

Rajni si je na prošnjo M. Slekovca sam spisal kratek življenjepis za Ljutomersko kroniko, iz katerega smo povzeli te podatke.

Ravnatelj Schreiner je bil zelo plodovit pisatelj v naravoslovni in pedagoški stroki. Dasiravno zgodovina ni bila njegova stroka, je vendar ves čas — izvzemši eno društveno periodo — bil v društvenem odboru „Zgod. društva“ ter podal marsikateri praktičen nasvet. Prvo leto je vsled bolezni takratnega predsednika M. Slekovca on kot podpredsednik načeloval „Zgodovinskemu društvu“, dokler ni bil izvoljen sedanji predsednik g. dr. Turner.

Obema umrlima gospodoma soustanoviteljema našega društva blag in trajan spomin!

Doneski za krajevne kronike *).

Spisal dr. Fr. Kos.

7. Planina.

Severovzhodno od Sevnice se nahaja na 588 m visokem hribu trg Planina (Montparis, Montpreis). Od nekdanjega ondotnega gradu se danes nahajajo razvaline. Ulrik s Planine je leta 1339. zastavil svojo polovico tega gradu Frideriku, svobodniku iz Žovneka, za 700 mark graških penězov¹. Kmalu nato je Ulrikov brat Henrik izjavil, da nima nič proti temu, da se je to zgodilo². Dve leti pozneje je omenjeni Friderik dovolil, da sme Henrik s Planine rešiti tisti del gradu, kateri je bil prvemu zastavljen. ako bi Ulrik ali pa njegovi dediči tega ne storili³.

Henrik s Planine in njegova soproga Elizabeta sta leta 1345. določila, da naj po njuni smrti dobi njun svak, celjski grof Friderik I., grad Planino z vsemi priteklinami in podložniki, potem ondotno sodstvo, odvetništvo in trg⁴. Ker je bil ta grad sev. Krške cerkve, ga je krški škof Ulrik prepustil celjskemu grofu Frideriku, ko sta ga Henrik in Elizabeta odstopila⁵. Ko je Henrik umrl, je njegova soproga Elizabeta leta 1363. izjavila, da naj po njeni smrti dobita grad Planino z vsem, kar je nek-daj imel njen soprog, njena strica, celjska grofa Ulrik I. in Herman I.⁶. Tri mesece pozneje je Elizabeta prepustila svoj grad Ulriku in Hermanu proti temu, da sta jej obljubila dajati do njene smrti od vsake marke pri dohodkih po en funt graških penězov in od davka 40 graških penězov⁷. Nato je še naznanila, da se odpoveduje vsem zahtevam, katere bi mogla imeti do grada Planine, ker se je z grofoma Ulrikom in Hermanom popolnoma poravnala⁸. V istem smislu sta bili izgotovljeni dve listini dne 20. septembra leta 1363. V eni izmed teh poudarja Elizabeta, da se to, kar je prejela iz urbarja na Planini, povrne celjskim grofom iz njenih posestev. V drugi se pa odpoveduje vsem zahtevam, da bi dobivala od grada na Planini kako podporo za svoje življenje, ker so jo

*) Gl. Časopis 1920 str. 1—13.

¹ 1339, sept. 22, R. 24. — ² 1339, sept. 28, R. 24. — ³ 1341, sept. 29, R. 24.

⁴ 1345, maj 1, R. 24. — ⁵ 1445 (recte 1345), julij 6, R. 24.

⁶ 1363, april 27, R. 24. — ⁷ 1363, julij 30, R. 24. — ⁸ 1363, sept. 18, R. 24.

celjski grofje že drugod odškodovali¹. Iz neke listine je razvidno, da je Henrik s Planine svoji soprogi Elizabeti zagotovil njeno jutranjo na posestvih v Slovenjem Gradcu².

Rekel sem, da je bil grad na Planini fevd Krške cerkve. Zato so njeni škofje večkrat potrdili ta fevd celjskim grofom, tako leta 1387. krški škof Ivan celjskemu grofu Hermanu II.³, leta 1404. krški škof Konrad istemu Hermanu⁴ ter leta 1441. krški škof Ivan celjskemu grofu Frideriku II.⁵.

Leta 1390. sta celjska grofa Herman II. in Viljem zastavila grad Planino z vsemi priteklinami Katarini, grofinji modruški in krški, za 5000 goldinarjev s pogojem, da grad takoj zopet odstopi, ako se jej povrne rečena svota⁶.

Ko so izmrli celjski grofje, so Habsburžani dobili grad Planino. Leta 1477. je bil Reinpreht iz Rajhenburga njih oskrbnik na Planini⁷. Leto pozneje je cesar Friderik dal grad Juriju Katendorferju za 200 goldinarjev v najem⁸, leta 1490. pa vitezu Gregorju Lambergerju za 800 funtov penězov grad Planino in pa urad v Laškem⁹. Dve leti pozneje je grad z vsemi priteklinami dobil Sigmund Lamberger mlajši¹⁰.

Iz neke listine je razvidno, da je bil leta 1493. Lenart Potzenzal župnik na Planini. Nekaj časa je pobiral desetino v Trzinu pri Mengšu. Ko se je pa temu fevdu odrekel, ga je kralj Maksimilijan podelil kamniškemu meščanu Tomažu Žvabu¹¹.

Na Planini je živela rodovina, ki se je po njej imenovala „de Montparis“. Prvi nam znani član te rodovine je bil Ortolf, ki se omenja že leta 1190¹². Henrik s Planine je leta 1285. podelil samostanu v Studenicah eno kmetijo v neki vasi blizu Planine¹³. Naslednjega leta so se bratje Ulrik, Friderik in Henrik iz Stubenberga pogodili z gospodi s Planine, da hočejo otroke svojih podložnikov Marjete in Otona „von Lonke“ v enakem številu med seboj deliti¹⁴.

Oton s Planine se večkrat omenja med letom 1299. in 1312. Ko se je leta 1299. meseca maja mudil v Smledniku, je neko kmetijo v Šenčurju (pri Kranju), katero je prej imel Peter iz Reberice¹⁵, podelil loškemu meščanu Petru Silbersachu¹⁶. Meseca julija rečnega leta, ko je bival v Ljubljani, je prodal brod in eno kmetijo v Tacenu Marsu iz Ljubljane za 32 mark oglejskih penězov¹⁷. Goriškemu grofu Henriku je leta 1301.

¹ 1363, sept. 20, R. 24. — ² 1363, maj 3, R. 3. — ³ 1387, maj 15, R. 24.

⁴ 1404, okt. 25, R. 24. — ⁵ 1441, okt. 3, R. 24.

⁶ 1390, junij 24, R. 24. — ⁷ 1477, avg. 24, R. 24. — ⁸ 1478, marec 2, R. 24.

⁹ 1490, maj 1, R. 24. — ¹⁰ 1492, nov. 22, R. 24. — ¹¹ 1493, nov. 11, R. 2.

¹² Kos, Gradivo, IV, št. 773. — ¹³ 1285, januar 27, R. 2. — ¹⁴ 1286, maj 6, R. 24.

¹⁵ Reberica (n. Rechberg) severozahodno od Železne Kaple na Koroškem.

¹⁶ 1299, maj 9, R. 2. — ¹⁷ 1299, julij 23, R. 1.

obljubil, da mu bode s svojimi ljudmi zvesto služil zoper Ortenburžane: svoje gradove hoče imeti zanj in za njegove ljudi odprte, kadar bi želel ali pa bi bila potreba; tudi bi brez njegove volje ne hotel skleniti miru¹. Tudi z oglejskim patriarhom Otobonom se je dobro razumel. Ta mu je naročil, da naj nekatera posestva in pravice Oglejske cerkve, katerih so se polastili koroški vojvodje, zopet pridobi rečeni cerkvi². Leta 1309. je Oton s Planine podelil eno kmetijo v Babnem vrtu (pri Predvdoru na Kranjskem) loškemu meščanu Jakobu Žvanu³. Tri leta pozneje je postal član kartuzijanskega reda⁴.

Herburg s Planine je leta 1322. prodal kamniškemu meščanu Ulriku Virku za 29 mark oglejskih penězov desetino v Suhadolih pri Komendi⁵.

En Henrik s Planine se večkrat navaja med letom 1324. in 1363. Dne 6. februarja tega leta je bil še živ⁶, dne 27. aprila istega leta je bila njegova soproga Elizabeta že vdova⁷. Henrikovi materi je bilo Potencijana ime⁸, njegovemu bratu pa Ulrik. Njegova bratranca sta bila Ulrik⁹ in Hugon iz Svibnega¹⁰, njegova nečaka pa Herdegen iz Ptuja¹¹ in Oton iz Wolfsaua¹². Henrik je imel več svakov, namreč celjskega grofa Friderika, grofa Ulrika in Ivana iz Pfannberga ter grofa Henrika. Otona in Friderika iz Ortenburga¹³.

Iz listin je razvidno, da je ta Henrik v obče slabo gospodaril s svojim imetjem. Več svojih posestev je prodal in le malo jih je kupil. Precej veliko novcev je vzel na posodo, posodil pa le malo in še tu večinoma svojim sorodnikom.

Že leta 1325. je Henrik s Planine prodal štiri kmetije v Krašnji Gerlochu iz Gradca za 36 mark oglejskih penězov¹⁴, tri leta pozneje pa Fricu iz Mehovega štiri kmetije na Pešati za 35 mark oglejskih penězov¹⁵. Istega leta sta Henrik in njegova soproga Elizabeta prodala svoj grad v Smledniku z vsemi priteklinami za 2000 mark srebra Frideriku, svobodniku iz Žovneka, s pogojem, da ga lahko zopet rešita¹⁶. Mogoče je, da je grad za par let rešil Henrikov brat Ulrik, kateri ga je leta 1332. z dovoljenjem svojega brata prodal rečenemu Frideriku iz Žovneka za 1012 mark srebra¹⁷. V istem času sta imenovani Ulrik in njegova soproga zastavila gospostvo v Smledniku s podložniki in posestvi Frideriku iz

¹ 1301, avg. 5, R. 24.

² 1308, maj 10, R. 1 in 24. — ³ 1309, sept. 8, R. 3. — ⁴ 1312, s. d., R. 2.

⁵ 1322, okt. 2, R. 3. — ⁶ 1363, febr. 6, R. 24. — ⁷ 1363, apr. 27, R. 24.

⁸ 1346, maj 18, R. 24. — ⁹ 1340, januar 27, R. 3. — ¹⁰ 1326, marec 9, R. 24.

¹¹ 1342, okt. 13, R. 3. — ¹² 1360, avg. 18, R. 3. — ¹³ 1340, jan. 29, R. 24; 1345, april 22, R. 1; 1345, maj 1, R. 24; 1351, junij 24, R. 24; 1351, avg. 31, R. 24. — 1355, maj 1, R. 24; 1360, avg. 10, R. 3 in 24. — ¹⁴ 1325, avg. 10, R. 3.

¹⁵ 1328, marec 12, R. 3. — Krašnja in Pešata, dve vasi na Gorenjskem.

¹⁶ 1328, apr. 17, R. 24. — ¹⁷ 1332, julij 25, R. 24.

Žovneka za 2000 mark srebra¹. Da so imeli gospodje s Planine svoja posestva tudi na Gorenjskem, je razvidno iz neke listine iz leta 1321, ko je z njih dovoljenjem prodal neki Rapot Schrawass svojo kmetijo v Šenčurju samostanu v Velesovem za devet in pol marke oglejskih penězov². Henrik s Planine je leta 1326. prodal svojemu bratrancu Hugonu iz Svibnega letne dohodke, vredne 10 oglejskih mark, za 60 mark srebra s pogojem, da jih sme zopet odkupiti³. Tu naj omenim, da sta brata Henrik in Ulrik s Planine leta 1328. zamenjala s samostanom v Jurkloštru svojo vas Vislano⁴ z vsemi priteklinami za vas Migore⁵, katero je njun stari oče nekdanj podelil samostanu⁶.

Henrik s Planine si je v teku časa tudi pridobil nekoliko posestev. Od svojega brata Ulrika je leta 1338. kupil grad Statenbreg za 170 mark oglejskih penězov⁷. Njegov nečak Herdegen iz Ptuja mu je leta 1342. prodal svoj del gradu Ratenbürga⁸, Ivan iz Kostanjevice⁹ leta 1360. več kmetij pri Sv. Križu blizu Kostanjevice in po drugih sosednjih vaseh⁹, Oton iz Wolfsaua pa pet kmetij v Grčevju blizu Novega mesta¹⁰. Ta mu je tudi zastavil več kmetij v Grčevju, Praprečah, Št. Petru, Slatenku in Črešnjici pri Novem mestu ter še v nekaterih drugih vaseh¹¹. Osell s Turna je leta 1362. odstopil Henriku s Planine vse pravice do stolpa v Žapūzah severno od Planine¹².

Rečeni Henrik si je večkrat izposodil večje ali manjše svote. Leta 1335. sta mu posodila Ulrik iz Walsee, glavar štajerski, in pa njegov brat Friderik 800 mark srebra¹³. Istega leta so se Henrik in Ulrik s Planine ter Rudolf iz Katzensteina zadolžili pri Albrehtu iz Žusma za 28 mark srebra in 26 funtov penězov, za kar je Friderik, svobodnik iz Žovneka, prevzel poroštvo¹⁴. Henriku je njegov brat Ulrik preskrbel 432 mark starih graških penězov. Prvi je leta 1340. slovesno obljubil svojemu svaku, omenjenemu Frideriku, da bo plačal imenovano svoto¹⁵. Ta Friderik, ki je pa leta 1341. postal celjski grof, je leta 1346. posodil Henriku s Planine, njegovi materi Potencijani in Rudolfu iz Pišee¹⁶ 76 mark oglejskih penězov¹⁷, leta 1351. sta mu pa imenovani Henrik in njegova soproga povrnila 55 mark oglejskih penězov¹⁸. Henrik s Planine je leta 1349. napravil neki dolg, za kar je Nikolaj Summerecker prevzel poroštvo¹⁹. Rečeni Henrik je včasih iskal novecev tudi pri židih. Hine Mandlein, žid iz Gradea, mu je leta 1352. posodil 140 mark starih oglejskih penězov²⁰.

¹ 1332, julij 25, R. 24.

² 1321, dec. 21, R. 2. — ³ 1326, marec 9, R. 24. — ⁴ Vislana blizu Jurkloštra zahodno od Planine. — ⁵ Migore pri Zabukovju jugozahodno od Planine.

⁶ 1328, avg. 6, R. 24. — ⁷ 1338, maj 31, R. 3. — ⁸ 1342, okt. 13, R. 3.

⁹ 1360, junij 21, R. 3. — ¹⁰ 1360, avg. 18, R. 3. — ¹¹ 1360, avg. 18 in 19, R. 3.

¹² 1362, januar 7, R. 3. — ¹³ 1335, julij 12, R. 24. — ¹⁴ 1335, marec 26, R. 3.

¹⁵ 1340, januar 29, R. 24. — ¹⁶ Pišee, vas severozahodno od Brežic.

¹⁷ 1346, maj 18, R. 24. — ¹⁸ 1351, avg. 31, R. 24. — ¹⁹ 1349, sept. 4, R. 3.

zov, za kar sta celjski grof Friderik in ortenburški grof Oton prevzela poroštvo¹. Leta 1363. se je Henrik zadolžil pri dveh dunajskih židih za sto goldinarjev, za kar mu je bil celjski grof Ulrik za poroka². Leta 1354. si je Henrik izposodil 32 mark oglejskih penězov, ko mu je bil Ivan iz Kunšperka za poroka³, ta pa 60 goldinarjev, ko je prvi zanj prevzel poroštvo⁴.

Henrik s Planine je imel le malo terjatev pri drugih ljudeh. Njegov svak, grof Ulrik iz Pfannberga, mu je bil leta 1350. dolžan 400 mark oglejskih penězov⁵. Naslednjega leta je ž njim poravnal vse svoje dolgove⁶, vendar tako, da mu je za 2500 goldinarjev zastavil grad in mesto Slovenji Gradeu⁷. Leta 1355. si je grof Ivan iz Pfannberga, ki je bil tudi svak rečenega Henrika, izposodil od njega sto funtov dunajskih penězov ter mu to svoto zagotovil na svojih posestvih v Slovenjem Gradeu⁸. Friderik von Halk je bil Henrik⁹ dolžan štiri marke oglejskih penězov, katere mu je leta 1354. izplačal¹⁰.

Rečeni Henrik je bil včasih porok svojim znaneem, tako leta 1340. svojemu bratrancu Ulriku iz Svibnega, kateri se je pri celjskem židu Schebleinu zadolžil za 131 mark penězov¹¹. Leta 1344. je bil porok Viljemu iz Svibnega za 30 mark graških penězov¹². Judenburški žid Hinc Heslein je leta 1356. posodil grofu Ivanu iz Pfannberga najprej 800 goldinarjev, potem 1600 goldinarjev in nato še 119 goldinarjev proti temu, da so za tega prevzeli poroštvo ortenburški grof Oton, Wolfing iz Blatnice¹³, celjski grof Friderik, Henrik s Planine in še drugi¹⁴. Ta je bil svojemu svaku Ivanu iz Pfannberga porok tudi leta 1360. za 460 funtov dunajskih penězov¹⁵. Istega leta je bil skupno s Henrikom Sichersteinerjem¹⁶ porok Kolonu iz Svibnega za 95 mark oglejskih penězov¹⁷.

Nekoliko fevdov so Henrik⁹ s Planine podelili oglejski patriarhi, med drugimi tudi tiste, katerim se je leta 1337. odrekel in katere je patriarh Otobon podelil Frideriku iz Žovneka¹⁸. Desetine od petnajstih kmetij na Primuskovem, katerim sta se brata Henrik in Ulrik s Planine odrekla je dal oglejski patriarh Bertrand leta 1341. v fevd Prehtlinu Aphalterju¹⁹. Patriarh Ludovik je potrdil rečenemu Henrik⁹ vse fevde, katere so on ali pa njegovi fevdniki dobili od Oglejske cerkve²⁰.

Tu naj na kratko omenim o stikih Henrika s Planine z nekaterimi takratnimi gospodi. Avstrijskemu vojvodu Albrehtu je pomagal, ko se je

¹ 1352, maj 31, R. 24. — ² 1363, febr. 6, R. 3 in 24. — ³ 1354, junij 6, R. 3.

⁴ 1354, julij 6, R. 3. — ⁵ 1350, nov. 1, R. 3. — ⁶ 1351, junij 24, R. 3.

⁷ 1351, junij 24, R. 24. — ⁸ 1355, maj 1, R. 24. — ⁹ 1354, marec 6, R. 3.

¹⁰ 1340, januar 27, R. 3. — ¹¹ 1344, julij 1, R. 3. — ¹² Fledenz = Fladnitz, t. j. Blatnica, vas na Srednjem Štajerskem. — ¹³ 1356, maj 25, maj 25, junij 15, R. 24.

¹⁴ 1360, avg. 10, R. 3. — ¹⁵ Sicherstein, nekdanji grad tam, kjer so sedaj Plešerje na Dolenjskem. — ¹⁶ 1360, apr. 2, R. 3. — ¹⁷ 1337, maj 23, R. 24.

¹⁸ 1341, junij 7, R. 2. — ¹⁹ 1359, dec. 7, R. 24.

ta vojskoval s Švicarji. Vsled tega mu je Albreht postal 2520 goldinarjev dolžan. Namesto novcev mu je prepustil leta 1355. grad in mesto Kostanjevico¹. Henrik in Ulrik s Planine sta imela prepire s samostanom v urkloštru, dokler se nista leta 1335. pogodila z ondotnim priorjem Gotfridom². Gospodje s Planine so se v zvezi s krškim škofom Ulrikom, pfannberškim grofom Ulrikom, celjskim in ortenburškim grofom ter z Ulrikom iz Walsee prepirali in vojskovali s Herdegenom in Friderikom iz Ptuja zaradi gradu, Rudeneck imenovanega. Vsled posredovanja avstrijskega vojvoda Albrehta se je leta 1345. sklenilo, da naj posebna komisija poravna vso zadevo ter gradove in posestva povrne praviim lastnikom³. Henrik s Planine je dovolil svojim svakom, ortenburškim grofom Henriku, Otonu in Frideriku, ter njih dedičem, da se smejo posluževati njegovega grba ter ga za vedno obdržati, ako bi on umrl brez dedičev⁴. Leta 1351. je Henrik od samostana v Zatičini dobil reverz zaradi rešitve štirinajstih kmetij v Žalovicali pri Novem mestu⁵. Med tistimi, ki so rečenemu Henriku služili s svojimi gradovi, so bili tudi bratje z Otočca⁶. Celjski grofje so se z Viljemom iz Svibnega prepirali zaradi raznih posestev in pravic. Leta 1361. so Friderik iz Walsee, Friderik iz Lipnice, Henrik s Planine in Ivan iz Kunšperka napravili mir med njimi⁷.

Listine navajajo razne kraje, katere nam je iskati na zemlji Planinskega gospostva. Leta 1363. je neki Ivan iz Kirchheima prodal svojo zidano hišo na Planini pri jarku blizu gradu („am Graben bei der Feste“) in en dvor „in dem Aycheth“ pred trgom celjskima grofoma Ulriku in Hermanu⁸. Ivan Raumschissl je leta 1375. zamenjal s celjskim grofom Hermanom en mlin na Planini „in der Hölle“ za neko drugo posestvo⁹. Leta 1368. je Erchinger Studnik prodal celjskima grofoma Ulriku in Hermanu eno obdelano kmetijo „in der Sulz“ in pet pustih kmetij „auf dem Muckenfelde“, vse ležeče v urbarju Planinskega gospostva; za 38 mark graških penězov¹⁰. Ulrik Pentel in njegova soproga sta leta 1361. prodala celjskemu grofu Hermanu eno kmetijo, ležečo v planinskem urbarju, za 8 mark dobrih graških in dunajskih penězov¹¹.

8. Kunšperk.

V kozjanskem okraju že blizu Sotle je vas Kunšperk. Nad njo je hrib, na katerem je stal nekdanji grad istega imena. Po njem so se zvali tamkaj stanujoči ministeriali krških škofov.

¹ 1355, nov. 7, R. 1.

² 1335, marec 30, R. 24. — ³ 1345, april 21, R. 24. — ⁴ 1345, april 22, R. 1.

⁵ 1351, julij 25, R. 2. — ⁶ 1324, okt. 19, R. 3. — Werd (= Otočec), na Dolénjskem blizu Novega mesta. — ⁷ 1361, april 9, R. 24. — ⁸ 1363, julij 30, R. 24.

⁹ 1375, junij 24, R. 24. — ¹⁰ 1368, marec 26, R. 24. — ¹¹ 1361, sept. 1, R. 24.

Leta 1270. se v neki listini omenja Oton iz Kunšperka, ki je Henriku iz Strettwega¹ in njegovi soprogi Kunigundi dal v fevd neko posestvo v Liezenu².

Friderik iz Kunšperka se večkrat v listinah navaja med letom 1299. in 1323. Njegova soproga Diemuda je bila sestra Seifrida iz Kranichberga³ ter se leta 1299. proti neki odškodnini odrekla svoji dedščini v Cmureku⁴. Friderikova hči Gertruda je bila omožena z Gotfridom iz Maribora ter imela 500 funtov graških penězov dote⁵. Friderik iz Kunšperka je imel dva nečaka, Herdegena in Friderika iz Ptuja, katerima je leta 1323. zastavil gradova Velenje in Heckenberg⁶.

Friderik iz Kunšperka je svojemu svaku iz Kranichberga prodal leta 1301. štiri kmetije⁷, nato leta 1311. osem dvorov v Cmureku ter 11 in pol kmetije v nekaterih drugih vaseh za 70 mark penězov⁸, potem pa še leta 1320. več dvorov in kmetij za 26 mark srebra⁹. Junchernu iz Heckenberga je leta 1320. prodal dvanajst kmetij za 125 starih graških penězov¹⁰. Leta 1310. je dobil od samostana v Gornjem gradu v fevd desetino na Bizeljskem, katero je prej imel rajnki Sonderberger, a je po tege smrti zopet postala prosta¹¹.

Hanz iz Kunšperka se v listinah omenja med letom 1340. in 1384. Leta 1388. je bil že mrtev, ker takrat so že varuhi oskrbovali zadeve njegovega sina Andreja¹². Razen sina je imel rečeni Hanz tudi hčer Nežo. Njegova soproga se je zvala Katarina ter bila hči Kadolda iz Haslaua¹³, njegov nečak je bil Gotfrid iz Maribora¹⁴.

Rečeni Hanz je imel mnogo posestev, ki so pa bila po raznih krajih raztresena. Prizadeval se je, da bi jih še povečal. Leta 1351. je kupil od Otona in Hermána iz Turna v Kunšperku ondotni turen in kar je bilo v njegovi okolici razen devetih kmetij v Dekmanci in še nekaterih drugih stvari za 720 mark oglejskih penězov¹⁵. Kakor se kaže, je pri tej kupčiji ostal prodajalcema 360 mark dolžan, za kar so celjski grof Friderik in še nekateri drugi prevzeli poroštvo¹⁶. Pod gradom Kunšperkom je stal mali turen (stolp), katerega je leta 1368. omenjeni Hanz kupil od nekega Erharda in njegove soproge za 60 mark graških penězov¹⁷. Leta 1377. je Hanz rešil en dvor v Kunšperku, dve kmetiji in dvanajst veder letnih viaskih dohodkov, kar je prej imel v rokah Jurij iz Fradenberga¹⁸.

¹ Strettweg, vas severno od Judenburga. — ² 1270, maj 14, R. 1.

³ Kranichberg, nekdanji grad na Dolenjem Avstrijskem blizu Gloggnitza.

⁴ 1299, sept. 17, R. 1. — ⁵ 1312, okt. 2, R. 3. — ⁶ 1323, febr. 3, R. 1.

⁷ 1301, junij 2, R. 3. — ⁸ 1311, maj 25, R. 3. — ⁹ 1320, marec 8, R. 3.

¹⁰ 1320, sept. 29, R. 3. — ¹¹ 1310, julij 9, R. 24. — ¹² 1388, dec. 7, R. 24.

¹³ 1371, sept. 23, R. 3. — ¹⁴ 1369, maj 4, R. 3.

¹⁵ 1351, maj 12, R. 3. — Dekmanca, vas severozahodno od Kunšperka.

¹⁶ 1351, maj 12, R. 3. — ¹⁷ 1368, julij 25, R. 3. — ¹⁸ 1377, dec. 11, R. 3. — Fradenberg, neki kraj pri Weizu na srednjem Štajerskem.

Južno od Kunšperka je Bizeljsko. Tamošnje desetino je omenjeni Hanz kupil leta 1343. od Liutolda in Albrehta iz Kozjega za 112 mark graških penězov¹. Leta 1384. mu je dva dela vinske in žitne desetine v Krajini² in po Bizeljskem dal v fevd Nikolaj, opat v Gornjem gradu, kamor je rečena desetina spadala³.

Jugozahodno od Kunšperka je Podsreda. Zarad mej med tema dvema krajema je prišlo do prepira med Hanzom iz Kunšperka in celjskim grofom Friderikom. Nazadnje je krški škof Ulrik s svojo razsodbo leta 1347. napravil mir med obema⁴.

Nekaj malega je imel rečeni Hanz v Ptuj. Leta 1362. je podelil bratom iz Lindeka, ki sta bila ptujski meščana, grajsko pravo in dva dela vinske desetine v Ptuj⁵.

Nekoliko posestev je imel imenovani Hanz v Velenju in ondotni okolici. Leta 1340. je dobil od Erharda iz Turna reverz zarad rešitve nekega gozda pri Velenju⁶. Kakor se kaže, je leta 1348. najprej rešil svoja posestva pri Velenju, v Pesjah in pri Paki od Viljema iz Viltuša⁷, a jih nato zastavil za 133 goldinarjev Majnwartu s Stare gore (von dem Alten Perg), njegovemu bratu Leopoldu in njegovi sestri Gizeli⁸.

Blizu Vranskega je nekdanj stal grad Heckenberg. Tamošnje letne dohodke, vredne 9 mark in 40 penězov, je Hanz iz Kunšperka leta 1343. kupil od Pilgrima in Frica „von Puchl“ za 110 mark graških penězov⁹. Blizu tam so Čeplje. Ondotne letne dohodke, vredne tri marke, je imenovani Hanz zastavil leta 1358. za 64 goldinarjev Jüriju, „aus dem Haslechl“¹⁰.

Hanz iz Kunšperka je imel tretjino urbarja v Terbojah (Trespach) pri Savi (na Kranjskem) ter eno kmetijo v smledniškem urbarju. Oboje je leta 1340. prodal Frideriku, svobodniku iz Žovneka, za 15 mark starih oglejskih penězov¹¹. Ko se je oženil, mu je njegov tast Kadold iz Haslaua¹² prepustil urbar v Fischamendu¹³ in še nekoliko drugih dohodkov namesto tistih 400 funtov dunajskih penězov, katere je svoji hčeri Katarini obljubil za doto¹⁴. On in Reinpreht iz Haslaua sta leta 1383. podelila en dvor blizu grada Schönaue¹⁵ Ulriku, pisarju pri rečenem Hanzu¹⁶.

Gledé na to, da si je omenjeni Hanz nakupil več posestev, je moral včasih napraviti tudi kak dolg. Leta 1341. si je izposodil od celjskega

¹ 1343, april 20, R. 3. — ² Krajina, svet med Bočem in Posavjem. Gl. Kovačič Dominikanski samostan v Ptuj, I, 7. — ³ 1384, julij 9, R. 24.

⁴ 1347, avg. 15, R. 24. — ⁵ 1362, april 24, R. 3. — ⁶ 1340, april 17, R. 3. — Grad Turen je pri Škalah severno od Velenja. — ⁷ 1348, dec. 21, R. 3.

⁸ 1348, dec. 21, R. 3. — ⁹ 1343, febr. 14, R. 3. — ¹⁰ 1358, junij 24, R. 3.

¹¹ 1340, sept. 3, R. 24. — ¹² Haslau na Dolcnjem Avstrijskem blizu Haimburga.

¹³ Fischamend, neki kraj blizu Dunaja. — ¹⁴ 1371, sept. 23, R. 3.

¹⁵ Schönaue na Dolcnjem Avstrijskem na Moravskem polju. — ¹⁶ 1383, maj 23, R. 3.

grofa Friderika 400 goldinarjev ter pri tej priložnosti obljubil, da jih mu povrne v določenem času¹. Leta 1354. je dobil od dveh židov 60 goldinarjev na posodo proti temu, da mu je bil Henrik s Planine za poroka². Za tega je pa on prevzel poroštvo, ko je imenovani Henrik dobil od Rudolfa iz Žovneka 32 mark oglejskih penězov posojila³. Herman iz Kranichberga, je bil leta 1363. Hanzu iz Kunšperka dolžan 800 funtov dunajskih penězov⁴.

Rečeni Hanz je imel včasih tudi z židi opraviti. Leta 1341 mu je žid Häslein iz Brež posodil 18 lotov srebrnih oglejskih penězov⁵. Povedal sem že, da si je leta 1354. izposodil od dveh židov 60 goldinarjev. Leta 1369. je bil Hanz porok svojemu nečaku Gotfridu iz Maribora, ko se je ta pri mariborskem židu Stuffmanu zadolžil za sto funtov penězov⁶. Štiri leta pozneje je Gotfrid rečeno svoto povrnil mariborskemu židu Jüngelu⁷. Naslednjega leta je žid Sizman izjavil, da je Hanz iz Kunšperka poravnal z njim vse dolgove⁸.

Leta 1346. sta se Hanz iz Kostanjevice in njegova mati pogodila s Hanzom iz Kunšperka zaradi neke zadeve⁹. Ta se je sprl z Ulrikom iz Kunšperka, ker ga je vrgel v ječo, a pozneje se je z njim zopet pomiril¹⁰. Rečeni Hanz in pa Rudolf iz Svibnega sta dala zapreti Rudolfa iz Lichtensteina. Vsled tega sta se zamerila sorodnikom imenovanega ujetnika, dokler nista leta 1377. najprej izjavila brata Ulrik in Oton iz Lichtensteina, bratranca prej omenjenega Rudolfa, da ne bodeta več gojila sovraštva zoper Hanza iz Kunšperka in Rudolfa iz Svibnega zaradi njunega postopanja¹¹. En dan pozneje sta se v enakem smislu izrekla Andrej iz Lichtensteina in njegov sin Bernard¹², nazadnje pa še bivši ujetnik Rudolf¹³.

Hanz iz Kunšperka je včasih razsojeval prepire drugih. Med celjskimi grofi in Viljemom iz Svibnega so nastale razprtije zaradi raznih terjatev in posestev. Nazadnje so Friderik iz Walsee, Friderik iz Lipnice, Henrik s Planine ter prej imenovani Hanz kot razsojevalci napravili mir¹⁴.

Leta 1380. je Hanz iz Kunšperka omožil svojo hčer Nežo s Henrikom iz Ehrenfelsa¹⁵ ter jej dal 400 funtov dunajskih penězov dote¹⁶. Rečena Neža se je nato odrekla vsem pravicam do očetove in materine dedščine¹⁷.

¹ 1341, dec. 5, R. 24. — ² 1354, julij 6, R. 3.

³ 1354, junij 6, R. 3. — ⁴ 1363, okt. 27, R. 3. — ⁵ 1341, avg. 19, R. 3.

⁶ 1369, maj 4, R. 3. — ⁷ 1373, avg. 3, R. 3. — ⁸ 1374, avg. 6, R. 3.

⁹ 1346, maj 25, R. 3. — ¹⁰ 1377, marec 17, R. 3. — ¹¹ 1377, julij 27, R. 24.

¹² 1377, junij 28, R. 3. — ¹³ 1377, avgust 24, R. 24. — ¹⁴ 1361, april 9, R. 24.

¹⁵ Ehrenfels, razvaline v Liesinški dolini med Mauternom in Kammerhom na Štajerskem. — ¹⁶ 1380, sept. 29, R. 3. — ¹⁷ 1381, jan. 29, R. 3.

Avstrijski vojvoda Albreht je leta 1381. izjavil, da naj fevdna posestva, katera je imela rajnka Ana, soproga Henrika iz Walsee, temu pripadejo, kar se pa tiče njene lastnine, naj jo dobé Hanz iz Kunšperka za svojo soprogo, Oton „von Toppel“ tudi za svojo soprogo ter Reinpreht iz Haslaua¹. Iz tega se da sklepati, da je bila rečena Ana morebiti sestra Katarine, soproga Hanza iz Kunšperka, torej hči Kadolda iz Haslaua ter sorodnica, morda sestra Reinprehta iz Haslaua.

Po smrti Hanza iz Kunšperka je njegov sin Andrej postal njegov dedič. Ker je bil mladoleten, sta celjska grofa Herman in Viljem postala njegova varuha. Kot taka sta leta 1388. poplačala Nachimu, židu v Slovenjem Gradcu, vse zapisane in nezapisane dolgove, katere je nekdaj naredil omenjeni Hanz². Ohranili sta se dve listini z dne 3. januarja 1389. Z eno daje krški škof Ivan grad Kunšperk v fevd rečenemu Hanzu³, z drugo pa celjskima grofoma Hermanu in Viljemu zarad zaslug, ki sta si jih pridobila za njegovo cerkev⁴. Med rečenim Andrejem in njegovim svakom Henrikom iz Ehrenfelsa je prišlo zarad dote do prepira in nato pa leta 1391. do razsodbe⁵. Štiri leta pozneje je Andrej iz Kunšperka z dovoljenjem krškega škofa, svojega fevdnega gospoda, volil celjskim grofom grad Kunšperk z vsemi pripadajočimi posestvi tako, da dobé po njegovi smrti še zraven tega 10.000 funtov dobrih graških in dunajskih penězov. Tudi jih osvobodi vsakega poročstva, katero so kdaj zanj prevzeli⁶. Kmalu nato je krški škof Ivan dal celjskemu grofu Hermanu in njegovim dedičem v fevd grad Kunšperk in njegove pritekline⁷. Tudi pozneje so krški škofje dajali grad Kunšperk v fevd celjskim grofom, tako leta 1404. škof Konrad grofu Hermanu⁸ ter leta 1441. škof Ivan grofu Frideriku⁹.

Iz listin je razvidno, da je Neža, sestra Andreja iz Kunšperka, ki se je leta 1380. omožila s Henrikom iz Ehrenfelsa, po letu 1391. postala vdova ter pozneje vzela v zakon Jurija Pottendorferja. Leta 1397. se je na korist celjskemu grofu Hermanu odrekla vsem pravicam do očetove ali bratove dedščine, kakor tudi vsem pravicam do gradu Kunšperka in njegovih priteklin¹⁰.

Kar se tiče poznejših članov iz rodovine Kunšperkov, so nam znani bratje Krištof, Jurij, Andrej in Henrik, ki so leta 1437. prodali Albrehtu iz Pottendorfa en dvor pod gradičem v Bistrici za 24 funtov dunajskih penězov¹¹.

Ko so po smrti zadnjega celjskega grofa Habsburžani dobili grad Kunšperk v fevd, ga je leta 1458. zastavil cesar Friderik za eno leto

¹ 1381, junij 13, R. 1. — ² 1388, dec. 7, R. 24. — ³ 1389, januar 3, R. 2.

⁴ 1389, januar R. 24. — ⁵ 1391, avgust 15, R. 3. — ⁶ 1395, marec 21, R. 24.

⁷ 1395, avg. 13, R. 24. — ⁸ 1404, okt. 25, R. 24. — ⁹ 1441, okt. 3, R. 24.

¹⁰ 1397, dec. 20, R. 24. — ¹¹ 1437, april 22, R. 3.

Gašperju Esenkoferju za 600 funtov penězov¹. Tri leta pozneje je rečeni cesar zastavil Gašperju Esenkoferju razen gradu tudi ondotni urad in mitnino za štiri leta², leta 1470. pa grad za dve leti proti letni najemnini, znašajoči 362 mark penězov³. Ko je ta doba pretekla, je dobil grad, mitnino in druge pritekline od cesarja Friderika v najem za dve leti Jurij iz Predjame⁴ tudi proti letni najemnini, znašajoči 362 mark penězov⁵. Isti cesar je leta 1481. postavil Urbana Straussa za oskrbnika na gradu Kunšperku⁶, leta 1486. pa Boltežarja Mindorferja⁷. Ta je posodil 500 ogrskih goldinarjev kralju Maksimilijanu, kateri ga je nato leta 1500. postavil za oskrbnika na rečenem gradu ter mu ob enem zastavil tamošnji urad⁸.

9. Rogatec.

Rogatec je bil že leta 1363. trg. Takrat je prodala Gertruda, vdova po Pavlu Eselu, svojo desetino okrog trga ondotnemu tržanu Janezu za 14 mark graških penězov⁹. Iz neke listine je razvidno, da se je celjski grof Ulrik odrekel fevdni pravici do tretjega dela vinske in žitne desetine, nahajajoče se okrog trga Rogatca, ker je bila z dotično desetino ustanovljena jutranja maša v rogaški cerkvi¹⁰.

V Rogatcu je bila ondotna cerkev posvečena sv. Jerneju. V njej je bila kapela Marije Device. Leta 1371. je celjski grof Herman izjavil, da se je z dovoljenjem oglejskega patriarha ondotni Marijin oltar ločil od farne cerkve in da je vsled tega on dobil pravico prezencije in pa odvetništvo pri tem oltarju. Ob enem je določil, da naj kaplan tega oltarja mašuje v poletenskem času ob solnčnem vzhodu, po zimi pa pred vzhodom. Le na dan obletnice, ko je bil rečeni oltar posvečen, lahko mašuje, kadar se mu zdi¹¹. Avstrijski vojvoda Viljem je leta 1369. naznačil, da naj bode šest, po imenu naštetih farnih cerkva izvzetih, ako bi kot deželni gospod naložil cerkvam, samostanom in duhovščini po Štajerskem in Kranjskem kako davščino ali kontribucijo. Med izvzetimi cerkvami je bila tudi cerkev v Rogatcu¹². Leta 1491. je cesar Friderik prezentiral k Marijini kapeli v Rogateu Jurija Salzena, akoravno se je temu protivil Vincene Kuen, župnik pri sosednjem Sv. Križu¹³.

Nad trgom je stal grad, katerega so imeli celjski grofje kot fevd od krških škofov. Leta 1330. je Friderik, svobodnik iz Žovneka, zastavil

¹ 1458, april 27, R. 1. — ² 1461, junij 23, R. 1.

³ 1470, dec. 9, R. 1. — ⁴ Njegov naslov se je glasil „Georg Luger, Burggraf zu Luenz und zum Lug“. — Lienz je na vzhodnem Tirolskem, Lug je Predjama blizu Postojne na Notranjskem. Lastnik Predjame se je zval Luger.

⁵ 1472, dec. 2, R. 24. — ⁶ 1481, nov. 17, R. 24. — ⁷ 1486, nov. 7, R. 24.

⁸ 1500, januar 24, R. 24. — ⁹ 1363, sept. 7, R. 3. — ¹⁰ 1364, febr. 2, R. 24.

¹¹ 1371, julij 13, R. 24. — ¹² 1396, dec. 27, R. 24. — ¹³ 1491, nov. 2, R. 24.

osem gradov, med njimi tudi rogaškega, za 8000 mark srebra graške vage svojim vsakom, bratom Ulriku, Frideriku in Ivanu iz Walsee¹. Krški škof Ivan je leta 1387. potrdil celjskemu grofu Hermanu II. razne fevde, katere je imel od krške cerkve, med njimi tudi grad v Rogatcu². Isto je storil leta 1404. krški škof Konrad rečenemu grofu³ ter leta 1441. krški škof Ivan celjskemu grofu Frideriku II.⁴

Ko je izmrl moški rod celjskih grofov, so Habsburžani postali njih glavni dediči. Leta 1475. je cesar Friderik postavil Viljema iz Turjaka (von Auersperg) za grajskega oskrbnika v Rogatcu ter mu ob enem izročil tamošnjo deželno sodstvo⁵. Tri leta pozneje je Martin Falk dobil od rečenega cesarja imenovani grad s sodstvom⁶. Leta 1486. je Hanz iz Rogatca (Rohatscher) dobil od omenjenega cesarja grad Rogatec z vsemi pritekljnami v oskrbovanje⁷, prav tako tudi leta 1489⁸. Dve leti pozneje mu je cesar izročil grad Rogatec, ondetni urad in mitnino proti temu, da od dohodkov plača vsako leto po 150 funtov penězov dobrih, v deželi veljavnih novcev⁹. Isto se je zgodilo leta 1494. od strani kralja Maksimilijana¹⁰.

V listinah se omenjajo razne hiše v Rogatcu. Eno hišo s pritekljnami je leta 1301. kupil Oton iz Lichtensteina od Ulrika, svobodnika iz Žovneka, za 700 mark srebra¹¹. Otonova sinova Oton in Rudolf sta takrat prevzela poroštvo za svojega očeta¹². Eno hišo v Rogatcu je leta 1330. dobil Ulrik Aigel od gospoda iz Žovneka za 36 mark penězov. Ker je pa ta bil porok za rečenega Aigela, kateri si je pri židu Hincu Chaiserju izposodil 15 mark tehtanega srebra, je določil, da naj si žid zagotovi rečenih 15 mark na kupljeni hiši¹³. Od celjskega grofa Friderika je dobil eno hišo v Rogatcu Rudolf Rausibold, ki mu je zato leta 1344. obljubil, da mu bode služil s svojo hišo, se od nje ne odstranil, tudi je ne bode ne zastavil in ne prodal¹⁴. Enako je obljubil Pavel Esel, da bode s svojo hišo v Rogatcu celjskemu grofu Frideriku zvesto služil ter z oklepom oborožen branil grad. Dobil je takrat tudi neko desetino¹⁵. Eno hišo v Rogatcu je imel Herman Retzer, ki jo je leta 1400 prodal za šest funtov dunajskih penězov bratom Hanzu, Ulriku in Juriju iz Rogatca¹⁶. Neko drugo hišo, stoječo na grajski gori (Burgberg), je imela Gretel Retzer kot fevd od celjskega grofa Hermana. Ko jo je pa vrnila, jo je grof dal leta 1400 v fevd Hanzu, tržanu v Rogatcu, ter Ulriku in Juriju, njegovima bratoma¹⁷. Neko hišo v Rogatcu je imel kot fevd nekaj časa neki

¹ 1330, dec. 29, R. 24. — ² 1387, maj 13, R. 24.

³ 1404, okt. 25, R. 24. — ⁴ 1441, okt. 3, R. 24. — ⁵ 1475, nov. 22, R. 24.

⁶ 1478, januar 23, R. 24. — ⁷ 1486, maj 29, R. 24. — ⁸ 1489, maj 17, R. 24.

⁹ 1491, apr. 5, R. 24. — ¹⁰ 1494, febr. 22, R. 24. — ¹¹ 1301, avg. 18, R. 1.

¹² 1301, avg. 18, R. 1. — ¹³ 1330, julij 29, R. 24. — ¹⁴ 1344, febr. 19, R. 24.

¹⁵ 1346, januar 9, R. 24. — ¹⁶ 1400, apr. 11, R. 3. — ¹⁷ 1400, maj 12, R. 24.

Lichtenberger, nato jo je pa leta 1413. celjski grof Herman dal v fevd svojemu pisarju Hanzu Weinwerchu¹. Reinprecht iz Walsee je dal leta 1441: Štefanu Kolbu v fevd desetinske hiše (Zehenthäuser) v Rogatcu ter še druge desetine in posestva². Vsled smrti celjskega grofa Ulrika II. se je izpraznilo več fevdov Krške cerkve. Nekatere je nato krški škof Ulrik podelil Henriku iz Strmola³, namreč stolp v Rogatcu s 15 dvori, ribnikom, lesovjem in drugimi priteklinami, potem štiri kmetije v Maršečki vasi⁴, pet kmetij v Žabniku⁵, eno kmetijo v Završah⁶, 11 kmetij v Brestovcu⁷, dve kmetiji v Sečah⁸, en mlin pri Sotli, 65 veder vinskega pridelka, dve kmetiji v Grličah⁹ in še drugo¹⁰.

Desetina okoli Rogatca je večkrat prišla iz ene roke v drugo. Sinovi Uemana iz Lemberga so jo leta 1324. prodali Ortolfu iz Dobrine vasi¹¹ za 45 mark oglejskih penězov¹². Herman iz rečene vasi jo je leta 1341. odstopil celjskemu grofu Frideriku za 42 mark starih graških penězov¹³. Leta 1359. sta jo Janez in Janko kupila od Neže, vdove po nekem Hilprantu, za 80 mark graških penězov¹⁴. Štiri leta pozneje jo je Gertruda, vdova po Pavlu Eselu, prodala rogaškemu tržanu Janezu za 14 mark graških penězov¹⁵.

Znane so nam nekatere osebe, ki so se po Rogatcu imenovale ali pa bile tu doma. Leta 1267. sta Henrik iz Rogatca in njegov enakoimenovani sin zastavila svoje posestvo z vsemi priteklinami v Dolah¹⁶ Gebhardu, svobodniku iz Žovneka, za 10 mark dunajske vage čistega srebra za tako dolgo, dokler ga ne rešita¹⁷. Leta 1290. je dal Henrik iz Rogatca svojemu stricu Sifridu iz Kranichberga svojo dedno pravico čez neko posestvo na Veliki¹⁸.

Janez (Janes, Janns), tržan v Rogatcu, se večkrat omenja med letom 1361. in 1376. Od Uemana iz Žovneka je kupil šest kmetij v Bovšah pri Sv. Marjeti¹⁹ za 80 mark graških penězov²⁰. Da je kupil od Gertrude, vdove po Pavlu Eselu, njeno desetino okoli Rogatca, se je že omenilo²¹. Od celjskega grofa Ulrika je dobil leta 1360. v fevd grad Forchteneck²² z vsemi dokupljenimi posestvi²³, leta 1364. pa poldrugo kmetijo v

¹ 1413, febr. 6, R. 24.

² 1441, sept. 6, R. 3. — ³ Strmol, grad tik Rogatca. — ⁴ Maršečka vas, severovzhodno od Rogatca. — ⁵ Žabnik, severozahodno od Rogatca.

⁶ Završe pri Slatini. — ⁷ Brestovec blizu Sv. Križa.

⁸ Seče, občina Plat, zahodno od Brestovca. — ⁹ Grliče, občina Št. Peter na Medvedovem selu. — ¹⁰ 1458, nov. 1, R. 24.

¹¹ Dobrina vas, severovzhodno od Rogatca blizu Žetla. — ¹² 1324, avg. 19, R. 3.

¹³ 1341, sept. 3, R. 24. — ¹⁴ 1359, apr. 25, R. 3. — ¹⁵ 1363, sept. 7, R. 3.

¹⁶ „Tuclach“. — Katere Dole so to bile, ni znano. — ¹⁷ 1267, marec 12, R. 24.

¹⁸ 1290, s. d., R. 1. — ¹⁹ Bovše; obč. Škofja vas severno od Celja.

²⁰ 1361, marec 16, R. 3. — ²¹ 1363, sept. 7, R. 3. — ²² Forchteneck, nekdanji grad severno od Šoštanja. — ²³ 1360, julij 30, R. 24.

Preki pod Heckenbergom¹. Nikel iz Blumensteina² mu je prodal štiri kmetije v Praha³ za 65 mark graških penězov⁴. Oton iz Kostrivnice mu je zastavil dve kmetiji v urbarju Laškega trga za 16 mark graških penězov⁵.

Janez iz Rogatec je imel tri sinove, Hanza, Ulrika in Jurija, katerim je celjski grof Herman dal leta 1363. v fevd tista posestva, katera so kupili od Leopolda Raumschüssela iz Scheinecka⁶. Dvajset let pozneje je rečeni Leopold prodal omenjenim sinovom več kmetij v Gotovljah⁷, Podlogu⁸, Sv. Rupertu⁹, Trnovi¹⁰, Zakelju¹¹ ter v vaseh, „Lerchenfeld“ in „Poenzlach“ imenovanih, za 376 mark in 96 penězov¹². Isti jim je tudi leta 1385. prodal pol kmetije nad Bovšami za 9 mark penězov¹³. Sinovi Janeza iz Rogatec so leta 1383. kupili od Ulrika Scheyerja njegovo mesnico v Laškem za pet funtov graških penězov¹⁴. Pet let pozneje jim je Peter Scheyrer odstopil en dvor v Zgornjem Laškem in eno kmetijo nad Žalcem za 62 mark dunajskih penězov¹⁵. Reich iz Kostrivnice jim je zastavil leta 1392. dve kmetiji v Spodnji Kostrivnici¹⁶ za 40 funtov dunajskih penězov¹⁷. Ekreich in njegova soproga Ana sta leta 1400. prodala rečenim bratom eno kmetijo v Duplem¹⁸ za 32 mark dunajskih penězov¹⁹. Herman Retzer je imel v Rogatec eno hišo, katero je leta 1400. prepustil Hanzu, Ulriku in Juriju iz Rogatec za šest funtov dunajskih penězov²⁰. Eno hišo v Rogatec, ležečo na grajskem hribu, je imela nekaj časa kot fevd Gretel Retzer; nato jo je celjski grof Herman leta 1400. dal v fevd prej omenjenim bratom²¹.

Zgoraj imenovani Hanz iz Rogatec je imel sina Ulrika in hčer, kateri je bilo Wendlein ime. Ta je postala soproga Hanza Meusenreuterja iz Packensteina²², ki je leta 1419. odstopil grad Packenstein, tri dvore in štiri kmetije pri Sv. Martinu, potem po eno kmetijo v Gorenjah, na Kamnu (?), na Skornu, v Završah nad Mozirjem, v Preseki in Lokovcu ter štiri v Lučah²³, od nje je pa dobil leta 1425. vse njene fevde in njena

¹ 1364, febr. 2, R. 24.

² Blumenstein, nekdanji grad severovzhodno od Celja blizu Prožina.

³ Praha, sodn. okr. Laško. — ⁴ 1365, apr. 30, R. 3. — ⁵ 1376, januar 25, R. 3.

⁶ 1363, april 5, R. 24. — Scheineck, nekdanji grad v Savinjski dolini.

⁷ Gotovlje, vas blizu Žalca. — ⁸ Podlog, vas severovzhodno od Žalca.

⁹ Sv. Rupert, vas pri Braslovčah. — ¹⁰ Trnova, vas blizu Sv. Ruperta.

¹¹ Zakelj, vas pri Gomilskem. — ¹² 1385, april 7, R. 3.

¹³ 1385, maj 7, R. 3. — ¹⁴ 1383, maj 11, R. 3. — ¹⁵ 1388, febr. 25, R. 3.

¹⁶ Spodnja Kostrivnica, vas blizu Lemberga. — ¹⁷ 1392, maj 14, R. 3.

¹⁸ Duplo, vas pri Kozjem. — ¹⁹ 1400, marec 24, R. 3. — ²⁰ 1400, april 11, R. 3.

²¹ 1400, maj 12, R. 24. — ²² Packenstein pri Sv. Martinu na Paki.

²³ 1416, sept. 10, R. 3. — Gorenje in Skorno sta blizu Sv. Martina na Paki, Završe, Preseka in Lokovec so blizu Mozirja. Luče pa pri Savinji med Ljubnim in Solčavo. Kje je Kamen ali Kamnik (am Stain), mi ni znano.

lastna posestva¹. Hanz Meusenreuter je leta 1423. kupil od svojega svaka Ulrika iz Rogatca več kmetij in nekoliko vinske desetine po nekaterih vaseh, ki so spadale pod gospostvo Laškega trga².

Znane so nam še nekatere druge osebe, ki so bile iz Rogatca. Ulrik Aigel iz Rogatca je dobil od vojvodskega grofa Hermana 20 mark penězov in en vinograd ter mu zato leta 1318. obljubil, da mu bode kot vazal vedno zvesto služil³. Gospod iz Žovneka mu je leta 1330. dal eno hišo v Rogatcu⁴, celjski grof Friderik pa prodal pet kmetij in pol v rogaškem urbarju za 16 mark starih graških penězov⁵. Elizabeta iz Rogatca, vdova po Ulriku Proliku, je leta 1382 izjavila, da jej je ortenburški grof Friderik izplačal 50 mark beneških šilingov, katere jej je bil dolžan⁶. Katarina, vdova po Hanzu Lebeku iz Rogatca ter vdrugeč omožena z Martinom, kramarjem in tržanom iz Lemberga, je leta 1396. izjavila, da jej je sestra prvega njenega soproga izplačala jutranjo in doto v znesku 44 mark dunajskih penězov⁷. Leta 1391. se je Osvald Herzog, bivši sodnik v Rogatcu, zavezal, da izvrši do prihodnjega svetega Jurija vse sodne in druge račune ter poravna s celjskima grofoma Hermanom in Viljemom vse netočnosti, ki bi se v njih nahajale⁸. O Hanzu iz Rogatca, ki se večkrat omenja med letom 1486. in 1494., sem že povedal, da je dobil od cesarja grad Rogatec.

10. Konjice.

Konjice so bile že v 14. stoletju trg. V neki listini iz leta 1393. čitamo, da je kartavza v Žičah takrat prodala Marinu Frnestücku, tržanu v Konjicah, eno hišo in en dvor v trgu Konjicah za pol marke dobrih dunajskih penězov⁹. Rajnpreht iz Walsee je leta 1420. podelil Ulriku Grahlu štiri dvore v trgu Konjicah ter kmetije v Starih Konjicah¹⁰.

V Konjicah je bila fara posvečena sv. Juriju. Patronske pravice čez njo je leta 1409. oglejski patriarh Anton podelil baronu Rajnprehtu iz Walsee in njegovim dedičem¹¹. Leta 1360. je bil neki Ditmar konjiški župnik, kateremu je Henrik iz Viltuša prepustil en dvor v Konjicah¹². Neki Wulfing mu je prodal en mlin za osem mark in pol graških penězov¹³. Konjiški župnik Peter je leta 1389. obljubil Hugonu iz Devina ter vsakemu prihodnjemu imetniku gospostva v Konjicah odvetništvo čez ondotno farno cerkev ter vsako leto tri marke dunajskih penězov kot plačilo za rečeno službo¹⁴. Leta 1411. je Rajnpreht iz Walsee prezentiral

¹ 1423, junij 17, R. 3. — ² 1423, okt. 10, R. 3. — ³ 1318, julij 21, R. 24.

⁴ 1330, julij 29, R. 24. — ⁵ 1347, okt. 5, R. 24. — ⁶ 1382, dec. 14, R. 24.

⁷ 1396, avg. 31, R. 3. — ⁸ 1391, sept. 8, R. 24. — ⁹ 1392, nov. 10, R. 2.

¹⁰ 1420, dec. 26, R. 3. — ¹¹ 1409, febr. 20, R. 24 in 1423, apr. 20, R. 24.

¹² 1360, april 24, R. 24 in 1362, julij 8, R. 24.

¹³ 1360, julij 8, R. 3. — ¹⁴ 1389, januar 6, R. 24.

Pilgrima, duhovnika oglejske patriarhije v Velikovcu, za župnika pri cerkvi sv. Jurija v Konjicah¹. Nekaj mesecev pozneje je papež Ivaⁿ postavil za župnika v Konjicah Ivana Prunnerja, župnika v Steinakirchenu² v Pasovski škofiji. Tega je namreč gornjegrajski opat predlagal in nato pa baron Rajnpreht iz Walsee prezentiral³. Prej omenjeni Pilgrim je nato še le leta 1418. postal župnik v Konjicah, ko ga je baron Rajnpreht iz Walsee na novo prezentiral oglejskemu patriarhu Ludoviku⁴. Leta 1439. je bil pri farni cerkvi v Konjicah Gregor za vikarja. Kot tak je samostanu v Žičah odpustil nekoliko desetinskih zastankov od leta 1437⁵. Štiri leta pozneje je baron Rajnpreht iz Walsee predlagal Erharda Herranta, doktorja sv. pisma, za predstojnika farne cerkve v Konjicah⁶. Nato je tudi cerkveni zbor v Baselu naročil leta 1444. rečenemu baronu, da naj postavi omenjenega Herranta, župnika radgonskega, za župnika v Konjicah⁷. A kaže se, da ta Herrant ni postal konjiški župnik, kajti še istega leta je Rajnpreht iz Walsee predlagal za župnika Lamberta Kuekendorferja⁸ najprej oglejskemu patriarhu Aleksandru⁹, potem pa cerkvenemu zboru v Baselu¹⁰. Nato se je ta v tej zadevi obrnil do Ivana, opata pri Škotih na Dunaju¹¹. Ta je pa kot eksekutor cerkvenega zbora potrdil rečenega Lamberta za župnika v Konjicah ter mu izročil vse pravice in dohodke tamošnje cerkve¹². Iz neke listine je razvidno, da je bil leta 1445. Ivan Seuberlerreh, župnik v Konjicah¹³. Naslednjega leta je oglejski patriarh Lovrene podelil faro sv. Jurija v Konjicah duhovniku Erhardu iz Linza v Pasovski škofiji, ko se je Ivan, arhidijakon Lavantinske cerkve, prostovoljno odrekel tej fari¹⁴. Tisti župnik, ki je leta 1485. vodil faro v Konjicah, se je s samostanom v Žičah pogodil zaradi desetine, katero so morali konjiški prebivalci dajati kartavzi v Žičah¹⁵. Leta 1494. je kralj Maksimilijan ukazal župniku v Konjicah, da naj takoj sprejme Jeremija Landtspergerja za kaplana pri cerkvi sv. Jurija¹⁶.

V Konjicah se je nahajal grad. En del tega gradu sta imela nekoliko časa v svoji posesti brata Oton in Rudolf iz Liechtensteina, ki pa sta ga leta 1312. prodala Henrik^u in Albrehtu iz Viltuša za 200 mark srebra¹⁷. Ta dva sta imela tudi del gradu v Viltušu v svoji lasti, in tako je lahko leta 1325. Albreht iz Viltuša zagotovil svoji soprogi Neži njeno

¹ 1411, okt. 21, R. 24.

² Steinakirchen poleg Erlaufa na Dolenjem Avstrijskem.

³ 1412, januar 28, R. 24. — ⁴ 1418, april 6, R. 24. — ⁵ 1439, sept. 3, R. 2.

⁶ 1443, okt. 31, R. 24. — ⁷ 1444, januar 22, R. 24.

⁸ Kuekendorf, slovensko Kukovo, vas pri Polomu na Kočevskem.

⁹ 1444, april 15, R. 2. — ¹⁰ 1444, maj 2, R. 24. — ¹¹ 1444, maj 5, R. 24.

¹² 1444, julij 18, R. 24. — ¹³ 1445, april 4, R. 24. — ¹⁴ 1446, april 28, R. 24.

¹⁵ 1485, julij 3, R. 2. — ¹⁶ 1494, s. d., R. 24. — ¹⁷ 1312, febr. 24, R. 3.

doto in jutranjo na svojih deležih Konjiškega in Viltuškega gradu¹, prav tako pa tudi Henrik iz Viltuša svoji soprogi Elizabeti na svojih deležih rečenih gradov². Henrik in Albreht iz Viltuša sta imela brata Viljema ki je imel tudi en del Konjiškega gradu. Leta 1337. sta Henrik in Viljem iz Viltuša prodala svoje deleže pri Konjiškem gradu in stolpu svojima bratraneema Ulriku in Henriku iz Viltuša za 310 mark srebra³. Kakor se kaže, je ta Henrik iz Viltuša leta 1339. zamenjal s Herdegenom iz Ptuja njegov delež Konjiškega gradu ter eno kmetijo v Leskovcu za dve vasi⁴. Albreht iz Viltuša in njegov bratranec Henrik sta leta 1352. delila med seboj gradova v Konjicah in Statenbergu tako, da je prvi dobil grad Statenberg, drugi pa Konjice⁵. Leta 1364. je ta Henrik s svojo soprogo Katarino odstopil celjskima grofoma, bratoma Ulriku in Hermanu, razen drugih gradov in posestev tudi Konjice⁶. Pozneje so ondotni grad dobili gospodje iz Devina. Med Ano, vdovo po rajnkem Hugonu iz Devina, ter Rudolfom iz Walsee, varihom Hugonovih otrok, je prišlo leta 1393. do pogodbe, po kateri naj bi rečena Ana dobivala do smrti užitek od gradov v Konjicah, Freudenbergu, Statenbergu in Ivnici, po njeni smrti pa omenjeni otroci⁷. Še pozneje je prišel grad v Konjicah v roke gospodov iz Walsee.

Leta 1431. je bil oskrbnik v Konjicah Lenart Wolf, kateremu je njegov gospod Rajnpreht iz Walsee iz posebne milosti dal v fevd tudi gradova Grdoselo in Kršan v Istri ter polovico njunih priteklin⁸. Leta 1448. je Rajnpreht iz Walsee, glavar na Gorenjem Avstrijskem, izročil oskrbništvo gradu Danielu s Holmea⁹, ki je pri tej priložnosti obljubil, da ga bode dobro upravljal in ga na zahtevo takoj zopet izročil¹⁰. Tri leta pozneje sta brata Volfgang in Rajnpreht iz Walsee določila, da naj grad dobé celjski grofje, ako bi onadva brez dedičev umrla¹¹. Omenjeni Volfgang je leta 1457. dal plemenitemu Hanzu Stainpeisu zarad njegovega zvestega službovanja v zajm nekatera posestva Konjiškega gospostva v Velikih in Malih Tinjah¹². Naslednjega leta je isti Volfgang s svojim bratom Rajnprehtom postavil čez grad v Konjicah za deset let Sigmunda Spaura za oskrbnika¹³. Rečeni Rajnpreht je napravil na nekaterih gradovih, med njimi tudi na gradu v Konjicah, nekoliko dolga. Leta 1461. ga je Jurij Voitscher, upravitelj v Gradeu, po sodnijski poti pozval, da naj reši dotične gradove¹⁴. Omenjena Volfgang in Rajnpreht sta imela razen

¹ 1325, sept. 12, R. 1. — ² 1325, sept. 14, R. 3.

³ 1337, april 27, R. 3. — ⁴ 1339, avg. 15, R. 3. — ⁵ 1352, dec. R. 24.

⁶ 1364, junij 29, R. 24. — ⁷ 1393, januar 23, R. 24. — ⁸ 1431, julij 8, R. 24.

⁹ Holmec (Kollnitz), grad blizu Št. Pavla v Lubodski dolini na Koroškem.

¹⁰ 1448, julij 1, R. 24. — ¹¹ 1451, dec. 13, R. 24. — ¹² 1457, junij 17, R. 24. —

Velike in Male Tinje so severozahodno od Slovenske Bistrice.

¹³ 1458, avg. 14, R. 24. — ¹⁴ 1461, marec 2, R. 3.

Konjic še več drugih gradov in mest, tako grad in mesto Reko, grad Gotnik, Kastvo, mitnino v Klani, gradova in urada v Veprincu in Moščenicah na Krasu¹, grad Freudenberg pri Konjicah ter gradove Gornji in Spodnji Devin, Senožeče, Riegersburg, Gleichenberg in Ivnicu. Vse to sta leta 1464. med seboj delila².

Cesar Friderik je leta 1480. izročil oskrbnništvo Konjiškega gradu Bernardu Lichtenbergerju³. Ko je ta leta 1484. nehal biti oskrbnik v Konjicah, mu je cesar zaradi njegovega službovanja in tudi iz drugih vzrokov postal 1200 ogrskih goldinarjev dolžan ter mu zato zastavil grad Valdek⁴ za tako dolgo, dokler mu ne izplača ročene svote⁵. Oskrbništvo Konjiškega gradu je sedaj dobil Friderik Holnegker⁶, kateremu je cesar dal v najem tudi zraven spadajoče rente in dohodke za 90 funtov penezov letne najemnine⁷. Leta 1490. je cesar Friderik postavil Franca Pragerja za oskrbnika Konjiškega gradu in gospostva⁸. Kralj Maksimilijan je leta 1494. izročil oskrbnništvo gradu v Konjicah najprej Seifridu Rottempergerju⁹, pozneje pa Juriju Yllsungu¹⁰.

Znana so nam imena nekaterih oseb, ki so se po Konjicah imenovali ali pa bile tu doma. Leta 1284. se omenja Leopold iz Konjic, ki je dobil od svojega bratranca Amelrika Speeta odvetniško pravico v Gornjem gradu¹¹. Morebiti je to isti Leopold, ki se tudi navaja v neki listini iz leta 1321.¹² in v neki drugi iz leta 1325¹³. — Ortolf iz Konjic je bil leta 1369. že mrtev. Njegova soproga Evfemija je po njegovi smrti prodala vsa posestva, katera je imela kot fevd v Šentmohorski fari v Ziljski dolini, svojemu stricu Ulriku iz Vivšnika (Weissenecker) za 625 goldinarjev¹⁴. — V istem času sta živela brata Henrik in Leopold iz Konjic. Prepustila sta leta 1369. več posestev Katarini, vdovi po rajnkem Henriku iz Viltuša, pod pogojem, da naj pripadejo zopet Konjiškemu gospostvu, ako bi (Katarina) umrla brez dedičev¹⁵. Henrik iz Konjic je bil leta 1378. skupno z Albrehtom iz Bistrice porok Rudolfu iz Viltuša, kateri je bil Ani iz Svibnega 300 funtov dunajskih penezov dolžan¹⁶. Konjiški gospodje so imeli leta 1370. pri Henriku iz Himmelberga 64 goldinarjev izposojenega¹⁷. — Leta 1423. se omenja Nikolaj iz Konjic, kateremu je Rajnpreht iz Walsee dal v zajm neko desetino¹⁸.

¹ Gotnik, Kastva, Klana, Veprinac in Moščenice so v vzhodni Istri.

² 1464, junij 24, R. 3. — ³ 1480, sept. 14, R. 24. — ⁴ Valdek, razvaline blizu Zgornjega Doliča, sodn. okr. Slovenji Gradec. — ⁵ 1484, febr. 2, R. 24.

⁶ Grad Hollenegg pri Deutsch-Landsbergu. — ⁷ 1484, febr. 12, R. 24.

⁸ 1490, januar 30, R. 24. — ⁹ 1494, marec 20, R. 24. — ¹⁰ 1494, dec. 19, R. 24.

¹¹ 1284, april 29, R. 24. — ¹² 1321, nov. 5, R. 3. — ¹³ 1325, maj 13, R. 3.

¹⁴ 1369, sept. 23, R. 3. — ¹⁵ 1369, avg. 27, R. 24. — ¹⁶ 1378, maj 30, R. 3.

¹⁷ 1370, nov. 13, R. 3. — ¹⁸ 1423, okt. 27, R. 24.

Putovanje Simona Klementa kroz severozapadne krajeve naše zemlje 1715 godine.

U rukopisnom odeljenju Biblioteke Britanskog Muzeja u Londonu, u „Katalogu dodataka rukopisima u Britanskom Muzeju u godinama 1854—1875“ (Catalogue of the Additions to the Manuscripts in the British Museum in the years MDCCCLIV—MDCCCLXXV), vol. II, London 1877, u odeljku „Egertonovi rukopisi, dobiveni 1861 godine“ [Egerton Manuscripts acquired in the year 1861] nalazi se pod brojem 2167 (Eg. 2167) rukopis, koji nosi naslov:

„*Dnevnik Simona Klementa*“ i tako dalje, to jest: — „*O tome šta sam značajnoga našao putujući u Beč sa Gospodinom Peterburom*“, od 13. Januara do 25. Februara 1710; — „*O mojim putovanjima po Donjoj Ugarskoj, Slavoniji, Hrvatskoj, Friulima, Kranjskoj i Štajerskoj*“, od 19. Jula do 30. Septembra 1715; — „*O mojim putovanjima od Beča, kroz Austriju, Bavarsku, Gornju i Donju Saksonsku i Vestfaliju u Holandiju*“, od 11. Novembra do 1. Februara 1716. Autograf. Vidi Slonove rukopise, broj 3811. Hartija. Mula osmina¹.

U „Katalogu Slonovih rukopisa“ (A Catalogue of the Manuscripts preserved in the British Museum, hitherto undescribed, consisting of five thousand volumes including the collection of Sir Hans Sloane... London MDCCCLXXXII), pod brojem 3811 našao sam samo ovoliko: „*Beležnik pisama, koja je pisao S. Clement, stanujući u Beču, u 1712, 1713 i 1714 godini.*“²

Najzad sam zatražio sâm Klementov rukopis. Našao sam da mu je na prvome listu glavni naslov: „*Dnevnik putovanja Simona Klementa po Nemačkoj i tako dalje, od 1710 do 1716,*“³ i da se sastoji iz tri dela, čiji su naslovi:

¹ „Journal of Simon Clements“ etc., viz. — „Of what I found remarkable in my travelling with my Lord Peterborow to Vienna“; 13 Jan.—25 Feb. 1710, f. 2; — „Of my travails into the Lower Hungary, Selavonia, Croatia, Friuli, Carniola and Stiria“; 19 July—30 Sept. 1715, f. 12; — „Of my travels from Vienna through Austria, Bavaria, the Upper and Lower Saxony and Westphalia, into Holland“; 11 Nov.—1 Feb. 1716, f. 30. Autograph. See Sloane MS. 3811. Paper. Small Quarto.

² Copy book of letters writ from S. Clement, resident at Vienna, 1712, 1713 and 1714.

³ Journals of Simon Clements Travel's in Germany etc., from 1710 to 1716.

[1] „Dnevnik o tome šta sam značajnoga našao putujući u Beč sa Gospodinom Piterburom“, List 1—11.

[2] „Dnevnik mojih putovanja u Južnu Ugarsku, Slavoniju, Hrvatsku, Friuli, Kranjsku i Stajersku 1715 godine.“ List 12—29.

[3] „Dnevnik mojih putovanja od Beča, kroz Austriju, Bavaršku, gornju i donju Saksonsku i Vestfaliju, u Holandiju 1715 godine.“ List 30—41.

Ono što je u ovome rukopisu od važnosti za nas, to je njegov drugi deo (List 12—29), u kome je opisan put Simona Klementa kroz severo-zapadne krajeve naše zemlje, od 19 Jula do 30 Septembra 1715 godine. U njemu ima vrlo mnogo podataka: o putovima kroz taj deo naše zemlje, o mostovima i drugim prelazima preko naših reka, o mestima, njihovom izgledu, veličini i broju kuća i stanovništva u njima, o obliku i gradnji kuća i drugih zgrada, o narodnoj nošnji, jeziku, ekonomiji i načinu života. Mnogi su od ovih podataka i vrlo interesantni i vrlo važni. Najzad Klementov je put od vrednosti i po tome, što sadrži, i ako kratke i nepotpune, ipak ponekad jasne, utiske, koje je proizvodila naša zemlja pre dvesta i više godina. To je bio razlog što sam ga, baveći se za vreme rata u Londonu, prepisao i što sam ga, sad, preveo i spremio da može izaći na našem jeziku.

Klementov putopis, koliko je meni poznato, do sad nigde nije štampan, te je zbog toga još od većeg interesa.

Ko je bio i šta je bio Simon Klement, iz putopisa se ne vidi, niti sam, pored svega traganja, mogao pronaći kakvih podataka o njemu. Jedino što je jasno, to je da je bio Englez i da je, kao što se iz beleške u „Katalogu Slonovih rukopisa“ vidi, neko vreme stanovao u Beču. Koliko se iz putopisa daje nazreti o Klementovoj ličnosti, izgleda da je bio inteligentan čovek i otmena osoba. Govorio je latinski i francuski, znao je za stare rimske putove i interesovao se za rimske starine, služio se geografskim kartama, putovao je sa sistemom, imao je jasan pogled na stvari, zapažao je tačno i, na sasvim novom terenu i u nepoznatim priilikama, umeo je pametno da se nadje. Svuda gleda da se nadje sa odličnim ljudima, koji mu ukazuju usluge i ljubaznosti. Ponegde mu se čine počasti: guverner Trsta zvao ga je na ručak i ponašao se prema njemu sa velikom pažnjom. Iz njegovog se pripovedanja vidi da nije putovao

* A Journal of what I found remarkable in my travelling with My Lord Peterborow to Vienna.

A Journal of my travails into the Lower-Hungary, Sclavonia, Croatia, Friuli, Carniola and Stiria in the year 1715.

A Journal of my travels from Vienna through Austria, Bavaria, the upper and lower Saxony and Westphalia into Holland in the year 1715.

sam, ali se ništa ne može dokučiti, ko mu je bio u društvu; jedino se izrično pominje njegov sluga.

Isto tako, nije jasan ni cilj Klementova putovanja kroz naše zemlje. Iz onoga, na šta je u putu obraćao pažnju, izgleda da ga je najviše interesovala kakvoća zemlje, trgovina i poljoprivreda, a naročito vinogradarstvo i vino. O njima najviše govori: nigde ne propušta, a da ne ukaže na množinu vinograda, a naročito nigde ne izostavlja da ne proba vino, da ga ili ne okvalifikuje, ili da mu ne oceni vrednost, ili da mu ne sazna cenu, ili da mu ne učini na kakvu napomenu. Kad god govori o vinu, izgleda da govori kao dobar poznavalac stvari. Sem toga svuda obraća pažnju na komunikacije, na putove, reke i njihovu plovnost, na mostove, skele [brod, Ueberfahrt] i druge prelaze preko reka; redovno pominje u kakvom su stanju i kakvi bi mogli biti.

Klement je vodio svoj dnevnik sa svim prosto, bez književnih pretenzija. S toga mu se stil, jezik i interpunkcija ne mogu mnogo pohvaliti. Često puta ima čak i teškoća, da se udje u pravi smisao kazivanja. Zbog toga su u prevodu rečenice morale da se udese tako, da su što jasnije i što bliže duhu našega jezika. Sa svim je prirodno da je pri tome interpunkcija morala biti iz osnova izmenjena. Da bi se moj prevodilački posao jasno video, bilo bi najprirodnije našampati uporedo engleski originalni tekst i moj prevod. To bi bilo dobro i iz mnogih drugih razloga. Na žalost u sadašnjim teškoćama oko štampanja engleski originalni tekst morao je izostati.

Posle rečenoga imao bih o prevodu da kažem samo još to, da sam se trudio da mu sadržina potpuno odgovara engleskom originalu. Trudeći se da zadovoljim tu potrebu, ja nisam mogao zadovoljiti drugu jednu, a to je da mi prevod bude mnogo književniji no što je original. Zbog toga je možda naš stil izgubio nešto od one ispravnosti, koju ima kad se slobodno piše našim jezikom. Najzad, trudio sam se da u prevodu budu upotrebljena naša geografska imena u mesto tudjih koja su u originalu: ali sam ipak svuda u običnoj zagradi () i podvučeno ostavljao i geografska imena, kako ih je Klement zabeležio. On se pak trudio da ih zabeleži onako, kako ih Nemci nazivaju. Možda mu je i vodj bio Nemač, pa mu ih je nemački kazivao. Ali kako je Klement bio Englez, on nije uspeo da ih uvek zabeleži kako bi ih Nemač zabeležio, već je mnogo puta njihov izgovor zabeležio kako bi ga Englez zabeležio (Presburg mesto Pressburg; Scheyfling m. Scheiffing; Clagenfurt m. Klagenfurt; Burgow m. Burgau, Priedenbrun m. Breitenbrun: Nieusidl m. Neusiedl i tako dalje). Mnoga mesta imaju još i nemačka i mađarska imena. Ja sam i njih uneo radi veće jasnoće, ali sam ih, kao svoj umetak stavljao u uglaste zagrade { }. Mislim da posle ovoga oko geografskih imena ne može biti zabune.

Inače je putopis jasan, te mi se činilo nepotrebno da ga naročito komentarišem. Svega sam na nekoliko mesta, gde sam smatrao za neophodno potrebno, metnuo u tekst po koju reč, i to u uglaste zagrade []. Sve napomene, koje su ispod teksta, potiču od samoga Simona Klementa.

Na posletku mislim da je potrebno da napomenem da u prevodu svuda: za mak znači častle, grad-city, utvrđenje-fort, gradić-bourg.

10 Septembra 1920.

Beograd.

Tih. R. Gjorgjević,

sveuč. prof.

Dnevnik sa moga puta po Donjoj Ugarskoj, Slavoniji, Hrvatskoj, Friuliima, Kranjskoj i Štajerskoj 1715 godine.

19 juli — Iz Beča sam pošao u petak, 19 Jula, oko podne, ladjom, ka Budimu, i iste večeri u 9 sati bio sam u Požunu (Presburg, latinski Posonium [češki Bratislava; nemački Preßburg, madjarski Pozsony]), za koji se računa da je daleko vodom deset nemačkih liga (od kojih 15 čine jedan stepen, te ja računam četiri engleske milje za svaki stepen), ali jedva ako ima devet nemačkih liga suhim.

Požun. — Ovaj grad leži na severnoj obali Dunava, baš na graniči Ugarske; okružen je starim dvostrukim zidom i opkopom; podgradja su prostranija nego grad, a isto su tako opasana zidom. Zamak je na jednom visokom, strmenom i stenovitom bregu na zapadnome kraju varoši i ima samo jedan put za ulazak, koji se uvija oko brega. Ovde je čuvana ugarska kruna, krunisavani carevi i držana Dieta ili Skupština kraljevstva. Ceo [Požun] može imati oko 1500 kuća. Tu je i jedan most na 72 čamea, 750 stopa dug, za prelazak preko Dunava i još jedan od 12 čamea za prelaz preko jednog manjeg rukava iste reke. Ovde (kao i u okolini) ima dosta protestanata, koji su priznati od vlasti i kojima je dopušteno sastajati se u jednom prostranom hramu u podgradju. Imaju i tri sveštenika. U ovom se kraju proizvodi mnogo vina; ona, koja sam probao, bila su prijatna i blaga.

20 [juli] — Oдавde sam pošao oko jednog sata. Odmah ispod ovog mesta počinje ostrvo Šit (Schut), kako ga zovu opštim imenom, ali je ono u stvari podeljeno u veliki broj ostrva, jer Dunav u svome toku, za oko 40 engleskih milja, često pravi nove useke ili kanale. Mi smo prošli kroz jedan, oko 3 milje dug, koji je, kako nam rekoše, prosečen prošle godine i koji je rečne zavoje skratio za čitavu ligu. Mnoga od manjih ostrva pokrivena su sitom, vrbom i žbunjem [grmičje]: velika su pak dobro naseljena i na njima ima, kao što su nam kazivali, 72 varoši i sela, a zemljište im je u opšte ili livada, ili močar i dobro za obradivanje. Noć smo proveli na našoj ladji pod jednim ostrvom, a neki su od naših ljudi naložili veliku vatru na obali i proveli noć pored nje. Mesto je bilo tako

gusto obraslo žbunjem i nekom vrstom jakog, konopčastog, puzavog, korova, kojim zemljište beše potpuno pokriveno, da je bilo jedva moguće da kroz njega prodju čovek ili konj.

21 [juli] — Put smo nastavili oko 4 sata iz jutra: izišli smo na obalu kod jednoga sela, koje se zove Ašau (Asehaw), u kome ima crkva i oko 30 ili 40 siromašnih kuća i u kojima je nastanjeno, kako nam rekoše, ništa manje no jedan kapetan i 22 vojnika. U 5 časova u večer došli smo u Komoran (Komora [nem. Komorn, madj. Komárom]), koji mislim da je više od 60 milja daleko od Požuna.

Komoran — 60 — To je jedno otvoreno (grad, kako ga tamo nazivaju) mesto, na dnu ostrva Šit, sa jedno 300 ili 400 kuća, sa jednim vrlo jakim zamkom, na mestu gde se dva, vrlo široka, dunavska rukava sastaju. Komoran je bio posedan, ali nikad nije bio osvojen od Turaka. Ovde smo prenoćili, ali nigde u blizini nisam video vinograda.

22 [juli] — Pošli smo oko 8 časova iz jutra. U podne dunu tako jak vetar, da smo bili prinudjeni da ostanemo čitava 4 sata blizu jednoga sela koje se zove Šojter (Scheuter), koje je nastanjeno Nemeima, tako da je već bilo prošlo 8 sati, kad smo stigli u Ostrogon (Gran, latinski Strigonium [nem. Gran, madj. Esztergom]), oko 45 milja ispod Komorana, gde smo prenoćili.

Ostrogon — 45 — Ovo je mesto na južnoj obali reke. Kažu da je u staro vreme bilo vrlo znamenit grad. Stalno je stolica arhiepiskopa sa počešću primasa nad celom Ugarskom, koja je obdarena velikim prihodima. Sad je arhiepiskop kardinal Saxe Zites. Zamak i katedrala sa mnogim drugim dobrim gradjevinama sazidani su na jednom visokom stenovitom brdu sa vrlo strmenim padom svuda u naokolo. Ostrogon je ne samo bio opsednut i osvojen od Turaka 1683 godine, već je posle toga bio osvajan i oslobadjan od pobunjenika, tako da je ceo pokriven ruševinama, izuzevši jedan deo zamka, koji je opravljen, a sada se radi na tome da se i ostatak popravi. Današnji grad zahvata ravnieu sa dunavske strane i sastoji se iz jedva 150 kuća u ruševinama, od kojih je opravljeno samo 40 do 50 i nastanjeno Nemeima, i jednog kolecza, koji je nedavno sagradio kardinal za jezuite. Grad je opasan jakim zidom, koji ga spaja sa zamkom. Madjari su sagradili jedno podgradje od 300 ili 400 (ponajviše siromašnih) kuća na zapadnom kraju (gde jedna mala reka utiče u Dunav), a i Srbi (Rascians) imaju jedno podgradje na istočnome kraju. Blizu ovoga mesta bile su dve velike bitke u poslednjem ratu sa Turcima i u obema su hrišćani bili pobedioci: prva je bila na ravnici 2 ili 3 milje iznad varoši, a druga je bila na drugoj strani Dunava, blizu utvrdjenja Parkanj (Barcan [madj. Párkány]) iznad varoši. Pola milje izpod Ostrogona, ali na suprotnoj strani, je reka istoga imena, koja je plovna za male ladje, za više milja idući uz reku. Oko ovog

mesta ima mnogo vinograda, ali su vina, koja sam probao, bila vrlo rdjava, što su pripisivali nepodesnom vremenu poslednje berbe.

23 [juli] — Oдавде smo pošli oko 6 sati. Od prilike 13 milja ispod Ostrogona, na istoj strani Dunava leži Višegrad (Vicegrad [madj. Visegrád]), od koga ništa nije ostalo sem ruševina od nekoliko gradjevina i nekoliko bednih koliba. Zamak zauzima vršak jednog vrlo visokog brežnog šiljka. U vezi je sa Dunavom putem, kojim se vrlo teško penje. Na podnožju je sagrađena varoš, na uskoj ravnici, koja se graniči rekom. Ugarski su kraljevi ponekad u ovom mestu imali prestonicu i ovde im je bila kovnica novaca. Oteta je od Turaka 1684 godine, kad se mislilo da je zgodno da se razori. Na drugoj strani, za 18 milja niz Dunav leži Vac (Waitzen ili Vaccia [nem. Waitzen, madj. Vác]), episkopsko mesto, i nekada lep i dobro utvrđen grad, ali je danas spao na otvorenu varoš sa 300 ili 400 običnih kuća. Kazuju da je uziman i gubljen 20 puta. Oдавде do Budima ima oko 24 milje. U Budim (Buda) smo stigli oko 5 sati u veće. Leži na južnoj strani reke.

Budim — 55 — Ovo se mesto sastoji od tri varoši, od kojih je glavna na strmenom stenovitom bregu od dobre polovine milje u dužinu i nešto manje od četvrt milje u širinu. Na zapadnom kraju ima četiri ulice, oko sredine se sužava u dve, a završava se jednom širokom ulicom, koja vodi u zamak, koji je odvojen od varoši jakim, visokim zidom. Prešavši preko jednog prostranog dvorišta ili vojničkog vežbališta, mi smo došli do drugog zida sa prostranim rovom. Takvo jedno dvorište vodi ka trećem zidu, iza koga je unutrašnji deo zamka, nekadašnja rezidencija ugarskih kraljeva, a sada ruševine od veličanstvenih, visokih, gradjevina i ogromnog zida. Zamak je opasan sa dva, a na nekim mestima i sa tri, vrlo debela zida. Cela je varoš tako jako utvrđena veštački i prirodno, da se može smatrati kao jedan veliki zamak, ali nad njom gospodari jedan visoki breg (na čijem je vrhu jedno porušeno utvrđenje), iz koga top tuče istočni kraj. Silazak u Vodenu Varoš (Water Town, [nem. Wasserstadt, madj. Vizváros]) je vrlo strmen. Ona se pruža jednu milju u dužinu, pored Dunava i ogradjena je dugim zidom, koji se proteže od reke do zidova gornje varoši. Srpska Varoš (Rascian Town [nem. Raitzenstadt, madj. Ráczváros]) zahvata ravnicu i strane brega na istočnome kraju. Može imati 1500—2000, ponajviše bednih, od blata načinjenih i slamom pokrivenih koliba, ali je tako naseljena da, kažu, ima 20.000 duša, među kojima ima mnogo bogatih ljudi. Ovi su Srbi [Rascians] rastureni po svima ovim krajevima i uvek su nastanjeni odvojeno od Mađara i Nemaca, zadovoljavajući se da žive po dve ili tri familije zajedno u ovim siromašnim, malim kućicama, da bi uvek mogli biti gotovi da se, u burnim vremenima, krenu sa svoga mesta. Pored ove tri varoši ima i četvrta na drugoj strani Dunava i zove se Pešta (Pesth), u koju se prelazi

jednom skelom (flying bridge). Dva dugačka čamca ili barke učvršćena su jedan za drugi, a na njima je postavljena platforma od 40 ili 50 kvadratnih stopa, koja može nositi 300 do 400 ljudi. Ova je naprava privezana za jedno sidro debelim konopcem, najmanje dvesto hvati dugim, i snagom rečnog toka i upravljanjem dva krmanoša, bez ikakvog vesla, ona plovi s jedne strane na drugu. Ovo mesto (Pešta) je polu milje dugo i gotovo isto toliko široko i ima jedan visok stari zid.

Budim su Turci osvojili 1529 godine, i bio je 8 puta opsedan, dok nije ponova osvojen od zajedničke hrišćanske vojske 1686 godine, posle jedne vrlo snažne opsade i jake odbrane od 12 nedelja, pri čemu je jedva koja kuća, sem jedne crkve, u varoši ostala, a garnizon i gotovo sve stanovništvo behu predati maču. Mnoge su kuće popravljene, nešto ih je iščezlo, ali se računa da ih ima nastanjenih u gornjoj varoši na 180. Utvrđenja, izuzevši spoljne zidove, stoje od tada u ruševinama, dok ove godine nije naredjeno da se sve popravi, što sadašnji guverner, general Regal, izvršuje sa velikom marljivošću. U varoši nema dobre vode, već se snabdevaju iz Dunava ili sa izvora iz velike daljine. Ovde ima više toplih izvora i dosta ugodnih banja, od kojih je glavna na zapadnom kraju Vodene Varoši i zove se Careva Banja (Emperors Bath [nem. Kaiserbad, madj. Császár fürdő]). Ova ima više odeljenja različitih stepena toplote. Ova banja izgleda da je iste prirode i mirisa kao naše u Engleskoj, ali je nešto toplija. Kažu da ima sumpora i nitrata. Druge pak banje, koje su na istočnoj strani, smatraju se kao sumporne i gvozdene. Na puškomet od Careve Banje i toliko isto od Dunava je jedna prostrana bara na podnožju stena, čiji je izvor tako obilat da daje čitavu reku, koja snabdeva vodom mlin sa četiri vitla i čija se voda nikad ne mrzne, čak ni kod mlina. Iznad ovih banja ima dva ostrva u Dunavu na kojima takodje izbijaju topli izvori. Kraj oko Budima je visok i brdovit, obilat vinogradima, koji, rodnihi godina, daju dobru vrstu vina, od kojih je crno vrlo slično francuskom klaretu [vrsta bordovskog ernog vina] i koje se može kupiti za 3, 4 do 5 forinata ajmer¹, ali je berba za tri poslednje godine, uzastopce, bila tako rdjava, da sam jedva mogao naći dobrog vina za piće. Druga strana reke je prostrana, suha, ravnicu, u kojoj se izuzevši Peštu, nekoliko kuća oko nje i jedno malo selo, malo koje drvo, žbun ili kuća mogu videti. Dunav je svuda oko Budima vrlo dubok i dobru milju širok, ali malo iznad i ispod njega ima prostranih i nastanjenih ostrva. Mnoge turske džamije sa svojim munaretima² još neprestano stoje u donjoj varoši i u Pešti. Ovde sam ostao 18 dana, kupujući konje za svoj put.

¹ Jedan ajmer (eymer) ima oko 15 galona (gallon).

² Munare je tanak, visok, stub sa balkonom na vrhu (kao spomenik u Londonu), odakle muhamedanski sveštenici pozivaju svet na molitvu.

10 [avgust] — Iz Budima sam pošao posle podne i došao sam u selo, koje se zove Tarnok [madj. Tarnók], naseljeno Slovaca i Srbima (Slovaes and Rascians). Ono ima mnogo stanova, i ako se malo kuća vidi, jer su to ponajviše siromašne kolibe, ili još bolje zemunice, ukopane u zemlju, te im se samo krovovi vide iznad zemljine površine. I ako je narod isto tako bedno odeven, kao što je i nastanjen on živi u bogastvu i izobilju, jer je sva zemlja, koja je oko njega, najbogatiji crni močvar, što sam ga video, a i gusti stogovi pšenice pokazuju njegovu plodnost; ledine daju travu za hranu stoke i mnogo bilja. Zbog upazloženosti [zanemarenosti], ugaženosti i zapuštenosti zemljište je divlje, grubo, bujno i puno korova, te je u ovome kraju opšti običaj da se polja u jesen zapale, da bi se na čitavim miljama sagorela suvišna trava. Prošao sam kroz jedan lep kraj, na kome se zemljište krasno uzdiže i spušta, pa sam došao u jedno isto takvo selo, koje se zove Juro, samo je razlika u tome, što njegove rasturene kuće behu nad zemljom i što beše naseljeno Madjarima. U ovim selima nema krēmi (inns) (a vrlo su proste i po varošima), ali putnici idu rikteru (Rickter) (nalik na naše policajce [constables]), koji ih namešta kod stanovništva, kako misli da je zgodno i šalje obroke (portions) (kako ih nazivaju) crna hleba, sira ili jaja za ljude i hranu za konje. Ja sam ovde noćio na slamu zajedno sa [domaćinom] familijom, a moj je konj bio vezan za ogradu u dvorištu, ali je dobro hranjen.

11 [avgust] — Oдавде sam pošao u 5 sati. Zemlja je i dalje vrlo lepа. I ako smo prošli preko mnogih omanjih brežuljaka, zemlja je gotovo svuda izgledala trošna i dobra. Prošli smo kroz 3 ili 4 siromašna sela i u 10 sati smo stigli u Stolni Beograd (Stulweissenburg, latinski Alba Regalis a madjarski Firewar [nem. Stuhlweissenburg, madj. Székesfehérvár]), koji računam da je 38 ili 40 milja od Budima.

Stolni Beograd — 38 — Ovaj je kraj prostrana ravnica sa baruštinom u svojoj sredini, koja se, kažu, proteže za 100 milja u dužinu. Varoš je sagradjena u ovoj baruštini i ima dve uske pruge čvrste zemlje na svakom kraju, koje idu ka njenim dvema kapijama, što joj daje tako nadmoćan položaj, da u poslednjem ratu nije smatrano za zgodno da se napada kao obično, već, posle blokade od 3 godine, Turci behu prinudjeni da je predadu 1689 godine, pošto su prednja utvrdjenja porušena. Varoš je mala, oko tri osmine milje duga i za polovinu toga široka. U njoj su sahranjivani ugarski kraljevi. Sad je episkopsko mesto i ima lepu katedralu, ali ova i mnoge druge lepe gradjevine leže u ruševinama. Ima dva prostrana podgradja sa siromašnim kućama.

12 [avgust] — Ovo sam mesto ostavio oko 10 sati. Prelazeći preko krasnih brežuljaka, na kojima ima nešto grmovite šume, posle 9 milja putovanja, sišli smo u jednu prostranu, bogatu, dolinu sa brzom uskom

rekom, koja je presceca ka zapadu. Prošavši dalje kroz 7 sela došao sam oko 5 sati u Vesprim (Vesprim [madj. Veszprém]). Računam da sam ovoga dana prošao 28 milja. Dovde sam jedva video koje drvo za gradivo; gore (ako se tako mogu nazvati) bile su sami grmenovi i to ponajviše hrastovi. Danas je zemljište variralo ka peskovitom, šljunkastom i kamenitom, i mi počesmo da vidjamo prostrane šume.

Vesprim — 28 — Ovo je mesto sagradjeno na strmenoj steni, jedva je pristupačno sem na kapiji, gde je penjanje lako. Ono je oko polovinu milje dugo u jednom pravcu i 100 jarda široko. Može imati oko 100 malih kuća, a sem toga još i katedralu i episkopsku kuću. Dugo je ležalo zanemareno, ali pošto su mu nezadovoljenici (malecontents) zidove popravili, imperijaliste su ga opseli i ote, pošto su njihovi veliki topovi porušili sve sem crkve. Dve duboke doline, kroz koje protiče rečica, ispunjene siromašnim kućama, okružavaju ovo mesto, a bregovi su na obe strane visoki koliko i zamak. Ja sam bio upućen u, kako oni kažu pivaru (Brew hous), gde mi bosonoga gazdarica nije mogla ništa nabaviti za jelo sem nešto jaja, gruba hleba, i bedna butera i sira. Spavao sam na slami. Narod je u ovoj varoši i okolini obično protestantske vere.

13 [avgust] — Pošao sam posle 5 sati. Idući kroz goru (ili još bolje šumu) sa visokim drvetima, ponajviše hrastovim, posle, od prilike 6 milja, došli smo u Vatan (Vathan), dosta veliko selo, koje leži na strani jednoga brga, na kome je zamak, koji lepo izgleda i koji pripada grofu Ziči (Zichi). To je bila treća zgrada, koju sam u ovome kraju video, koja je bar u nekoliko izgledala kao stan kakvog gospodina. 10 milja odatle prispeh u jedno siromašno selo, koje se zove Kapoë (Kapoëh [madj. Kapošvár]), u kome nisam mogao dobiti ništa drugo sem vode za piće, a poslase nam poreije erna hleba i jednu vrstu omleta od jaja i slanine i sena i ječma za naše konje. Saznao sam da su [stanovnici] protestanti i posetio sam paroha. Našao sam ga u odelu kakvo nose i njegovi siromašni parohijani: jedna vrsta pršnjaka (ili još bolje košulje, jer nemaju ništa ispod njega) od grubog platna (kao naš kanvas) koje komotno visi do ispod pojasa sa šarama [pestro okrasje] od pojasa do članaka; ali da bi mi učinio čast on odmah obuče svoj kratki plavi kaput, postavljen kožom (koji ovde nose i kad je najtoplije i kad je najhladnije vreme). Izgledaše da nije veliki filosof, već više prost pošten čovek, koji je učio Sveto Pismo, tečno = flüßig govorio latinski i obdelavao svoju sopsvenu zemlju, da bi izdržao svoju familiju kao i ostali njegovi susedi. On mi reče da je luteran. da su njegovi parohijani delimično luterani a delimično kalvini, ali da se među sobom slažu vrlo dobro. Prošavši 2 ili 3 sela došao sam u gradić, koji se zove Topolca (Topoltza [madj. Topolcsa]) (u jednoj lepoj dolini prostranog obima, gde sam našao dosta dobrog vina), za tim u Kastelj (Kestel [madj. Keszthely]), koji leži na Blatnom Je-

zeru (Lake Balaton [nem. Plattensee, madj. Balaton]). Video sam po-
više porušenih zankova, od kojih jedan liči na glavu od šećera. Ovde
računaju da od Vesperima dođe ima 5 madjarskih milja; neki dopuštaju
da ima i 6; ali je meni trebalo više od 9 časova dobrog putovanja, te
računam da ima dobrih 40 [engleskih] milja.

Kastelj — 40 — Kastelj (Kestel ili Castel [madj. Keszthely]) je
varoš od 200 ili 300 kuća, ako se pletene i slamom pokrivene kolibe
ovoga kraja, koje imaju samo jedan pod, mogu tako nazvati. Jedinice su
kamene gradjevine: jednu lepa crkva i jedan stari neopravljeni zank,
koji pripada knezu Esterhazi (Esterhasi). Neki Francisko Morton, koji je
u ratu služio kao husar i govorio francuski, ukazao mi je ovde ljubaz-
nosti. Napred pomenuto jezero počinje blizu Vesperima i proteže se u
dužinu oko 40 milja, a široko je 3, 4 ili 5 milja, a ponegde i više, dok
se nekoliko milja ispod ovog mesta ne završi (kao što to neke mape
pokazuju) u jednu reku. Neke [mape] imaju i jednu reku na severnom
kraju, koja se uliva u Dunav.

14 [avgust] — Iz Kastelja smo pošli oko 10 sati. Za jednu milju
odatle prošli smo preko jedne baruštine, koja se začva u nekoliko grana
i produžuje se oko 30 milja. Ručao sam u Zalavaru (Salavar [madj.
Zalavár]), malom selancetu, u kome nisam mogao dobiti ništa drugo sem
hleba i malo vina. Tu sam se pridružio dvojici konjanika, koji me, da
bih izbegao obilaženje bare, povedoše prečim putem za jedno selo, gde
oni odsedoše i u kome sam ja, zajedno s njima noćio na slami. Tri sata
ispred Kaniže i oko dve milje od Zalvara prevezao sam se preko jedne
široke i duboke vode, za koju mi rekoše da dolazi iz jezera, ali ja ne
mogoh opaziti da je imala ma kakav tok. Ja sam očekivao da opet kod
Kaniže na nju naidjem, jer moja mapa pokazivaše da tu pravi ostrvo, ali
od toga ne beše ni traga. Ja sam vidjao i druge mape, na kojima se [ova
voda] svršava u jednoj bari, ali ne nadjoh nijedne, koja mi mogaše po-
kazati istinu. S druge pak strane, mi smo putovali nekoliko milja kroz
jednu lepu oblast čvrste i bogate zemlje, ali tako slabo obradjene, sem
od dva sela kroz koja smo prošli, da hiljade rala guste visoke trave leži
i trune na zemlji, ili se pali. Tu mi rekoše da narod u ovim krajevima,
preko zime, radije hrani svoju stoku slamom, no što se muči da stvori
seno, i ako ovo ne košta ništa sem košenja i prenosa. Video sam na
mnogim mestima pokošenu travu, ostavljenu da leži na zemlji na kiši i
žezi bez okretanja, i ako nemaju ništa drugo da rade no da je pokupe
i prenesu za seno. U ovom su kraju, isto kao u Slavoniji, Hrvatskoj i
Kranjskoj, proste kuće u opšte bez odžaka [dimnika] i dim izlazi na vrata
ili prozore. Ova oblast obiluje u šumama sa visokim drvećem: mi smo
prošli kroz mnoge od njih.

15 [avgust] — Kaniža — 35 — Idućeg jutra došao sam u Kanižu

(Canischa [madj. Nagykanizsa]), gde provedoh ostatak dana u jednoj, za ovaj kraj dosta dobroj, krčmi. Kaniža se smatra za varoš, ali nije ništa bolja od sela sa oko 100 rasturenih (nijedna nije blizu druge), slanom pokrivenih, kuća. Kako je bio pazarni dan, ja sam imao prilike da vidim mnošinu naroda iz okoline u njegovoj najboljoj opremi. Ljudi su u opšte zdravi i koščati; prostiji idu u košuljama i gaćama, kao što sam napred rekao i golih nogu i imaju obično ernu, visoku, šiljastu kapu. Bolji pak nose pantalone i čarape, sve od jednog komada, upravo do pojasa i obuču od turske kože, bez vrhova, koja dopire do iznad listova pozadi i koja je s preda oštro zasečena do kolena. Nošnje mamuza [ostruga] je znak gospodstva. Pršnjak [telovnik] sa zatvorenim rukavima do zglavaka ne ide dalje od pojasa, gde je prepasan pojansom. Njihova široka bunda (ili kožom postavljeni kaput) dopire do bedara; pregrta je preko jednog ramena, ili, kad je hladnije vreme preko obadva. Celo je odelo od crvene, plave ili zelene čohu. Neki nose šešire, ali ih većina nosi kožne kape. Mnogi šišaju kosu na desnoj strani, a na levoj je skupljaju u gomilu. Obične žene imaju košulje i male kapute od grubog platna, opasane oko struka pojansom. Neke imaju čarape i plitke cipele, još više ih ima duboke cipele, ali ih je najviše golih nogu i bosih. Ne nose ni stežnjaka ni utega i naravno, prsa im vise i u struku su debele. Žene boljega stanja nose kožom postavljene kapute od crvene ili plave čohu, do pojasa zategnute i duge do članaka. Čak i prostije žene i devojke pokazuju čudnovatost u češljanju kose, koje se sastoji u glatkom češljanju s preda i u pletenju pletenica i zavijanju jednom ukosnicom pozadi. Imaju jedan kaiščić [remenčić] u širini podvezeice izvezen perlama i lažnim biserom i ukrašen šljokicama [Flitter], koji nose s preda i pričvršćuju ga za glavu jednom pantlikom, koja visi na niže. Neke nose na glavi komad muselina ili drugog kakvog platna u vidu maramu, koja rastresito visi preko ramena. Odelo je u mnogome isto i u Slavoniji i u Hrvatskoj. Konji, stoka, odelo, posteljne stvari, platno i druge vrste robe, kao i na našim pazarima, behu izloženi na prodaju pod šatrama, poredjanim u 2 ili 3 reda. Ja sam video da je među trgovcima bilo mnogo jevreja, a ima ih i u mnogim varošima ovoga kraja.

Ovde ima jedan mali franciskanski manastir, čija crkva služi za čitavo mesto. Nisam video nijedne zgrade od kamena ili cigle, sem jedne male kapele i carevog magazina soli (Emperors salt hous), jer monopol od ove korisne robe [soli] pripada njemu [caru] u celom ovom kraju. Varoš leži na prijatnoj padini, koju se spušta u jednu močvaru ka zapadnoj strani, gde je bilo čuveno utvrđenje, porušeno u trogodišnjoj blokadi, na isti način i u isto vreme kad i Stolni Beograd. Posao je bio oko toga toliko veliki, da je (kao što su mi kazivali) upotrebljeno 1000 ljudi, da bi ga porušili. Mi smo u ovome kraju jedva videli kog prosjaka (dok ih je u

Nemačkoj gomilama), ali smo ih ovde našli priličan broj, koji su došli na vašar radi prošnje.

16 [avgust] — Pošli smo u 8 sati. Prošli smo kroz mnoge šume, ali smo, za 12 milja, videli samo jedno selo, i to upravo pre no što smo sišli sa jednog strmenog brega ka reci Dravi (Drave), preko koje smo prešli drugom jednom vrstom skela (flying bridge). On se sastoji iz jednog malog užeta otegnutog preko reke, o kome visi širok kotur sa lancem, koji drži ladju (ili most) i kad se ovaj lanac gurne, kotur klizi [po užetu] s jedne strane na drugu. Za prevoz nam nije ništa traženo. Nepunu milju odavde leži Legrad (Legradt), prva varoš u Slavoniji (Selavonija), čiji se jezik govori u ovoj oblasti i u Hrvatskoj (Croatia), ali u svima njihovim varošima ljudi od posla mogu govoriti visokonemački (high Dutch). Od Kaniže dovde ja računam 14 milja.

Legrad — 14 — Ovo je mesto ležalo na jednom mestu između Mure i Drave (te se i sad još prelazi preko starog suhog rečnog korita) ali je poslednja reka [Drava], u toku poslednjih 9 godina promenila svoj tok i teče severoistočno od ovog mosta, da se sastane sa Murom nešto malo ispod njega, i odatle, spojene, imaju širinu Temze kod Patnija, ali sa više vode i sa mnogo većom brzinom. Mura je manja, ali dublja reka. Kazivali su mi, da se njome plovi na ladjama plitkoga dna ili na splavovima do Šeiflinga (Scheyffling) [nem. Scheiffing], 16 nemačkih liga iznad Graca, a Dravom do Špitala (Spital), nešto više Celoveca (Clagenfurt), a 46 liga više Legrada. Ova je varoš pokazivala izgled većega bogatstva i radljivosti, no što sam video na celom mom putu kroz Ugarsku. Kuće nisu građene na blizu i imaju bašte i voćnjake. Ja držim, da ih ima više od 200, među kojima mnoge imaju sprat iznad partera, ali sve od drveta. Okolina mu je bogata dolina velike širine, koja se za dugo pruža pored Drave. Kazivali su mi, da se često nalazilo zlata u rečnome pesku i da se mnogi svet bavi, tražeći ga, i da bi me uverili u istinitost ovoga, jedan od prisutnih pokaza mi jednu malu loptu od oko jedne uncije i reče mi da vlasnik ima više od dve funte kod sebe. Ali, kako gospodari zemlje polažu pravo na njega, i daju nalazačima mnogo manje od vrednosti, ako im ga pokažu, oni ga tajno prodaju Vencelijancima, koji im daju $2\frac{3}{4}$ forinte¹ za težinu jednoga dukata. Žito se ovde prodaje za 3 forinte jedna količina, koja može iznositi 3 naše mere (bushells). Meso košta oko 3 fardinga (farthings) funta a različita vrsta izvrsne ribe stoje isto laliko. Pili smo jednu dobru vrstu slaboga belog vina, za koje su mi kazivali da se može kupovati, dok je novo, za 1 do $1\frac{1}{2}$ forintu ajmer, veći no što je bečka mera. U Čakovcu (Zackaturn), blizu ovoga mesta, gradi se dobro, jako vino, koje se može čuvati. Pošto

¹ Jedna forinta je oko 2 šilina i tri pensa.

je vreme bilo vrlo toplo, ja sam ostao ovde, gde sam našao najbolju udobnost od sviiju krčmi, od kako sam pošao iz Budima.

17. avgust — Odavde sam pošao oko 4 sata iz jutra. Zapazio sam da je ovde okolina mnogo bolje obradjena no u Madjarskoj, gde se ni kakva živa ograda ne može videti, dok su ovde mnoga polja ogradjena a isto tako i jedna velika ravnica sa dosta čestim selima za oko 10 milja do Luverina (Louverin) [Ludbreg?], koji je mali gradić sa oko 100 siromašnih kuća i ima 10 sela pod svojom jurisdikcijom i jedan zamak (ili još bolje lep gospodski stan), koji pripada grofici Štratman (Straatman). Približivši se, ja se iznenadih kad videh dvojica vešala za tako malo mesto, sa jednim telom, koje je viselo i sa četiri, koja behu položena na točkove [kolesa]. Ovde se odmorih kod mesnog kapelana. On je vrlo dobro govorio latinski i ja ga upitah o ovim pobijenim krivcima. On mi reče da su pripadali jednoj družini lopova, koja je počinila razbojništva u ovoj okolini i da je baš toga dana varoš otpočela istraživanje drugih, koji su prošle noći razbili neke pivnice i da ti lupeži žive, preko leta po planinama, ali da ih zimi obično hvataju. Ovo mi dade povoda da razmišljam o onome, što mi je kazivano o opasnostima pri putovanju kroz Hrvatsku, ali se ja u istinitost ovih kazivanja potpuno uverih, kad posle 15 milja (kroz jedan lep kraj sa mnogim ogradama, čestim selima i nešto vinograda) dodjoh u Varaždin (Warasdin), gde videh da su imali potrebe da vešala udvostruče, jer na paru vešala, koja pripadahu ovom mestu višahu: na jednima pet telesa, a na drugima osam, sem dvojice, koji su ležali na točkovima. Od Legrada do ovoga mesta ja računam da ima 25 milja.

Varaždin — 25 — Varaždin je mali grad (kako ga tamo nazivaju), toliki od prilike kao Stolni Beograd. Sagrađen je četvrtasto i okružen je jakim opkopom i suhim rovom. Ima mali opali zamak, dvostruko ošaćen na severozapadnom uglu. Jezuiti imaju ovde lep kolež. Ima više dobrih kuća od ciglje i kamena, sagrađenih po austrijskom načinu, ali ne bez mešavine drvene arhitekture, koja mnogo nadmaša madjarsku od pleta i maltera, jer se gradjevine sastajahu iz čitavih greda i debelih brvana, postavljenih jedno na drugo, a široke i dugačko komadje tako je uglavljeno jedno u drugo na krajevima da zatvara sastavke i održava gradju. Ovde ima i nekoliko ugodnih kuća na jedan ili dva sprata. To je vrsta gradjevina, kakve su obično u Slavoniji, Hrvatskoj, Kranjskoj i Štajerskoj. Jedan ogranak Drave dolazi do na jednu milju od ovoga mesta, u kome sam prenoćio, da bih mogao idućega jutra putovati u društvu jednoga trgovca, koji je imao ići istim putem.

18 [avgusta] — Pošli smo u 9 sati. Oko 3 milje išli smo ravnicom, a za tim uzišavši uz šumovite bregove, videli smo u skoro puno vinograda po stranama bregova i mnogo sela desno i levo. Prošlih dana nigde

nisam video kamena, ali ovde beše kamenih majdana [kamenoloma], iz kojih je nošen kamen u varoš. Naš put beše prilično težak, uz brdo i niz brdo, kroz šume, dok nismo prošli duž jedne ravnice, dosta široke, sa potokom, koji je njome proticao. I s jedne i s druge strane imali smo puno sela, ali ni kroz jedno nismo prošli, koje bi nam moglo dati ono što nam je trebalo. Ručali smo ono što smo bili poneli, u kući jednog siromašnog čoveka. Stizali smo mnoge ljude na kolima i konjima, koji su išli na pazar u Zagreb i koji su ostajali da prenoće u polju, ali sam se ja nadao da nadjem boljih udobnosti u Belovaru (Bellowar), jer su nam rekli, da je to poštansko mesto; ali sam ja našao da je to jedno bedno selo. Odseli smo u poštanskoj kući, ali domaćin ne beše kod kuće, i mi ne mogosmo dobiti ništa drugo do sena za konje i vrlo siromašnih potreba za sebe: u sobi je bio čitav roj od buha i ja odlučih da legnem na klupu, sa ogrtačem u mesto postelje i sa torbom u mesto jastuka; ali sam od komaraca bio strašno uznemiravan. U ovom kraju ima vrlo malo zgrada boljih od običnih; juče i danas video sam samo 3 ili 4 kuće i jedan opali zamak, što ličahu na gospodski stan. Danas smo jahali najmanje 10 sati, i ja računam da smo prešli 40 milja puta. Blizu jednog malog sela videli smo jednog čoveka na vešalima, a drugoga na točku.

19 [avgust]. — Zagreb — 50 — Odavde smo pošli posle 5 sati i u 3 sata bili smo u Zagrebu (Zagrab, Zagrabia ili Agram), koji može biti 50 milja od Varaždina. Blizu varoši videli smo ostatke od dva osudjenika na točkovima, a na drugom kraju jednoga na vešalima. Ovo se mesto sastoji iz dve varoši, obadve sa predgradjima. Gornji Grad (Burgher's Town) je na jednom prilično visokom stenovitom i strmem bregu i okružen je starim zidom, koji iznosi oko jednu milju. U njemu ima lepih, kamenih kuća i nešto drvenih. Tu su i dve lepe crkve, od kojih veća leži na lepoj pijaci (plazza) na kojoj je tržište. Jezuite imaju i ovde jedan dobar kolež. Nekolike siromašne krčme behu pune, i ja nisam mogao naći što mi treba, dok me jedan čestiti dućandžija nije uzeo u svoju kuću, gde sam se dobro smestio. Na južnoj strani je divan izgled na dobro obradjenu dolinu obdelane dobre zemlje, koja se graniči Savom, koja se vidi na oko dve milje odstojanja i koja je plovna do iznad Ljubljane. Ja sam ovde stigao dan pre pazara, koji se drži na ravnici u južnom podgradju. Dolina od jednog puškometa sa malom rečicom u sredini deli Gornji Grad od Kaptola (Cbapter Town), kako ga ovde zovu, koji je sagrađen na jednom, nešto manjem i nižem bregu i koji je, isto tako, ogradjen jednim starim zidom. On se sastoji poglavito iz lepih kuća, koje pripadaju kanonicima i drugim sveštenim licima. Ovde je i jedan franciskanski manastir, a na jugoistočnom uglu je zamak, u kome stanuje episkop. Tu je i katedrala, stara, dosta široka, gotška gradjevina, ona ima više kapela, koje su ukrašene rezbarijom i skulpturom,

ali predikaonica nadmaša sve što sam do sad te vrste video. Nju drži jedan veliki andjeo od čistog belog mermera, u naokolo su različite male figure svetaca iste beline, metnute u mermer različite boje, koji je ukrašen mermernim umetcima različite živahne boje i mnogim malim prekrasnim stubovima od istog kamena. Sve izgleda da je sagradjeno od najboljih majstora. Isto tako ima više mermernih radova iste vrste na glavnom oltaru. Varoš nema nijedan, ali episkop ima 5 ili 6 malih topova od tuča i jednu zbirku zardjelih starih pušaka, koje vise u njegovim dvema kapijama. Našao sam da vino u ovome mestu vrlo naliči na vino u Austriji, a jezuite su mi dali da probam trogodišnje belo vino, koje, po mojem mišljenju prevazilazi najbolja vina, što sam našao u Beču, i ako su imala po 12 ili 14 godina, i koje držim da bi se dopalo u Engleskoj. Oni su me uveravali da se takvo vino može ovuda naći po 4 forinte austrijski ajmer.

20 [avgust] — Zagreb sam ostavio u 3 sata po podne. Posle od prilike 3 milje prešli smo Savu na jednome čamcu, i ušli smo u Hrvatsku [sic]. Ova je reka ovde na 50 do 60 jardi široka, a voda joj je zelenkaste morske boje. Putovao sam dosta žurno, skoro 6 časova, dok nisam došao u Jastrebarsko (Jastravarsko [danas poznatije pod imenom Jaska]), gradić sa oko 100 siromašnih kuća i sa lepim zamkom baš pored sebe, u kome stanuje neka odlična osoba. Noćio sam kod poštara i bilo mi je dosta udobno. Okolina ovoga mesta i ceo put do Karlovca su vrlo lepi.

21 [avgust] — Karlovac — 36 — Odavde smo pošli oko 5 sati, i oko 3½ bili smo u Karlovcu (Carolstadt), koji računam da je daleko od Zagreba dobrih 36 milja.

Karlovac je utvrđena varoš, udaljena oko 20 milja od turskog graničnog garnizona u Bihaću (Wihitseh) i velika, može biti, kao Varaždin. Leži na stavama dveju reka od kojih se veća zove Kupa (Kulpa), oko 30 jardi široka kod mosta i plovna do Save. Ladje su 30 ili 40 stopa dugačke, načinjene spretno iz jednog drveta i mogu nositi 3 do 4 tone. Ovdje se proizvodi mnogo vina i, kako mi rekoše, isto tako dobroga kao i u Zagrebu. Može se kupiti, kad je novo, za jednu do dve forinte ajmer, veći no što je bečka mera. Guverner general Rabata bio je odsutan, te ga je u dužnosti komandanta zamenjivao grof D'Augsberg. On posla poručnika barona D'Agena da me ispita, a ja bejah zadržat na mostu, na žarkom suncu, skoro čitav sat, dok je on dolazio i odlazio, i najzad mi bi poslata odluka da mogu odsesti u kojoj siromašnoj kući van varoši, ali da u varoš ne mogu ući i da se mogu vratiti putem ka Ljubljani; a ako se usudim da idem ma kojim drugim putem ka moru, već su poslate naredbe da budem zaustavljen. Na taj način ja sam bio ometen da idem na Rijeku (Fiume), koja je mogla biti oko 50 milja

daleko iza planina, preko kojih je vrlo težak put. Ali meni su rekli da ima drugi jedan put, koji je išao pored reke i kojim se nosi roba na more za 3 dana i za jednu forintu na sto. Laurencius Fiorentini (Laurentius Fiorentini), poštar ovoga mesta, koga sam našao u krčmi, u kojoj sam noćio prošle noći, ukazao mi je veliku ljubaznost i dao mi je preporuku za Gorieu, iz koga je mesta i sam bio.

Ove dve oblasti (Hrvatska i Slavonija) oslobodjene su od poreza i od primanja vojnika na stan, jer su na granici prema Turcima, ali su gotovo svi ljudi uzeti u vojsku i obavezni su da služe protivu neprijatelja, ma kud bili poslati. Odavde do Rijeke računa se 12 nemačkih, što čini oko 50 engleskih, milja.

Odlučio sam se da idem u Trst i ostavivši ovo mesto oko 4 sata po podne prešao sam preko reke na jednom prelaznom mestu na 3 milje iznad varoši. Na skoro za tim sam se popeo na planine i putovao sam uz brdo, niz brdo i po stranama brda, teškim putovima, a ponekad i šumom. Ovde je bilo dosta vinograda, a u nekim mestima i dobrog žita čak i na vrhovima planinskih. Došli smo po noći u blizinu jednog, rovom okruženog, gradića, koji se zove Metlika (Metlica), u jednu dolinu blizu Kupe, koju, budući je bila noć, nismo mogli preći, te smo bili prinudjeni da neugodno prenoćimo u šupi jednog siromašnog čoveka, vezavši konje za ogradu.

Pošavši u 5 sati iz jutra i idući, isto tako teškim putem, imali smo pred sobom pregled jednog vrlo lepog prostranog kraja od predela između planina sastavljenih od biljada visova i dolina, vanredno obradjenih; na mnogim mestima bebu i vinogradi. Male crkve i siromašna sela (Dorps) ukazivali su se na malim odstojanjima jedno od drugoga, tako da vrlo pada u oči, koliko stanovništvo ovoga kraja vrednoćom nadmaša lenje Madjare u njihovim plodnim ravnicama. Prešavši preko jedne šumovite i vrlo kamenite planine, strmenim putovima, pred nama se otvori drugi prizor od dobro nastanjenog brežuljkastog kraja, koji se na široko prostire između udaljenih visokih planina; sem toga tu smo mogli videti zamkove i druge vrlo lepe gradjevine na vrhovima i stranama bregova i stalno sve više bogastva i blagostanja, dok nismo došli u Rudolfovo (Rudolfswert) (koje se zbog toga što je bilo tri put paljeno nemački zove Neistattle, a narod ga u okolini zove Novo Mesto [Nomesty]).

Rudolfovo — 36 —. To je lepa varoš sa lepim (za ovaj kraj), kamenim kućama; sagrađena je na jednom stenovitom visu i ograđena je starim zidom. Tu smo došli i na reku Krku (Gurek), koja čini varoš gotovo ostrvom od oko tri četvrtine milje obima. Ovde sam video sa svim drugi oblik gradjevina i običaja kod naroda i ispitujući svoju mapu, ja sam video da sam ušao u Kranjsku još kod Metlike. U ovoj oblasti,

kao i u Koruškoj i Štajerskoj (do blizu Graca) jezik običnoga naroda je dijalekat slovenskog jezika. Vino je bilo vrlo slično sa austrijskim. Ovde ima i dobrih krčmi i udobnosti. Od Karlovca dođde ja računam da ima 36 milja. Iz ovoga sam mesta pošao u 5 sati i putovao sam kroz dobro nastanjeni i dobro obradjeni kraj, vrlo kamenitim putem i po pljusk od kiše, 12 milja do Trebnja (Treffen), gde sam noćio u jednoj priličnoj krčmi. Moj me domaćin uputi pravim putem ka Trstu da ne bih išao dalje ka Ljubljani.

Trebnje — 12 — Ovc je mali gradić. Crkveno dvorište ima dobar visok zid sa četiri kule na uglovima, koje nešto dopunjuju utvrđenje. Ja sam docnije video da su česte u otvorenim (nezaštićenim) mestima ovih oblasti.

23 [avgust]. — Oдавde sam pošao u 6 sati. Posle 5 milja prošao sam kroz Žužembek (Seidenburg), koji nije ništa više do jedno malo selo, i ako se smatra za gradić u ovome kraju. Ovde je i jedan lep zamak koji pripada knezu Mansfeldu. Ovde sam ponova naišao na reku Krku sa stenovitim koritom i čestim padovima. Imajući reku na levoj strani, mi smo išli uz brdo i niz brdo stranama stenovitih bregova oko 7 milja, dok nismo došli u Sveti Ožbald (Oversburg) gde smo se odmarili. Put je bio tako težak da nam je trebalo 6 sati da predjemo 12 milja. Vino je u ovom malom selu bilo dobro po ukusu; rekli su nam da je iz Šmuka (Shmook?) blizu Karlovca. Ovde smo prešli reku i uspeli smo se uz vrlo strmeno, visoko, stenovito i šumovito brdo, penjući se i spuštajući se celim putem, dok nismo sišli u najlepšu dolinu što sam video. Ova je 3 ili 4 milje duga i milju široka, sva ravna i sa dobrom zemljom. Na ovom smo malom prostoru videli 6 sela sa crkvama. Glavna se parohija zove Dobro Polje (Goodenfelt, Goodfield).

Dobro Polje — 18. — Trebalo mi je da potkujem konja, ali kako ovde nije bilo kovača, to sam morao da prenoćim. Kapelan mi reče da ovde ima oko 2000 stanovnika i da su okruženi stenovitim i šumovitim planinama, koje su tako mučne za prelaz kao što je i put kojim sam prošao. Ovde je ista vrsta hrvatskog vina kao i ono što sam pomenuo u poslednjem mestu. U veče je padao pljusak od kiše. Ovoga sam dana prešao oko 18 milja.

24 [avgust]. — Pošao sam oдавde u 5 sati. Put je i dalje isto tako rdjav sve do Laštice (Lashitch) i Obloka (Oblock). Prošli smo kroz mnoga druga sela do Cerknice (Czernies), jednog lepog gradića (sa širokom rekou), koji mape jedva beleže na jezercu istoga imena [Cerkniško Jezero]. Pred sobom smo imali, na levoj strani, prostranu ravnicu sa livadama i močvarima¹, koje su, izgleda, nekada bile pod vo-

¹ Docnije su mi kazivali da je cela ova ravnica (ili močvar) preko zime pokrivena vodom i da čini more.

dom, ali ono što smo sad mogli videt kao jezero nije izgledalo veće no prostrana bara. Oko 6 milja dalje mi smo sišli u dolinu sa osobito lepim livadama i sa jednom brzom rekam, koja se, kako mi rekoše zove Plavina, da ponire i da ide u Ljubljano. Mi je predjismo preko mosta i stigismo u jedno selo, a za 6 milja dalje, dodjismo u Žihpolje (Coldenfelt), gde smo noćili u jednoj dosta dobroj krčmi. Računam da smo toga dana putovali 30 milja, i ako nam je trebalo 11 časova da ib predjemo. Vino je bilo vrlo dobro, a dolazilo je sa tršćanske strane.

25 [avgusta]. — Pošli smo u 7 sati. Išli smo širokim starim drumom¹, koji je počeo oko 6 milja pre ovoga mesta i nastavljao se, gde-što sa prekidima, do Senožeca (Sanazccha), (gde je jedan veliki, stari zamak, koji pripada knezu Porciji), koje je oko 18 milja daleko. Tu smo se uspeli na jedan visok breg. Cela oblast (kao što sam video u daljem putu), oдавде pa do mora, u dužinu za mnogo liga pokrivena je stenama ili razbacanim kamenjem. Neki znaci od pomenutog drumu pojavljuju se, ovde onde, čak do kapije Trsta, ali je svuda tako razbijen i porušen, da bi najvećim delom put bio bolji kad ga ne bi bilo, jer po- najviše ne mogosmo njime ići. Silazeći ka jugu planina je tako strmena da bi bila neprolazna za konjenika, da nije prosečen dobar put njenim stranama i tako stvoreno lako silaženje. U Trst sam stigao oko 4 sata. Držim da sam ovoga dana putovao 25 milja i da od Trebnja dovde ima 73 milje.

Trst — 25. — Trst (Triest latinski Trigestum) je, kažu, stariji od Rima, s kim je bio u stanju ratovati. Ma koliko da je nekada bio znamenit, danas je sveden na prostor od jedne milje od prilike, ali je gusto sagrađen, ulice su mu tesne, a kuće visoke i od dobrog kamena načinjene sa krovom (po načinu kakav je u Italiji) po najviše ravnim. Ograđen je dobrim zidom i ima jedan jak zamak na stenovitom visu sa koga se vidi varoš, sa pristaništem na Jadranskom Moru, koje izgleda da je vrlo otvoreno zapadnim vetrovima, ali ovde imaju jednu malu vrstu ozi-danog bazena, u kome može stati 15 ili 20 ladja od 50 ili 60 tona težine. Trst je i episkopsko mesto i ima malu provincijalnu teritoriju sa lepom gradjevinom za sastanak uprave. Jezuite imaju vrlo lepu crkvu, čiji su mnogi oltari već ukrašeni na način, koji sam opisao u Zagrebu, ali sa više veličanstvenosti i neobičnosti. Umetnici još neprestano rade da završe i sve ostalo.

Prema onome što sam slušao, ja sam mnogo očekivao od vina u ovom mestu. Našao sam da je dovoljno jako, ali da je crno oporo i oštro. Belo je pak blaže, ali sa nešto, kako mi kažemo, neprijatnosti na jeziku, što nije tako mnogo da se ne bi dopadalo onima, koji su se na-

¹ Bez sumnje stari rimski put.

vikli na njega, ali mislim da se ne bi dopalo u Engleskoj. Ova varoš izgleda da je više u opadanju nego li u napredovanju. Stanovništvo je pretrpelo veliku štetu zbog jake zime, koja je bila 1709 godine i koja je upropastila vinovu lozu i masline, tako da će proći mnogo godina dok se produkcija zemlje vrati u stanje, kakvo je bilo ranije; ali su vinogradi obnovljeni i proizvodi se mnogo vina, naročito belog, koje se kao novo prodaje po 4 do 6 forinata ajmer. Imaju jednu osobitu vrstu vina, koju zovu svojim likerom (koje se pravi od odabranog groždja), koje prodaju po 15 forinata. Breskve su im najbolje vrste, a dinje tako dobre, kakve nikad nisam jeo.

26 [avgust]. — Ja sam ostao u Trstu radi odmora. Guverner grof Strasoldo učinio mi je čast da me pozove na ručak i ponašao se prema meni sa velikom ljubaznošću. Njegov brat grof Francis, sveštenik, bio je tako ljubazan da me vodi na više mesta u varoši da probam vino. Odlučio sam da probam i gorička vina, koja su na velikom glasu u ovim krajevima, o čemu će docnije biti reči.

27 [avgust]. — Iz Trsta sam pošao u 7 sati i putovao sam drumom koji je za 3 milje na desnoj strani imao strmena brda pokrivena vinogradima, a na levoj more. Za tim sam se popeo na planine i ostatak dana putovao istim kamenim krajem, o kome sam već govorio. Sitna trava koja raste medju ovim kamenjem (koja je na nekim mestima vrlo obilata) kažu da daje osobito dobru hranu. Prošao sam pored jednog lepog zamka, koji leži prema moru i koji se zove Devin (Castel de Vin). On pripada grofu de la Tur. Činilo mi se da cela oblast, koju vidim nije vredna takve zgrade. Pola milje dalje je selo Sveti Ivan (St. John) u kome isti grof ima jednu lepu kuću. Nedaleko je lep morski zaliv, koji izgleda i za koji mi rekoše da je vrlo sigurno pristanište. Moj konj beše izgubio dve potkovice na ovom strašnom putu, i ja sam išao, gotovo dve milje, peške i bio sam prinudjen da noćim tri četvrti milje ispred Gorice, u siromašnom selu, koje se zove Rubija (Rubia), u kome je jedan mali zamak, koji pripada grofu Antoniju Koronini (Antonio Coronini). Ovde smo imali dosta dobru vrstu crna vina, ali vrlo siromašnu udobnost i strašnu noć od grmljavine, sevanja munja i kiše. Narod u ovome kraju u opšte govori jednu vrstu italijanskog jezika, koji zovu furlanski (fourlesque), a isto tako i iskvareni slovenski.

28 [avgust]. — U jutru sam stigao u Goricu (Goritz), koja računam da je 24 milje daleko od Trsta, ali je put tako rdjav, da nismo mogli ići brže no korakom. Ovo je veća i bolja varoš od predjašnje i ima mnogo lepih, prostranih kuća, koje pripadaju plemstvu ovoga kraja, sa jednim velikim zamkom na višu iznad varoši. Plitka reka Soča (Lisonzo) teče oko pola milje od varoši a ispod varoši se sastaje sa rekom Timavom (Timavo) (za koju kažu da je plovna od izvora) i

Nadižom (Natzione), te čine plovnu reku za 2 ili 3 lige od mora. Cela ova oblast obiluje vinogradima i daje veliku količinu vina različite kakvoće, a pričali su mi da se ovde može naći ponekad od onih vina, koja su skupocena i osobita, ali da sam ja došao u najgore vreme za probu njihovih vina, ne samo što su ona od prošle godine bila lošija nego što oni obično imaju, nego i što su sva njihova najbolja vina već prodana i odvezena. Ja sam našao da je njihovo vino u mnogome iste vrste kao i ono u Trstu, gde se bela, a u Gorici crna vina računaju u izvrsna, ali ona koja sam ja probao nisu imala ničega osobitoga, a bila su vrlo gruba i oštra, što su pripisivali rdjavoju prošloj godini. Sva su pak [vina] bila dosta lepa na izgledu. Prodaju ga po 4, 5 do 6 forinata ajmer, a 3 njihove merice čine od prilike jedan hogshed (hogshed = mera za tečnost, iznosi 52 $\frac{1}{2}$ galona). Bure staje $\frac{1}{2}$ forinte od ajmera, a prevoz na more od prilike isto toliko. Najbliže je pristanište Akvilca. Franciskus Poli, kome sam bio preporučen od poštara u Karlovcu učinio mi je veliku ljubaznost.

Odavde sam pošao u 3 časa. Naš put vodi izmedju brda (čije su strane za mnogo milja ispunjene vinogradima) gde behu veliki prostori sa livadama i različitim vrlo lepim poljskim kućama, ali se kameni pod često javlja i poslednji deo beše rdjavi, rastureni kameni put, koji vodi čas na više, čas na niže. Prošli smo kroz poštansku varoš Sveti Križ (St. Croce) i noćili smo u jednom boljem mestu, na pola sata dalje, koje se zove Ajdovščina (l'dusena), koja je oko 16 milja od Gorice. Krčma beše dobra, ali je grmelo, sevalo i kiša je padala čitavu noć.

Reka, koja se zove Hogla [? to će biti reka Vipava], sekla je dolinu. 29 [avgust]. — Pošli smo odavde u 6 sati. Isti se kameni put nastavlja uz brdo, niz brdo i po stranama brda. Celoga je jutra padala kiša, te smo morali zastati u selu Podkraju (Potcrey) čitava 3 časa, a odatle smo do Logatea (Luitch) išli najvećim delom kroz šumu. Od ovoga mesta vodi stari drum, ali tako nesrećno izlomljen i iskvaren da nam je trebalo puna 3 sata da predjemo samo 5 milja do Vrhnike (Upper Labach), jednog pristojnog sela sa više krčmi, gde sam prenoćio. Reka istoga imena, koja se uliva u Savu oko 4 milje ispod Ljubljane je plovna na čamcima do ovoga mesta, od koga do Trsta ima 36 milja, bilo da nose robu na konjima ili na malim kolima, sa jednim jarumom sitnih volova, koji mogu vući 4 ili 5 stotina za 4 forinte. Ovo je mesto u divnoj dolini, koja se otvara u široku ravnicu izmedju udaljenih visokih planina sa dobrim putem. 12 milja dalje došao sam do grada Ljubljane (Labach, narod iz okoline zove je Ljubljana [Lubiana]) oko podne. Ljubljana je mislim udaljena od Gorice 38 milja. To je episkopsko mesto i glavni grad Kranjske. Sagrađena je na obema stranama

reke, koja je oko 30 jardi široka i ima dva mosta sa lepim malim dućanima na njima. Duga je oko pola milje i četvrt milje široka sa lepim kamenim kućama po austrijskom obrascu i različitim krasnim palatama, koje pripadaju plemstvu ovoga kraja. Ogradjena je zidom i ima veliki zamak na visokom brdu iznad varoši. Ovde ima i bankara, a izgleda da ima i trgovine i bogatstva. Vино se ne proizvodi u ovom kraju, već se kupuje iz Hrvatske, Gorice i iz drugih mesta, a pije se više no tamo odakle se kupuje.

31 [avgust]. — Pošli smo odavde u 11 sati. Posle 4 milje prešli smo Savu (koja je ovde oko 20 jardi široka) na dva čamca, vezana jedan za drugi. Konji behu smešteni prednjim nogama u jedan a zadnjim u drugi čamac. Put je bio vrlo dobar do prve postaje, jednog siromašnog sela, koje se zove Podpeč (Potpetch ili Popelieb); odatle vodi uskom dolinom, između visokih brda sa brzim potocima, koji često prelaze put do Svetog Ožbalda (St. Oswald), najbliže postaje, koja je siromašno selo sa vrlo bednom krčmom, u kojoj sam noćio. Pošto je moj konj ramao, ja sam morao putovati vrlo sporo i toga sam dana prešao samo 20 milja. Kovača nisam mogao naći za 8 milja jahanja.

1 [septembar]. — Bio sam prinudjen da vodim konja 8 milja dalje do sela Vransko (Frantz), prvoga mesta u Štajerskoj, u kome je i pošta. Put je dosta dobar, vodi duž jedne doline između dva brda i kroz koju teče jedna rečica. Ovde sam našao kovača da pregleda nogu moga konja. Našavši da se ubô, ja sam bio prinudjen da ostatak dana provedem ovde u jednoj dosta dobroj krčmi.

2 [septembar]. — Odavde sam pošao u 7½ sati. Dolina se je proširivala, dok se najzad ne otvori u lep i dobro obradjen kraj sa čestim selima, sa nešto dobrih kuća kao što su austrijske gradjevine. Videli smo i poviše dobrih stanova otmenih ljudi, koji u ovim krajevima imaju ponajviše male zamkove. Do Celja, gde sam odseo u jednoj dosta dobroj krčmi, i put je bio lep. Od Ljubljane dovde računam da ima 44 milje.

Celje — 44. — Celje (Cilley) je jedan od gradova ovoga kraja. Ima oko četvrt milje u dužinu i za polovinu toga u širinu sa dosta dobrim kućama. Ogradjeno je zidom i ima mali stari zamak. Video sam tri stara rimska spomenika sa natpisima na dvema kapijama i jedan u varoši. Leži na reci Savinji (Zane [nem. Sann]), kojom se može ploviti čamcima i koja se uliva u Savu na 12 milja ispod Celja. Ostavivši ovo mesto, mi predjismo dolinu i uputismo se ka brdima. Put je dosta dobar; jedan poveći potok često ga prelazi. Za od prilike 8 milja išli smo uz jednu planinu sa dosta lakim usponom, koji bi sa malo popravke bio prolazan i za velika kola. Idući jednim vrhom, pred nama se otvori izgled na dobro obradjenu brežuljkastu oblast na jednoj strani. Blagom nizbrdicom sišli smo u dosta lep gradić, koji se zove Konjice (Gono-

witz), gde sam noćio u poštanskoj kući i imao dobre ugodnosti. Na jednoj strani ove planine sve reke idu ka Savi, a na drugoj ka Dravi. Ovde ima jedna poveća reka, koja izgleda da ima dovoljno vode da bi se mogla učiniti plovnom [Dravinja]. Ovde na stranama brda ima mnogo vinograda, ali je vino bilo slabo i oporo. Računam da smo danas proputovali dobrih 30 milja; i ako ovde to računaju u 6 nemačkih liga.

3 [septembra]. — Odavde smo pošli pre 6 sati. Put je priličan do prve postaje, koja se zove Bistrica (Feistritz). To je lep, zidom ogradjeni gradić u lepoj dolini sa rečicom, koja kroz nju teče. Grof Vindištajn (Windistain) ima ovde lep zamak i krasnu haštu. Kako je put vodio pored varoši, ja nisam ni svraćao u nju. Dve milje dalje, zastao sam u selu, koje se zove Zgornja Polskava (Overpulica) da potkujem konja. Južna strana okolnih bregova pokrivena je dobrim delom vinogradima. Vino, koje sam probao, izgledaše kao obično austrijsko vino, samo nešto bolje. Dolina se širi u lepo polje, koje zauzima širok prostor.

Maribor — 36. — Prva stanica je Maribor (Marburg) na Dravi, oko 14 milja daleko od Bistrice, a 36 od Celja. Put je najvećim delom dobar. Ovo je lepa, zidom ogradjena varoš, nešto veća i više trgovačkog izgleda od Celja. Reka je ovde 40 jardi široka i plovna i ima lep drveni most, koji vodi preko nje. Ovde je i lep zamak, koji pripada grofu Rosenburgu (Rosenburg). Visovi su oko Maribora, velikim delom, pokriveni vinogradima. Ja se nisam ovde ustavljao, ali konj moga sluga beše posustao i ja sam bio prinudjen da prenoćim 4 milje odavde, u jednoj maloj krčmi, gde sam imao dobre ugodnosti.

Poshao sam odavde u 8 sati. Put od Maribora, za oko 6 milja vodi uskom dolinom i dobro je načinjen od drvenog nasipa. Posle toga peli smo se uz brdo. Put je iskvaren (te se mora ići stranom) i sastoji se od razorenog kamenog nasipa za daljih 6 milja. Penjanje uz brdo [preko Plača] otkriva na levoj strani prostran vidik na bregove i brežuljke, obilato zasadjene vinovom lozom. Ali je, kažu, vino u svima ovim krajevima slabo i ne može se čuvati. Na vrhu se, na desnoj strani, otvara lepo široko polje. Brdo se nastavlja u jedan šiljak za čitavih 5 milja i prolazno je za mala kola, koja nose 15 do 20 merica težine. Silaženje se završava u Ernovžu (Ernhaus), malom gradiću (i poštanskom mestu), koje pripada knezu od Ekenberga (Prince of Eckenberg), koji ima lep zamak na strmenom, okruglom bregu iznad ovog mesta. Vino je kao austrijsko i dolazi iz Radgone (Rachsburg). Na kraju varoši prešli smo Muru, koja je ovde oko 40 jardi široka, na skeli, kakvu sam opisao na Dravi, blizu Legrada. Milju dalje ponova smo je prešli jednim stalnim, drvenim, mostom. Odavde je put vrlo dobar i vodi kroz suhu ravnicu siromašne zemlje za 8 ili 9 milja. Tu sam nabrojao 8 zamkova ili gospodskih stanova, koji se daju od jednom videti na vrhovima ili na stranama bregova. Brda

silaze ka obalama Mure i prekidaju ovu ravnicu na oko dve milje pre no što smo došli u Wildon (Wildon), najbližu stanicu, koja je na 12 milja daleko. To je dosta dobar gradić sa jednom dugom ulicom sa zbijenim kućama, koje se prostiru pored Mure, na podnožju jednog strmenog brda, na čijem je vrhu zamak, koji izgleda kao da visi iznad varoši. Odavde je put vrlo dobar i vodi preko jedne lepe ravnice za 12 milja do Graca (Graz), ali da bih olakšao mome bolesnom konju, ja nisam mogao stići pre 9 sati. Kako kapije behu zatvorene, ja sam prenoćio u podgradju. Od Maribora dovde držim da ima 36 milja.

Gradac — 36. — Ovo je lep grad, glavna varoš Štajerske, gde plemstvo ove oblasti ima mnogo lepih palata. Leži duž reke Mure, koja je ovde oko 30 jardi široka sa jednim drvenim mostom, koji ide do varoške kapije. Gradac je 3 milje dug i $\frac{2}{3}$ milje širok i okružen dobrim opkōpom. Ima i jedan jak zamak, sazidan na visokom strmenom, okruglom i stenovitom visu. Ima i podgradja, od kojih je najjužnije vrlo prostrano i ima dobrih gradjevina. Ulice su u gradu uske, ali je vrlo lepa pijaca sa dobrim dućanima oko sebe. Ja sam se interesovao o onome što su mi kazivali o plovnosti mnogih reka, koje silaze u ovu oblast. Plovidbu valja ovde razumeti samo niz vodu, i to ne ladjama, već splavovima, koje grade dovoljno prostranima da mogu nositi po 20 tona, jer su reke u opšte široke, kamenite, obilate u vodi i brzog toka, ali plitke. Ovuda se proizvodi mnogo gvoždja i vrlo dobrog čelika. Kažu da planine u ovoj oblasti i u Kranjskoj obiluju u svima vrstama metala, pa čak i u srebru i zlatu. U jednom bakarnom rudniku, nedavno pronadjenom, već se otpočelo raditi. Vино se ovde ne proizvodi, ali ima trgovaca, koji vode znatnu trgovinu vinom, koje poglavito kupuju iz Radgone (Rackasburg) i Ljutomera (Leuchtenberg). Poslednje je jače, ukusnije i prijatnije nego prvo, i može se čuvati mnogo godina. Cena za prenos od Trsta dovde 7 forinata od [nejasno] merica, a odavde do Beča nešto manje od 2 forinte. Nadnica se plaća 9 [nejasno], a za konja $\frac{1}{2}$ forinte. Gospodin Henri Kasinjar, trgovac sa zastorima iz Štajerske, pomagao mi je u svemu što mi je trebalo.

5 i 6 [septembar]. — Odmarao sam se u Gracu.

7 [septembar]. — Pošao sam iz Graca u večer i noćio sam u jednoj dosta dobroj krčmi u prvom selu, kroz koje smo prošli, i koje se zove Sveti Leonard (St. Leonharts [nem. St. Leonhard]). Ovde računaju od Graca do Beča 24 nemačke lige, što čini blizu 100 engleskih milja, ali ja sam se uputio u pravcu Šoprona.

8 [septembar]. — Pošao sam odavde u 5 $\frac{1}{2}$ sati. Put vodi kroz uzanu dolinu, između šumovitih brda, za od prilike 5 milja, a za tim smo se peli i išli visom od prilike još toliko. Oblast je s obe strane brdovita; dobrim delom je obradjena, a nešto je i šumovita. Ovde smo ponova vi-

deli vinograde. Šišli smo u jednu dolinu sa rekom, koja se uliva u Rab (Raab [madj. Győr]). Prošavši kroz Gleisdorf, mali gradić, koji mislim da je 14 milja od Graca, mi smo ostavili dolinu na desnoj strani i peli smo se ponova kroz prostranu šumu. Najbliža dolina vodi u drugi jedan mali gradić, na 10 milja dalje, koji se zove

Ulc (Ullz) — 24 — gde sam došao o podne; ali pošto je moj konj ponova počeo da ramlje, bio sam prinudjen da ostanem ovde. Ovo mesto ima više dosta dobrih krčmi. Budući je na glavnome drumu izmedju Madjarske i Graca, mi smo ovde našli mnogo kola natovarenih žitom. Kako Štajerska i Koruška ne proizvode dovoljno žita za svoje održanje obilato se snabdevaju iz ovog kraljevstva (madjarskog), poglavito žitom. Ovaj bi se put mogao vrlo dobrim načiniti, kad bi se vodila briga da se otklone bare i rupe, koje čine da je sad vrlo rdjav za kola.

9 [septembar]. — Pošli smo posle 8 sati. Dolina se otvara u široko polje sa malim brežuljcima, šumom i livadama. Prešli smo 3 ili 4 široke rečice, koje se sve ulivaju u Rab. Za 10 milja put je vrlo dobar sve do Burgau (Bourgow), siromašnog gradića, u koji sam odseo i gde su mi hleb i jaja bili jedina hrana, koju sam mogao dobiti. Odavde smo nabrzo ušli u Madjarsku. Put vodi ponajviše uz i niz brdo, kroz šumu. Prošli smo kroz jedno veliko selo, koje se zove Petersdorf. Budući prinudjen na pešačenje, zbog moga hromog konja, na gotovo celom putu, došao sam posle puta od 16 milja, dockan u Rehnitz (Reignitz), — 26 — siromašni i porušeni, ali nekada veliki i zidom ogradjeni gradić, gde sam noćio u jednoj vrlo prostoj krčmi, u kojoj nisam mogao dobiti ni štale, ni zobi za moje konje, ali je vino bilo bolje od sviju što sam našao od Graca do ovde. Ovde je jedan veliki zamak, koji zajedno sa varoši pripada grofici Budiani [Batyani?], a oko jedne milje dalje ona ima još jedan, ali nijedan nije u dobrom stanju. Zemlja u naokolo je divno prostrano polje.

10 [septembar]. — Odavde smo pošli u 7 $\frac{1}{2}$ sati. Naš je put vodio stranama brda, koja su nam bila s leve strane i koja su bila zasadjena vinogradima gotovo neprestano do Kiseka (Gins [nem. Güns, madj. Kőszek]), do koga računaju jednu madjarsku, ali je to 6 engleskih milja. Ovo je mesto udostojeno imena grada i ima visok zid i rov za oko jedne osmine kvadratne milje, izmedju kojih je jedna crkva, mali jezuitski kolež, zamak u jednom uglu i oko 20 ili 30 kuća, ali podgradja čine pravi grad i mogu imati 200 ili 300 običnih kuća, mnogo dućana i 2 ili 3 dosta dobre krčme. Ovde sam se odmorio. Odavde put vodi preko lepih brežuljaka, otvorenih polja, zabrana i šuma i kroz Mannersdorf (Mandersdorf), Pulendorf [ima ih dva, i to Ober- i Unter-Pullendorf] i Warasdorf [Narasdorf] (dosta lepa sela, od kojih je poslednje poštansko mesto) do Nekenmarkta (Eckcnmark [nem. Neckenmarkt])

malog gradića sa ubogom krčmom, u kojoj sam noćio. Da bih poštedeo konja, ja sam i danas putovao peške 16 milja, te i ako je drum bio vrlo dobar, ja sam prešao samo 22 milje.

11 [septembar]. — Pošao sam u 7 $\frac{1}{2}$ sati. Idući oblašću sa krasnim brežuljcima, žitnim poljima i livadama, niskim brdima s leve strane, koja su zasadjena lozom, i Najsidlerskim Jezerom, koje se javlja desno, dobrim putem, stigao sam posle 7 milja u Šopron — 29 — (Ödenburg, latin. Sopronium [madj. Sopron]). Latinsko je ime došlo od Sempronius Grachus, za koga kažu da ga je osnovao. Ovde pokazuju jednu staru glavu načinjenu od kamena i utvrdjenu u zid na strani rova, za koju veruju da je njegova. Ovde misle da je to najstariji grad i prva rimska kolonija u ovom kraju. Bio je razoren i obnovljen u današnje stanje od strane cara Honorija. Ovde su nadjene mnoge medalje, natpisi i druge starine, od kojih mi je gospodin Sebastian Ferdinand Dobner, jedan otmeni i učeni gospodin, pokazao veliku zbirku, veću no što sam mogao očekivati da vidim u ovom kraju. Šopron se sastoji iz 4 ulice i jedne male pijace (plazza) sa lepim, čistim, kućama, od kojih su neke velike, i ima trostruki stari zid i rov od $\frac{1}{4}$ milje u obimu. Ovo tako utvrdjuje celu okolinu zajedno sa podgradjima, koja mogu imati najmanje toliko stanovništva kao unutrašnjost grada i koja su takodje opasana lakim zidom i opkopom, da, i ako su ih nezadovoljenici u poslednjim nemirima obsadjivali, bombardovali i napadali, ipak su ih građani (uz pomoć nešto malo vojnika) odbili. Većina stanovnika su protestanti, luteranske vere. Oni imaju prava u gradskoj upravi i imaju jednu lepu veliku kuću (koju ne smeju zvati crkvom) u kojoj im je dopušteno vršiti službu. Imaju i dva sveštenika: gospodina Majsnera i gospodina Kastenholca. Poslednji mi je pričao da ima 10 (ili 12) varoši i sela pod jurisdikcijom ovoga grada, ponajviše protestanata, kojima nije dopušteno da imaju crkava, te svi ovamo dolaze. Ima ih više od 20.000. Ovaj je kraj bregovit sa vrlo malo pašnjaka i stanovništvo poglavito zavisi od vinograda, koji dobrih godina daju veliku količinu vrlo jakog, plemenitog vina, koje je ravno ma kome vinu u Madjarskoj, sem tokajskog. Najbolja se vina grade na stranama prema Najsidlerskom Jezeru (koje se pruža do na 4 milje od varoši i ima 28 milja u dužinu i 16 u širinu), gde se bregovi blago spuštaju ka jugu i imaju odblesak sunca sa jezera. Ovo se vino prodaje po vrlo skupu cenu, čak po 14 i 16 forinata ajmer (kad je pak novo, onda je mnogo jeftinije). Kako je moj konj bio vrlo umoran, odlučih da u ovom mestu provedem neko vreme dok se oporavi. Neki gospodin Nikola Braunmiller (Praunmüller), kirurg, koji je putovao morem sa Englezima i govorio nešto engleski, spasio me je jedne učenjivačke krčme (u kojoj su mi naplaćivali dva groša (3 pensa) za noć, što je moj sluga spavao na slami) i odvede me na stan svojoj kući. Prema meni su bili

jubazni i već pomenuti gospodin Doöner i sveštenici i gospodin Marč [March], advokat i gospodin Fabricije. Jedan od glavnih hanoveranskih ministara sadašnjega cara ima ovde kuću i imanje. Njegov nastojnik gospodin Zuni [Zuny] pozvao me je da probam vina njegovog gospodara. Bila su dobra. Ovde sam ostao 11 dana i saznajući da je jedan gospodin iz Beča, moj poznanik, koji je kupio veliko imanje u ovom kraju, sada u Zurndorfu, gde je nedavno sagradio lepu kuću, ja odlučih da ga posetim i da ostanem ovuda nešto duže, dok mi se konj ne oporavi.

21 [septembar]. — U 7 sati pošao sam iz Šoprona. Posle 4 milje prošao sam kroz Mervis (Merwis), prvi gradić na ovoj strani jezera. Odatle prodjosmo pored Rusta (Roost [madj. Ruszt]), (mali zidom ogradjeni gradić ovoga kraja), Ukan, Furbaha (Purbach) i Brajtenbruna (Pridenbrun), dosta velikim zidom ogradjanih gradića (sem toga videli smo još 2 ili 3 na malom odstojanju svi sa obilatim vinogradima) do Nežidera (Neusiedle [nem. Neusiedl, madj. Nezsidar]), grada od oko 150 kuća, sve u jednoj ulici. Po njemu nosi ime jezero, koje ovde ostavismo iza sebe, i penjući se uz jedno lepo brdo, mi prodjosmo kroz lepu, široku ravnicu i veliki deo [nejasna reč] zemlje, za 8 milja, do Zurndorfa (Zurendorf), velikog sela na reci Lejti, što se računa u pet madjarskih milja od Šoprona, ali ja mislim da ima dobrih 30 engleskih milja. Uverio sam se, da je ovaj deo Madjarske (koji je pod uticajem Beča) mnogo bolje naseljen i obradjen, no onaj što sam ga ranije video.

22 [septembar]. — Kako je gospodin Vert (Wert), koga sam malo pre pominjao, bio otišao iz Zurndorfa na drugo svoje imanje, ja sam posle ručka otišao za Požun, ravnicom, o kojoj sam juče govorio i koja se produžava celim putem, za 10 milja, čak do mosta ove varoši, u kojoj ostadoh 8 dana.

30 [septembar] — Beč — 36 —. Iz Požuna sam pošao u 8 sati i prispeh zdravo u Beč u 7 sati u veče, koji računam da je daleko, suhim, oko 36 milja.

Od Beča do:

Budima	200 milja	Karlova	36 milja	Celja	44 milja
Stolnog Beograda	38 "	Rudolfova	36 "	Maribora	36 "
Vesprima	28 "	Trebnja	12 "	Graca	36 "
Kastela	40 "	Dobrog Polja	18 "	Ulca	24 "
Kaniže	35 "	Žihpolja	30 "	Rechnica	26 "
Legrada	14 "	Trsta	25 "	Soprona	29 "
Varaždina	25 "	Gorice	24 "	Požuna	40 "
Zagreba	50 "	Ljubljane	38 "	Beča	36 "
	430 milja		219 milja		271. Svega 920

K cerkveni zgodovini na Sp. Štajerskem v 17. stoletju.

Iz bivšega patriarhalnega arhiva v Vidmu na Laškem priobčil Fr. Kovačič.

Spomladi l. 1914 se je pisatelj par tednov mudil v Vidmu (Udine) ter v ondotnem nadškofijskem arhivu zbiral gradivo za našo zgodovino. Radi ogromnega materijala se je moral omejiti le na ozek krog. Ker so iz predreformatorične in reformatorične dobe že mnogokaj priobčili nemški in slovenski zgodovinarji, se je pisec omejil le na poreformatorično dobo in samo na Sp. Štajersko, dasi je s težkim srcem moral preiti zelo zanimivo gradivo o južnokoroških in kranjskih župnijah. Ker mu je potekel službeni dopust, je moral prekiniti svoje delo, a je zapustil Videm s trdnim sklepom, da se o prvi priliki vrne tja in dokonča svoje delo ter ga raztegne tudi na Kranjsko in na slovenski del Koroške. Svetovna vojna, ki je buknila nekoliko mesecev pozneje, je preprečila to nakano. Kakšna je bila usoda bogatega arhiva v vojni, ko so avstrijske in nemške čete zasedle Videm, piscu ni znano. Ker ni upanja, da bi v sedanjih razmerah v doglednem času mogel nadaljevati delo, priobčuje to, kar je takrat nabral, da ne bo morda kdo drug tratil časa z izpisovanjem istih podatkov. Nekatero odlomke je že porabil v knjigi „Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini“ (Ljubljana 1914) in v monografiji „Dominikanski samostan v Ptuj“ (ponatis iz „Voditelja“ in „Časopisa“ 1914 zv. I—II.). Tega ne bo tu ponavljal.

1. Obče cerkvene razmere na Sp. Štajerskem.

Začetkom 17. veka je v sekovskem in oglejskem delu Sp. Štajerske bila izvedena katoliška reformacija in protestantizem vsaj na zunaj zadušen. Vendar se cerkvene zadeve še dolgo niso mogle urediti in zlo, ki se je nakopičilo v prejšnjih stoletjih, je še metalo svoje sence na 17. stoletje. Zlasti dva vzroka sta bila kriva žalostnih cerkvenih razmer v naših krajih: vlada ni pustila, da se razglasijo in udelejšijo reformatorični odloki tridentinskega koncila; vlada tudi ni pustila patriarhu izvrševati duhovne oblasti, vsled česar je v cerkveni upravi nastalo pravicato brezvladje. Benečani so patriarhom odvzeli politično oblast, a pustili so jim vsaj duhovno, avstrijska vladarska hiša jim je uničila tudi to. Tudi v čisto cerkvenih zadevah so bili duhovniki v patriarhatu dolžni pokorščino le nadvojvodoma¹. Po dolgem obotavljanju je vlada l. 1565 vendar

¹ Visitatio del Porcia, rokop. in fol. Bibl. civ. di Udine; Memorie storiche Fregiuliesi 1907, vol. III. str. 133.

dovolila, da se je sešla sinoda v Ogleju, ki je sicer sklenila lepe reči, a vsled ugovora odposlancev nadvojvoda Karola je ostalo vse mrtva črka in tako se je zlo vleкло naprej.

Nadvojvodska reformatorična komisija začetkom 17. veka je pač opravila negativno delo, zadušila protestantizem, ni pa mogla pozitivno zboljšati verskega življenja med ljudstvom in duhovščino, ker to ni trenutno delo kake komisije, marveč sad dolgotrajnega in podrobnega dela pred vsem z duhovnimi sredstvi. Ravno to pa je bilo podrezano. L. 1644 poroča n. pr. arhidijakon Volič, da župniki, ki so na cesarskih župnijah, sploh ne priznavajo več oglejske škofijske oblasti in dosledno tudi ne njih poverjenikov-arhidijakonov¹. L. 1665 se je arhidijakon Maurišič obrnil na nuncija, kaj je storiti z onimi duhovniki, ki trdijo, da so izvzeti izpod arhidijakonalne oblasti. Odgovor ni znan.

Že l. 1606 dne 13. avgusta je izšel cesarski ukaz, da noben od cesarja ali cesarju podložnih patronov prezentiran duhovnik ne sme iti izven avstrijskih dežel — v Oglej ali Solnograd, da bi tam delal predpisano izkušnjo, kakor zahteva tridentinski koncil. Zlasti patriarhi kot beneški podložniki niso smeli izvrševati nobene oblasti na avstrijskem ozemlju. Najenostavnejše bi bilo, ustanoviti na avstrijskem ozemlju nove škofije, oziroma že obstoječim na novo zaokrožiti njih ozemlje. A k temu koraku se vlada ni mogla odločiti, Oglej pa je skrbno čuval svoje stare, že popolnoma obledele pravice in Rim mu je več ali manj pritrjeval. Vsled pomanjkanja redne cerkvene oblasti so se ponavljali hudi neredi; slabi clementi med duhovniki so si znali najti prijateljev pri svetnih oblastih in so pod njih zaščito delali, kar so hoteli, dobri duhovniki pa niso imeli nobene opore ter so imeli težko vest, ker niti za jurisdikcijo niso smeli prositi patriarha, ki je vendar bil postavni škof v naših krajih.

V nujnih slučajih je med patriarhom in deželnim vladarjem posredoval papeški nuncij, v upravi pa je patriarha namestoval arhidijakon, ki je imel oblast čez Savinjsko okrožje in Dravsko polje. Toda arhidijakoni niso imeli škofovskega reda in ne zadostnega ugleda, večkrat je arhidijakonska čast prešla na celo nesposobne in nevredne ljudi, kar ji je še bolj spodkopalo že itak pičlo veljavo.

V razdobju, na katero se nanaša naše arhivalno gradivo, so opravljali arhidijakonsko službo: Baltazar Tavčar, župnik v Laškem 1608 do 1625, Mihael Volič (Orožen III., 21 ga imenuje Wallich, akti v patriarhalnem arhivu pa vedno Volich), župnik v Laškem 1628—1641, Adam Schmuck (po Orožnu n. m. Smuk), župnik v Novi cerkvi 1650—1655, Simou pl. Kumberg, župnik v Novi cerkvi 1656—?, Jurij Križaj 1660 do 1663, Bernard Maurišič pl. Maurisberg opat celjski 1663—1682, Andrej

¹ Relations vol. XXXIV.

Graff, mestni župnik in opat celjski 1683—1702¹. Od teh se v naših aktih omenjajo le Volič, Schmuck, Križaj, Maurišič in Graff.

Volič je bil nevreden duhovnik ter je s svojim nedostojnim življenjem povzročil velikansko pohujšanje in ponižal ugled arhidijakonske službe. Orožen omenja iz Zahna le neko prošnjo studeniške priorke na patriarha proti Voliču in misli (Das Dekanat Tüffer str. 135), da se je radi dolgov moral odpovedati župniji. Patriarhalni akti nam pripovedujejo o njem žalostne reči.

Dne 14. maja 1641 se je na povelje cesarske vlade sešla v Laškem posebna komisija, pred katero je bila poklicana 21 let stara Magdalena Sinko. Deloma prostovoljno, deloma na natezalnici je izpovedala, da je služila pri nekem klobučarju v Laškem in v Celju pri mestnem pisarju ter je živela pošteno. Potem je prišla v službo k Voliču. Ta ji je iz Gradea prinesel meden ženski pas in neko benečansko nakitje, vredno 24 soldov, ter jo je z raznimi obljubami tako dolgo obdeloval, da jo je zapeljal. Pozneje je imela grešno razmerje z njegovim nezakonskim sinom, ki ga je imel z eno svojih priležnic. S tem je imela skrivaj dvoje otrok; zadnjega je zadavila ter ga skrila med ropotijo na podstrešju. Kri je pa prodrla skozi strop in padla na brevir kapelanu, ko je molil. Tako je stvar prišla na svetlo. Sestavilo se je veliko kriminalno sodišče, kateremu je predsedoval Andrej Graff, prisedniki so pa bili: Peter Bajcs (Weiß), Jurij Petsehofer, Adam Krajtnik in vsi svetovalci iz Celja; nadalje celjski mešan Jurij Grienberger, Ludovik Orlando in Peter Slonc, tržana iz Sv. Jurija pod Rifnikom ter laški tržani Krištof Jesih, Janez Mere, Miha Beis, Karol Kačič, Fabijan Renter neimenovano od kod, Nikolaj Purger in Martin Rinsperger. Ženska je bila obsojena na smrt.

Arhidijakon Volič je pobegnil najprej v Rim, ko so ga pa tam hoteli zapreti, jo je popihal na Koroško, kjer si je znal pridobiti celo neko župnijo. Tu je bival 18 tednov, potem so ga prijeli in odvedli v Laško, kjer so mu dokazali, da je tudi pri D. M. v Svetini vzdrževal neko vlačugo, ki je bila izgnana že iz Maribora in Laškega. „Iz najsvetejšega kraja je napravil beznico“, pravi o njem dotični akt². O njegovi končni usodi ni bilo zaslediti v videmskih aktih drugo kakor poročilo arhidijakona Schmucka z dne 17. avgusta³ l. 1646, da župnik v Laškem nima več Voliča v župnišču, temveč ga je spravil v ondotno sirotišnico in mu daje potrebno hrano. Umrl je pa še istega leta najbrž pri svojem bratu Krištofu Voliču, župniku v Žaleu, ki mu je v ondotni župni cerkvi poleg oltarja sv. Lenarta dal postaviti nagrobnik. Značilno za takratne razmere je, da ga je graška vlada vkljub groznemu škandalu še l. 1643 smatrala za pravega arhidijakona⁴.

¹ Orožen, III, 21—22.

² Vol. XXXII. — ³ Vol. XXX. — ⁴ Orožen, IV., 135.

Duhovščina je prosila za novega arhidijakona in kamniški arhidijakon Jurij Sarlič je priporočal za to službo Adama Schmucka, župnika (oziroma vikarja) v Novi cerkvi, da je neomadeževanega življenja, zna vse tamošnje jezike, prebiva ob veliki cesti in je znan tudi na dvoru. Na njegovo priporočilo je res Schmuck l. 1650 postal arhidijakon.

Vendar tudi z njim ni bilo nič pomagano. Mož ni imel prav nobenega ugleda in tudi ne potrebnih zmožnosti za arhidijakonsko službo v tako težavnih razmerah. Ko je uvidel svojo nesposobnost, je za neko svoto denarja odstopil arhidijakonsko čast nekemu Mihaelu Ferri iz Gorice, kar je vzbudilo velikansko ogorčenost in arhidijakonsko službo spravilo prav ob vso veljavo, če je še je kaj sploh imela; ljudstvo in duhovniki so jo naravnost zaničevali. Za arhidijakonsko čast so sedaj s pomočjo svetnih oblasti lovili vsakovrstni ljudje, poroča patriarhov komisar Moškon.

Med temi je bržkone bil Simon Kumberg, Schmuckov naslednik v Novi cerkvi, ki ga Orožen¹ z vprašajem stavi v vrsto arhidijakov. V videmskih aktih, ki so mi prišli do rok, ni o kakem arhidijakonu Kumbergu nobenega sledu.

Tudi arhidijakona Jurija Križaja najbrž šteje Moškon med te „vsakovrstne ljudi“. Dne 14. dec. 1659 je grof Herberstein iz Gorice toplo priporočil patriarhu vuzeniškega župnika Križaja za arhidijakonsko službo kot častitljivega moža, ki je sposoben opravljati to službo. Herberstein je dosegel svoj namen, ker že 16. dec. mu je odgovoril patriarh, da Križaj nese s seboj listine za vuzeniškega župnika Križaja. Oba Križaja sta bila najbrž brata. Jakob Križaj se omenja že l. 1648 kot župnik v Gorici². Neka notica v videmskem arhivu (*Relationes* vol. IX.) pravi, da je nekdo 17. dec. 1659 radi visoke starosti bil odvezan od arhidijakonske službe, ki je podeljena vuzeniškemu župniku Juriju Križaju, ker je to vseh deželnemu knezu. Imena nam ne pove, morda je to bil Kumberg.

V teh zmedah je patriarh Marko Gradonico l. 1655 imenoval za svojega komisarja v naših krajih dominikanca Dominika Moškona. Kakor zvemo iz njegovega poročila na patriarha z dne 5. marca 1659³, si je s tem komisarijatom nakopal hudo sovraštvo pri vladi. Konečno so se pa tudi vladi odprle oči, da se neredom v cerkveni upravi na Sp. Štajerskem mora storiti konec ter je potem podpirala komisarja Moškona. Ta je priporočal za arhidijakona takratnega celjskega župnika Bernarda Maurišiča, učenega in vzglednega duhovnika, ki je užival spoštovanje pri vladi in pri duhovščini.

Njegov prednik v arhidijakonski službi, vuzeniški župnik Križaj se je sicer pritožil l. 1660, da ga poprejšnji arhidijakon Schmuck skuša

¹ Orožen, III. 21; prim. VIII. 153. — ² *Relationes* vol. VIII.

³ *Relationes*, vol. VIII. Prim. Dominikanski samostan v Ptuj u I. str. 71, 72.

spodrinili ter agitira proti njemu v zvezi s celjskim župnikom Maurišičem in studeniško priorko. Vendar ta ovadba Maurišiču ni nič škodovala, Brezdvomno Križaj ni bil na svojem mestu kot arhidijakon in je torej agitacija zoper njega bila opravičena.

Dne 20. marca l. 1660 priporoča patriarbu grof Baltazar Schrattenbach na novo za arhidijakona celjskega župnika, ker je imenovanje Križajevo zadelo na velike potežkoče. Že predlagano imenovanje Maurišičevo so preprečili cesarski uradniki, ker gotovo niso poznali razmer. Ni lahko najti boljšega duhovnika za arhidijakonsko službo, kakor je celjski župnik¹. Vendar njegovo imenovanje se je zavleklo še do l. 1663.

Maurišič je potem opravljal arhidijakonsko službo od l. 1663 do svoje smrti 25. marea 1682. Od njega je v videmskem arhivu več vizitacijskih poročil, znak, da je skrbno opravljal svojo službo.

Za Maurišičem je postal arhidijakon njegov naslednik v celjski župniji, Andrej Graff, najbrž sin tistega Andreja Graffa, ki je bil l. 1641 predsednik kriminalnega sodišča v Laškem zoper Magdaleno Sinko. Graff je umrl 27. dec. 1702. Bil je bakalar teologije, apostolski protonotor in opat sv. Egidija v vesprimski škofiji. Tudi od njega ima videmski arhiv več vizitacijskih poročil. Ta poročila vsebujejo malo osebnih podatkov, a tem več podrobnih naročil glede oprave in poprave v cerkvah. Ker se ta naročila ponavljajo skoraj pri vseh cerkvah, jih podajam tu le sumarično, pri posameznih cerkvah pa le važnejše lokalne podatke.

II. Duhovščina in redovništvo.

Kako težavno stališče je imel arhidijakon, je razvidno med drugim iz tega, da nekateri župniki niti niso pustili arhidijakona v župnišče ali pa so se odstranili, ko je prišel na vizitacijo. V pismu dne 12. nov. 1665 je vprašal Maurišič nuneja, kaj misli o onih župnikih, ki trde, da so izvzeti izpod arhidijakonske oblasti. Odgovor ni znan. Zlasti je delal težave opat pri Sv. Martinu blizu Slov. Gradca Franc Cigulini. Trdovratno je odklanjal vizitacijo arhidijakonovo. L. 1675 je arhidijakon kot svojega namestnika poslal tjekaj hočkega župnika Antona Rainiera. Ta mu je naznanil svoj prihod in naročil, naj se na glas velikega zvona zberejo ljudje pri cerkvi s cerkvenimi ključarji vred. Cigulini tega ni oznanil in tudi ni dal znamenja z zvonom. Zbralo se je vendar nekaj ljudi, ki so slučajno zvedeli za prihod arhidijakonovega komisarja. Ko so se pa ljudje hoteli pritožiti zoper Cigulinia in njegove kapelane, mu je pred nosom zaprl vrata župnišča in ga ni pustil notri. Arhidijakonskemu uradu je Rainier poročal, da so v neredu in celo nečitljivi računi vseh cerkev, ki so pod oblastjo Cigulinijevo. Po svoji volji sprejema cerkvene dohodke za sebe

¹ Relations, vol. XLV.

in nikomur ne polaga računov. Cerkvi je bil Cigulini dolžan najmanj 148 gld., pa se je izgovarjal, da jib je potrošil za cerkvene potrebe. Župnijska desetina je bila zastavljena marenberškim redovnicam. Opat je imel dva kapelana in vsi trije so trdili, da imajo jurisdikcijo od patriarhata in torej z arbidijakonom nimajo nič opraviti.

Ciculini si je prisvajal pravice tudi do tistih cerkev, ki niso bile v nobeni zvezi z njegovo župnijo. Tako se je n. pr. obrnil na vlado, naj mu prizna pravico nad Vuzenico kot prvi inštanci, to je, da bi za časa vakature on delal račune (!) o vuzeniški cerkvi in oskrboval drugo, kar je potrebno. Skliceval se je na neko cesarsko vizitacijo l. 1627 in na to da je njegov prednik napravil inventar po umrlem vuzeniškem župniku ter na neko pismo umrlega arhidijakona.

Oblastnost Ciculinieva se kaže iz njegovega nedatiranega pisma (menda okoli l. 1662) vitanjskemu vikarju, v katerem določa :

1. Vikarji ne smejo sprejemati in ne odpuščati kapelanov brez vedenja št. martinškega župnika.
2. Polaganje temeljnega kamena in blagoslavljanje cerkve sv. Marjete v Doliču (in Loscbberg) in slična opravila pripadajo nadžupnijski cerkvi kot prvi inštanci; le sem se naj obrne vikar in ne kam drugam.
3. Račune ima polagati le pred njim.
4. Župnik Sv. Martina ima „neštevilne pravice“ (innumera iura) čez podložne vikarje.
5. Nibče nima pravice vizitirati njegovih vikarjev razen škof; če se je tudi poprej vršila kaka vizitacija pri katerem vikarju, se je to zgodilo le vsled malomarnosti nadžupnikov ali v njihovi odsotnosti. Noben vizitator pa doslej ni dokazal, da je postavno pooblaščen vizitirati. Na podlagi „sv. pokorščine“ torej zabičuje vitanjskemu vikarju, da ne sme sprejeti nobene vizitacije od nižjega kakor je škof. Preti mu celo s kaznimi, ki se po stari navadi izrekajo čez neposlušne vikarje cesarske nadžupnije brez nadžupnikovega dovoljenja.

V dopisih na svoje vikarje v bahatem tonu posnema obliko papeških in patriarhovitih pisem. Tako n. pr. 15. junija 1663 sporoča vikarju pri Wiederdriessu Mibaelu Schwarzu, da bo 1. julija vizitiral „in capite et in membris“ njegovo cerkev ter popravil, kar je popraviti.

O Ciculinijevem počenjanju je arhidijakon poročal patriarhu, a ta mu je 26. nov. 1664 odgovoril, naj celo zadevo naznani nunciju. To se je tudi zgodilo, ker videmski arhiv hrani Ciculinijevo pismo z dne 29. novembra 1670¹, v katerem se zagovarja, češ, da je celjski arhidijakon le delegat pa se vede kakor ordinarij in mu je osebno nepomirljiv so-

¹ Relations vol. XLV.

vražnik. Pismo je najbrž nuncijatura poslala v Videm. Ciculini izraža upanje, da mu bo nuncijatura dala prav. Arhidijakon da ga je po krivici očrnil. Priložil je prepis svojega imenovanja za nadžupnika z dne 31. marca 1661. Župnijo Sv. Martina je dobil po smrti Jurija Belaviča, škofa tininjskega (episcopus Tinniniensis). Ciculini sam si v tem pismu daje naslove: Ciculini de Dombova et Stubica, infuliran opat Sv. Martina de Vaska ob Dravi, kaločki in vački kanonik, v drugih aktih se podpisuje tudi kot doktor bogoslovja in prava.

Kako se je stvar končala, ni razvidno iz videmskih aktov, a najbrž je Ciculini izgubil pravdo, ker v poznejših časih arhidijakoni vizitirajo tudi nadžupnijo Sv. Martina.

Da med redovniki marsikaj ni bilo v redu, je sklepati iz odgovora patriarhovega na poročilo arhidijakonovo iz l. 1664, kjer pravi, da za stran redovnikov v celjskem arhidijakonatu patriarh ne more nič ukreiniti, ker imajo redovniki svoje predstojnike, a če se bodo ponavljali škandali in kratile arhidijakonske pravice, naj poroča patriarhu, da se store potrebni koraki pri nuncijaturi.

O razmerju med svetno duhovščino in redovniki nam videmski akti za to razdobje malokaj poročajo. Najbolj obširno je poročilo o sporu celjskih minoritov s tamošnjim župnikom iz l. 1628. Celjski minoriti so si v svoji cerkvi napravili kripto, kjer so pokapali tudi meščane, ne da bi župnika povabili k pogrebu ali mu odstopili kanonično predpisano četrtino pogrebčine. Celjski župnik se je pritožil na nuncijsko in prosil, da minorite obsodi k povrnitvi predpisane pristojbine, ker je bil v svojih dohodkih znatno oškodovan. Minoritje so se opirali na splošno navado na Štajerskem, posebej v Gradcu, ter na papeške bule Eugena IV., Siksta IV., Pija V. in Urbana VIII., pa na to, da prejšnji župniki niso ničesar zahtevali. Odlok tridentinskega koncila (sess. 25, cap. 19) pa da ni sprejet v teh delih cesarstva. Nasproti temu je župnik poudarjal, da mu gre po božjem in pozitivnem pravu kot župniku četrtina pogrebčine in je navajal papeške odloke de sepulturis Aleksandra IV., Siksta IV., Julija II., Klementa X., bulo Pija IV., s katero so odpravljene vse, redovnikom dane predprave, Pija V. in Gregorija XIII. Odlok tridentinskega koncila res da ni v teh krajih razglašen, a je dejanski v mnogih točkah izvršen. Kripto so napravili šele zadnja leta, prej pa ni bila navada pokapati pri minoritih. Za časa Lutrovega krivoverstva so nastali razni neredi, ki pa sedaj ne morejo imeti več pravne veljave, ko je zatrto luteranstvo. V Gradcu in sploh na Štajerskem župniki spremljajo mrliča do cerkvenih vrat ter dobijo svoj pogrebni delež.

Nuncij Anton Pignatelli je 8. marca 1670 (!) za časa župnika Maurišča razsodil, da mu minoriti morajo povrniti vso odtegnjeno pogrebno pristojbino.

Izmed redovnikov so med prostim ljudstvom v poreformatorični dobi zlasti goreče delovali kapucini. L. 1659 dne 3. dec. je patriarh Janez Delfin na prošnjo graškega provinciala podelil jurisdikcijo 15 kapucinom iz Štajerske, katerih imena je vredno zabeležiti radi kraja, kjer so bili doma, ker je iz tega razvidno, da so se kapucini rekrutirali pred vsem iz domačinov, dočim je med svetno duhovščino bilo mnogo tujcev, ki niti jezika niso prav znali. Zanimivo je, da so med temi kapucini tudi rojeni Hrvatje. Ti kapucini so bili: p. Arhangel, p. Dominik in p. Damascen iz Ptuja, p. David in p. Feliks iz Gornjega grada, p. Emerik in p. Filip iz Zagreba, p. Joahim, p. Jožef, p. Štefan in p. Valerij iz Reke, p. Marij iz Jarenine, p. Polikarp iz Krapine, p. Rupert iz Rogatca, p. Teofil iz Krškega in p. Večeslav iz Stubice.

Tudi št. pavelski benediktinci so imeli stike s patriarhatom, ker so jim bile podložne nekatere cerkve na Štajerskem južno od Drave. L. 1658 dne 13. avgusta je prosil takratni opat patriarha Janeza Delfina, da bi mu dovolil položiti temeljni kamen za kapelo sv. Ane pri cerkvi Marije Pomočnice (Marija v Puščavi na Pohorju) in dozidano kapelo z oltarji vred blagosloviti. Ob enem je prosil za sebe in za podložne vikarje pravice, odvezovati od pridržanih grehov pri cerkvah, kamor prihaja veliko romarjev. Ker v te kraje nikdar ni prišel noben škof, prosi opat, da patriarh njemu dovoli birmovati. Prvo mu je patriarh dovolil, glede zadnjega pa se je obrnil v Rim¹.

O razmerah v studeniškem ženskem samostanu nam podaje nekoliko luči latinsko pismo priorke Uršule Patačič iz l. 1659 apostolskemu nunciju². V tem pismu prosi priorka sama, naj se poveri vizitacija samostana arhidijakonu Schmucku. Samostan je v dobi 410 let cvetel na pobožnosti (in flore pietatis) in ni nikdar dajal pohujšanja (očividno se je v samostanski tradiciji že zabrisal spomin na dobo reformacije), ali odkar so prenehale vizitacije od strani patriarha, stiskajo samostan zunanji sovražniki (pohlepni plemiči in uporni kmetje), znotraj pa ga razdeva strankarstvo (fractiones occultae). Ker je kmalu potem nastala kriza v arhidijakonatu samem, se vizitacija gotovo ni vršila, pač pa je arhidijakon Maurišič že l. 1665 hotel vizitirati samostan ter se je 31. avgusta napotil tje, pa je med potom nevarno zbolel. Se li je potem naknadno vršila ta vizitacija, ni razvidno iz videmskih listin. Dne 26. nov. 1664 je patriarh izrekel zahvalo arhidijakonu za poročilo o dovršeni vizitaciji, a to poročilo mi v arhivu ni došlo do rok, pač pa o vizitaciji 27. majnika l. 1675.

Glede znotranjega življenja v samostanu je o priliki te vizitacije naročil arhidijakon:

¹ Relations, vol. VIII. — ² Koncept v arhivu stud. samostana.

1. Vse sestre morajo, če jih priorka iz tehtnega vzroka ne oprosti, prisostvovati molitvam v koru in opravljati vse druge pobožnosti.

2. Če katera dobi ukor od prednjice ali nastane kak prepir, naj se druge ne vmešavajo vmes.

3. Redovnice, zlasti mlajše, naj ne letajo po celicah, naj ne delajo ropota, preprirov in nemira z glasnim smehom.

4. Starejše sestre naj dajejo mlajšim kolikor mogoče dober vzgled in naj pazijo na nje, kako opravljajo svoje molitve. Če se pregreše v tem oziru, morajo priorko kleče prositi odpuščanja.

5. Noben laik jih brez dovoljenja priorke ne sme obiskovati, izvzemši najbližje sorodnike in zdravnika v slučaju bolezni.

6. Nobena sestra ne sme zunaj samostana govoriti z osebami moškega spola, izvzemši najbližje sorodnike.

7. Druga druge ne smejo žaliti z zbadljivimi besedami.

8. Zanaprej morajo vse skupno obedovati in večerjati v reflektoriju. Ako bi se katere zoper to pregrešile, morajo v reflektoriju kleče moliti psalm Miserere in molitev Deus, qui culpa offenderis...

L. 1659 je priorka Uršula Patačić dne 2. januarja pisala patriarhu, želeč mu najprej srečno novo leto, o neki pravdi, ki jo je imel samostan z grofom Reinstainom in Tattenbachom. Z ozirom na to zadevo je dobila od rimske kongregacije za redovnike neko pismo, ki ga bo kmalu poslala nunciju na Dunaj, patriarha pa prosi, naj nunciju priporoči samostan, da se sporna zadeva reši v zmislu ustanove v prid samostanu, kakor je pravično. Sploh se priporoča njegovi naklonjenosti, če bi „v teh burnih časih“ samostan pri nunciju potreboval kako pomoč. „Burni časi“ namigujejo na hude kmetske upore studeniških podložnikov, ki so se ponavljali v tej dobi.

Med svetno duhovščino je bilo veliko pomanjkanje duhovnikov in marsikaj gnilega. Grajajo se zlasti tri napake: pogostni konkubinati, robato postopanje z ljudstvom in nepravilnosti pri cerkvenih računih.

Župnik (vikar) Martin Plavec (Plautz) pri Sv. Martinu na Pohorju je moral biti robat, nasilen in prepirljiv človek. Arhidijakon mu je ob vizitaciji l. 1684 zabičal, naj na prižnici ne rohni in ne razsaja (publice in cathedra non debachetur) in cerkvenih ključarjev naj ne odpušča samovoljno brez tehtnih vzrokov. Nasprotno je pa tudi župljane opomnil, naj župniku izkazujejo dolžno spoštovanje.

Pod pretnjo, da bo odstavljen, mu je naročil, naj se varuje žaljivih in sramotilnih besed, preprirov in pretepanja, temveč naj živi v miru z župljani in sosedi. V cerkvi je napravil neko škodo in na svojo pest ljudem zaprl cerkev. Pod najhujšimi kaznimi se mu prepove, da ne sme samolastno, iz gole dobičkarije zapirati cerkve in si lastiti celo škofove

oblasti. Tako ravnanje je simonistično in vzbuja nevoljo med ljudstvom. Če ima kaj zahtevati, naj zahteva mirno in dostojno in naj ne dela škandalov med ljudstvom. V odgovoru na vizitacijsko poročilo naroča patriarh arhidijakonu, naj skrbi, da bo št. martinski župnik izvršil, kar mu je bil naročil, če ne bo slušal, naj postopa proti njemu po postavnih predpisih. Župnik v Majšpergu Baltazar Bic (Byz) je bil l. 1639 suspendiran. Razlog ni naveden. Kapelanom v Laškem je vizitator l. 1684 moral zabičati, naj se ponoči ne potepajo okrog, temveč naj pridejo pravočasno domu in ne motijo ljudi s krikom.

Dne 14. maja 1646 piše arhidijakon Adam Schmuck, župnik v Novi cerkvi, patriarhovemu kancelarju dr. Bernardinu Amutio med drugim o velikem pomanjkanju duhovnikov v njegovem arhidijakonatu, ob enem prosi, naj se patriarh obrne na nuncija, ki naj posreduje pri deželnem knezu, da odpravi mnogotere konkubinate med duhovniki. Cerkvena oblast sama je bila brez moči, vse je bilo v rokah svetne oblasti.

Svetni patroni, zlasti mestni magistrati so se polaščali raznih nadarbin in cerkvenih dohodkov ter po svoji volji z njimi razpolagali. Tako se n. pr. arhidijakon Maurišič pritožuje patriarhu, da se mestno starešinstvo v Celju vede, kakor bi bilo ono patron župne cerkve in ne cesar sam; sprejemajo cerkvene dohodke in se ne dajo pripraviti, da bi položili o njih račune, desetino in proste beneficije (beneficia simplicia) zastavljajo, cerkvi ne dajo nič razen luč, vse drugo mora župnik oskrbeti. Enako so delali z ondotnim zavetiščem za reveže, ki je imelo precejšnje dohodke, a niso jih porabljali ne za cerkev ne za reveže, marveč čisto svojevolično za povse druge namene.

III. Cerkvena oprava in stavbe.

Glede znotranje cerkvene podrobnosti olepšave se skoraj pri vseh cerkvah naroča: pozlatiti tabernakeljski ključ, okrasiti tabernakelj znotraj in na vratcih z zvezdicami ali ga prevleči s svilo, ločiti sv. olja v posebne posodice in jih odstraniti iz tabernaklja, oskrbeti na oltarju po tri pregrinjala, katerih spodnje naj bo z voskom prevlečeno, na oltarje se naj postavijo kanonske tablice. Svečniki se naj večkrat osnažijo, popravijo stopnice pri oltarju ali klopi. Iz pokopališča se naj odstrani grmovje, drevje in razna nesnaga. Večkrat se tudi ponavlja naročilo, naj se v cerkvi postavi spovednica, torej so dotlej spovedovali menda brez spovednic. Po zakristijah mnogokje ni bilo shrambe za cerkveno obleko in posodje. Poslednje olje še celo proti koncu 17. stoletja ni bilo povsod v navadi; tako naroča patriarh iz Vidma 18. aprila 1687 v odgovoru na arhidijakonova poročila o vizitacijah l. 1684 in 1685, naj župnik v Zrečah pri Konjicah skrbi, da se uvede zopet navada poslednjega olja, če

bi pa kdo nalašč preziral ta zakrament, se mu naj odreče cerkveni pogreb¹.

Matične knjige še vedno niso bile povsod vpeljane, dasi je preteklo že dobrih 120 let od tridentinskega koncila, ki je to zaukazal. Na več krajih je naročil arhidijakon ob vizitaciji l. 1675 in 1684, naj se nakupijo knjige za krščence, poročence in umrle. Ponekod so sicer bile že vpeljane matične knjige, a so jih površno vodili, tu in tam je moral vizitator naročiti, da se nakupijo nove matične knjige.

V Žetalah, v Zavrču, v Majšpergu še l. 1684 zvonjenje o poldne ni bilo v navadi in ga je moral arhidijakon zaukazati.

Ponekod so se še do l. 1684 ohranili stari srednjeveški tabernaklji, postavljeni v zidno dolbino ob strani velikega oltarja. Arhidijakon jih je povsod ukazal odstraniti in zazidati.

L. 1675 je arhidijakon Maurišič začel vizitacijo dne 27. majnika najprej v Studenicah. Potem je po vrsti vizitiral z večjimi ali manjšimi presledki naslednje cerkve: Laško, Loka pri Zidanem mostu, Konjice, Čadram, Zreče, Tinje, Sv. Duh (Loče), Hoče, Vuzenico, Gotovlje, Rogatec, Sv. Križ pri Rogaški Slatini, Sp. Polskava, Sv. Barbara v Halozah, Wiederdriess, Slov. Bistrica, Slivnica, Laporje, Črešnjevce, Sv. Martin na Pohorju, Cirkovce, Rajhenburg, Ribnica na Pobjorju, Lempah, Ruše, Hajdina, Žetale, Kostivnica, Majšperg, Zavrč, Sv. Martin pri Slov. Gradcu, Št. Janž pri Slov. Gradcu, Sv. Marjeta v Kotljah, Št. Vid pri Valdeku, Vitanje.

L. 1684 in 1685 je vizitiral iste cerkve Maurišičev naslednik arhidijakon Andrej Graff ter o tem poročal patriarhu 14. febr. 1687. Vizitacija se je začela tudi tokrat v Studenicah.

Poročilo o studeniški vizitaciji, ki se je vršila dne 5. maja l. 1684, nima o samostanu nobenih podatkov, a je tem bolj zanimivo glede cerkev, zlasti podružnice sv. Lucije. Samostanska cerkev (sedanja župnijska) je v starih časih bila posvečena Marijinemu oznanjenju, v tem poročilu pa že beremo, da je posvečena Svetim Treh kraljem, kakor je še danes. Sprememba patrocinija se je zgodila najbrž vsled naprave novega velikega oltarja.

V cerkvi so bili 4 oltarji: veliki oltar Sv. Treh kraljev, rožnega venca, sv. Antona in sv. Nikolaja. Ob strani velikega oltarja so stali neki stari prepereli stebri, katere je vizitator naročil popraviti ali pa nove napraviti.

Na pokopališču je bila kapela Matere božje in ob strani konventa kapelica Marijinega obiskovanja.

¹ Viste diocesane, vol. XVI. Stiria.

V cerkvi sv. Lucije so bili istotako štirje oltarji, katerim pa poročilo ne omenja naslovov. Ti oltarji so se ohranili do današnjega dne ter so dosta dobro delo v slogu nemške renesanse. Cerkev in oltarje je posvetil ljubljanski škof dne 9. septembra l. 1686. Istočasno je bila postavljena na mestu stare nova cerkev sv. Štefana na Spodnji Polskavi. Ko je arhidijakon meseca majnika 1675 vizitiral to župnijo, se je ravno zidala cerkev, zato ni mogel kaj posebnega naročiti. O priliki vizitacije arhidijakona Andreja Graffa dne 14. julija l. 1684 je bila že gotova in vizitator priznava, da so se dohodki cerkve in miloščina hvalevredno porabili za zidanje cerkve. Takrat je že stala tudi kapela sv. Florijana. V cerkvi so bili takrat samo trije oltarji: sv. Štefana, na desno sv. Katarine, na levo Device Marije, vsi še neposvečeni. Posvetil je to cerkev in oltarje ljubljanski knezoškof Sigismund Krištof grof Herberstein dne 11. septembra l. 1686. Cerkev je zidal župnik Blaž Pfeiffer, ki je župnikoval na Sp. Polskavi celih 32 let, namreč od l. 1670 do 8. marca 1703, ko je, spreviden s sv. zakramenti umrl v starosti 63 let. Pokopali so ga v cerkvi pred oltarjem sv. Antona. Vsakateremu župniku je sporočil svoj vinograd Gabernik pod Pohorjem z naročilom, da se zanj opravi vsak teden ena sv. maša. Ta vinograd še sedaj spada k sp. poljskavski nadarbinu. Poprej je bil Pfeiffer nekako od junija 1667—1669 kapelan na Sp. Polskavi.

V videmskih aktih tega časa se omenjajo tudi sp. polskavski župniki Nikolaj Roglevič (Raglovec) (župnikoval 1661—1663), Jurij Keršin (1663—1668) in Pavel Andrej Rainier (1668—1670). Keršina je prezentirala po smrti Roglevičevi grofica Ana Dietrich, lastnica freisteinske graščine, ki je imela patronat nad Sp. Polskavo, dne 1. sept. 1663, konjiški župnik Matija Rorimberg mu je 20. marca 1664 dal spričevalo, da je popolnoma sposoben za župniško službo, po njegovi smrti pa je 15. febr. 1668 prezentiral grof Franc Adam Dietrichstein Rainiera; ko se je ta odselil v Maribor, je prezentiral 21. nov. 1671 Pfeifferja.

V Cirkovcah se je o priliki vizitacije l. 1684 (13. julija) stavila kapela sv. Frančiška Ksaverija. Pred l. 1684 je bila postavljena tudi cerkev sv. Barbare v Halozah (v vizitacijskem poročilu se imenuje „in Wella“) in ne šele l. 1690, kakor trdi lavantinski šematizem, ker l. 1684 jo je arhidijakon že vizitiral. Cerkev sv. Andreja v Leskovcu (takrat podružnica Sv. Vida pri Ptujju) pa je bila požgana in se je l. 1684 zidala. Vizitacijsko poročilo o l. 1684 tudi pravi, da je arhidijakon 22. septembra položil prvi kamen kapeli sv. Rozalije na Hajdini in jo (pač pozneje, ker je poročilo spisano šele 14. febr. 1687) tudi blagoslovil. Ker v hajdinski župniji ni kapele sv. Rozalije, je najbrž pomota v imenu in je misliti na sv. Roka, ki je postavljen v tem času.

Odkar je ustanovljena ljubljanska škofija, mnoge župnije na Sp.

Štajerskem desno od Drave niso spadale pod Oglej, torej tudi ne pod oblast savinjsko-podravske arhidijakonov. Ljubljanski škofiji so bile priključene tri stare pražupnije s svojim obsežnim ozemljem: (Gornji grad), Škale, Braslovče, Pilštanj. Druge, kakor n. pr. prastara župnija Ponikva, Nova cerkev, Slivnica itd. so bile inkorporirane raznim samostanom in kapitolom, tudi teh ni vizitiral arhidijakon.

Vizitacijska poročila omenjajo zelo veliko neposvečenih oltarjev; to je še deloma odmev turških časov, ko so bile cerkve oskrunjene in potem novi oltarji postavljeni, deloma pa je to umikanje starine, srednjeveške gotike in predreformatorične cerkvene oprave pred pozno renesanso, ki je s katoliško protireformacijo triumfalno šla v deželo — od stavb do najmanjših cerkvenih posodic.

Izvestja.

Koroške narodopisne črtice.

Zdravljenje raznih bolezni. Zapisal dr. J. Šašel.

Preti so bolezen v rokah in nogah. V teh udih začne ščipati, boleti, udi otrpnejo. Preti pustijo psi in mačke, če se gonijo, pa tudi zverina v gozdih. Ta bolezen se mora »dol žebrati«. To zna kaka stara ženska. Zavre krop v piskru, vrže tri kamene izpod kapa v ogenj in ko so razbeljeni, jih dene v skledo. Nato jih polije z vrelim kropom in povezne črez kamenčke piskerček. Ako so preti prav hude, zleze ves krop v pisker gor, obratno pa manj. Nad soparjem, ki izpuhteva, mora bolnik držati razbolele ude. Ženska žebra in posluša, kako pojejo kamenčki v kropu. Potem pove, če so preti od mačke, psa ali druge zveri.

Vrid je otroška bolezen v prsih. Otrok težko hroplje, stranske prsne kosti izstopijo, on je »zavržan«. Tudi vrid se »dol žebra« in zdravi s kropom in kamenčki, kakor preti, samo da se skleda, iz katere izpuhteva slap, pod zibelko postavi. Potem otroka tako sključijo, da mu položijo komolec vpognjene desne roke na koleno leve noge in narobe, lakét leve roke na koleno desne noge.

Bradavice se zdravijo z vozlom. Ta vozal mora dotičnik tako napraviti, da vdene nit od sebe (ne proti sebi) in da vozal zadrigne ravno nad bradavico, pri čem navadno druga oseba pomaga (za katero pa je nevarno, da dobi bradavice). Nad vsako bradavico se napravi poseben vozal. Nit z vozli odnese potem oni, ki ima bradavice, daleč proč na tak kraj, kamor sam ne pride več. Kdor gre črez nit, ali jo pobere, dobi bradavice.

Dolga kost (izrastek na kosteh) se odpravi z zarezo na palčici, s katero se je dolga kost trikrat prekržala. To palčico vrzi potem zboleli kar najdalje čez ramo nazaj in kdor jo pobere, dobi dolgo kost.

Če pa zareza ne pomaga, se prenese dolgo kost na mrtvaško kost, ki se je dobila na pokopališču. Tako kost pa se iz strahu le malokdo upa odnesti.

Tudi bradavice, kraste i. dr. podobne bolezni se odpravijo z zarezi v palčico. Tako palčico vrže dotičnik kje oddaljeno čez ramo nazaj in se potem ne sme več ozreti. Zato zarezane palčice ni varno pobirati.

Lišaj se zdravi z »žverco« (sok iz tobakarske pipe). Žverca se namaže okoli lišaja na zdravi koži. Lišaj se potem ne širi več in se posuši.

Zginc (zganec) t. j. če je zvinjen kak ud, se mora dol žebrati.

Skrmin je toliko, kolikor šen t. j. 72 (skrmína notranja, zunanja, lomeča itd.). Zdravijo se z različnimi zelmi in kostmi od kače, katero so oglodale mravlje. Ako pravo zdravilo zadeneš, je hitro dobro.

Pelin je dober za kri in proti skrmínu, pa ni za slabega človeka. On pravi: »potrebuj me, kakor oseba zahteva; dopoldne ti bom iz groba pomagal, popoldne te bom pa v grob potlačil.«

Urok. Če komu slabo postane, če ga glava zaboli in omotica prime, se reče, da je urok dobil.

Urok prihaja od zavistnega človeka, ki ima hud pogled in obrvi nad nosom zrastle.

Urok škodi prav posebno malim otrokom. Zato vsakdo, če vidi zdravega in veselega otroka, reče »ne bodi mu škoda, ne bodi mu urok.«

Pa tudi na živino pride urok in ji škodi. In tudi pri živini se odvrne urok s tem, da ogledovalec na živino pljune in reče »fej, ne bodi urok!«

Urok se prežene z živim vozlom. Daljša nit se namreč na poseben način, kar dandanes samo malokateri še znajo, tako zmota v voz, da se potem gladko razvozlja, če se na obeh koncih potegne. Tak živ voz se drži nad glavo človeka, katerega se je prijel urok, se raztegne in pri tem reče: »Pomaj Bog oče, pomaj Bog sin, pomaj Sv. Duh.«

Slovenska protestantska knjiga — ožnanjevalka protestantiama v Rusiji.

Povodom 400-letnega jubileja (31. okt. 1517—31. okt. 1919), kar je Martin Luter začel z versko-reformatoričnim delom med nemškim narodom, je evangelijsko-luteranski konzistorij v Moskvi izdal za svoje evangelijsko-luteranske cerkvene občine v Rusiji slavnosten letak, v katerem opisuje ves razvoj luteranskega gibanja širom velike slovanske Rusije od početka sem do naših dni. Evangelijsko-luteranske cerkvene občine so

praznovala ta verski jubilej prvo nedeljo meseca listopada 1917. Tozadnevne cerkvene svečanosti, katero je priredila v prav skromnem obsegu za svoje vernike v Astrahani tamkajšnja nekoliko stotin duš broječa evangelijsko-luteranska cerkvena občina, se je udeležil tudi pisec teh vrst, ki je bil takrat v tej stolici kaspijskih pustih in peščenih nižin ob sinjem Kaspijskem morju v vojnem ujetništvu. Pri tej priliki se mu je posrečilo dobiti omenjeni slavnostni letak, katerega je pred cerkvenimi vrati¹ prodajal vernikom za majhno odškodnino 25 kopejk tamkajšnji cerkveni sluga.

Vsebina tega letaka je za nas vsekakor zanimiva. Prvič izvemo, kako so prodrli Lutrovi verski nauki v sorodno nam slovansko Rusijo, še važnejše pa je za nas dejstvo, da je bila pozvana, da oznanjuje in širi tamkaj protestantizem ravno — naša slovenska knjiga. Z ozirom na to mi bodi dovoljeno, da navedem nekaj najvažnejših odlomkov:

O prvih stikih Rusije z Lutrovo versko reformacijo vemo malo. Znano je le, da so prinesli prve vesti o novi veri med ljudstvo v Rusijo nemški trgovci. Prve točne vesti so se ohranile iz dobe, ko je zasedel Ivan Grozni prestol velikih knezov moskovskih (leta 1533, vladal je dolgo dobo 50 let do leta 1584). Ne glede na to, da je bil Ivan Grozni silno strog in surov, je bil tudi globoko veren ter se je s svojimi bližnjimi često razgovarjal o veri. Vendar se je od Lutrove vere in njegovih naukov popolnoma odvrnil, ko se je natančneje z njimi seznanil. Prvič se je seznanil z Lutrovo vero, ko je zaprosil danskega kralja Kristijana III.², da mu pošlje spretnih tiskarjev in rokodelcev. Pobožni kralj je porabil to priliko, da je poslal carju:

Sv. pismo, Avgšburško veroizpoved in Lutrov mali katekizem v slovenski prestavi (kranjsko narečje). (V izvirniku: ... in slavischer Übersetzung [Krainer Mundart]).

Spremljevalno pismo, katero je napisal danski kralj v latinskem jeziku, priča o njegovi globoki vernosti. Glasi se sledeče: »Od začetka naše vlade, katero smo mi po božji milosti v naših kraljevstvih nastopili, nam je bilo poleg tega, da čuvamo javni red in mir, prav posebno še na tem ležeče, da po svojih močeh pospešujemo širiti slavo in besedo Jezusa Kri-

¹ Na enak način se je razširjevalo med astrahanskimi Nemci ob nedeljski službi božji tudi nemško časopisje in razni revolucionarni propagandni spisi za politično in kulturno avtonomijo Nemcev v Rusiji. Dobival jih je predstojnik tamkajšnje evangelijsko-luteranske cerkvene občine iz Saratova, ki je bil pred svetovno vojno važno kulturno središče nemškega življa v Povolžju. Da so bile tudi pastorejve pridige v strogo nemškem narodnem duhu, naperjene proti obstoju slovanske Rusije, mi, mislim, ni treba še posebej povdarjati.

² Vladal je od leta 1536—1559. Prestol je zasedel še le, ko se je končala domača vojna med tamkajšnjimi katoliškimi in protestantskimi grofi. Proslavil se je s tem, da je provedel na Danskem protestantizem in napravil prelom v ustavnih odnošajih. Državlјanska vojna pa je pokopala na mnoga leta svobodo kmetskega stanu.

stusa v cerkvah naših pokrajin. Mi smo namreč trdno prepričani, da se nam hoče Kristus Jezus, ko je pregnal papistično temo, vsled svoje nezmerne ljubezni do nas ubogih smrtnih znova prikazati in razkriti, vsled česar smo se osmelili doseči to tudi pri vas, ljubljeni brat, in Vam radi tega pošljemo dragega nam enega iz svojih služabnikov s svetim pismom in dvema drugima knjigama, ki obsegata bistvo naše krščanske vere. To pa smo storili z namenom, da bi ta naš služabnik prevedel te knjige na vaš jezik in poskrbel za to, da se one natisnejo v mnogih tisočih izvodih, da bi se na ta način mogle vaše občine v nekoliko letih s knjigami dobro preskrbeti...

Zdravniki, umetniki in rokodelci, katere so začeli vabiti v tej dobi v Rusijo, so bili večinoma vsi pristaši »nove vere«. Zmaga nad protestantsko Liflandijo pa je raznesla Nemce v vsa večja mesta evropske Rusije. Ni torej čudno, da je postalo vprašanje nove vere pereče tudi za Rusijo. Zanimal se je v prvi vrsti zanj sam car Ivan Grozni. Z raznimi uglednimi predstavniki Lutrovega protestantizma se je često pogovarjal o verskih rečeh, toda vsi so doživeli njegovo nenaklonjenost in morali popustiti pred njegovo trdno voljo. Brez uspeha je ostal tudi zanimiv pogovor o Lutru in njegovih naukih, katerega je imel car z v Moskvo došlim starejšinom češke bratske občine, z nekim Ivanom Rokitka. Na 10 vprašanj, katera mu je stavil car, je dal pastor točen odgovor. Kljub temu je sprejel nekoliko dni pozneje od carja lastnoročno pismo, katero je bilo zvezano z dragoceno z biseri posejano zlato nitjo. Tu se govori med drugim sledeče: »Moje prve besede se tičejo Lutra, Vašega učitelja. Kar je bil Luter, to ste Vi vsi: otroci teme, hlapci satana, krivi preroki, tati in podkupljenci.«

Carjevo pismo se je končalo tako-le: Radi tega prepovedujemo označevati to vero v carstvu našem, Boga pa nujno prosimo, da čuva naše pravoslavno ljudstvo, da ga ne bode objela tema Vaše nevere.

S tem je bilo prepovedano razširjati v Rusiji protestantsko vero. Ta prepoved je veljala tamkaj do naših dni. Razveljavila jo je še le revolucija leta 1917., ki v ognju in krvi prerokuje slovansko Rusijo.

Vprašanje nastane sedaj, katere tri knjige je poslal danski kralj Kristijan III. ruskemu carju Ivanu Groznemu? Ali so one v zgodovini slovanske književnosti že znane? Da so bile ravno slovanske, sledi pač dovolj jasno iz samega besedila zgorajšnjega letaka. Pisec teh vrst si je prizadeval, v kolikor mu je to bilo v od besnih revolucijskih valov razburkani in zmedeni Rusiji kot vojnemu ujetniku mogoče, da bi dobil natančnejše podatke v tem oziru od avtorja letaka samega. Toda zastoj: on je živel v Moskvi, a pisma privatna, kakor tudi uradna, katere mu je pisal na njegovo prošnjo v tej zadevi astrahanski pastor, so se vsled splošnega nereda v železniškem in poštnem prometu med potjo porazgubila.

Bodi mi torej dovoljeno izreči svoje skromno, nemerodajno mnenje na podlagi domačih virov, katere knjige bi naj to bile. V poštev pridejo seveda samo one, ki so bile natisnjene do leta 1558.

»Sveto pismo« bode najbrž Pr. Trubarjev »Novi testament«. Sdai peruizh vta Slouenski Jefik skufi ... fueistu preobrnen. Tubingae anno 1557.

»Avgsburske veroizpovedi« Dr. Fran Simoničeva »Slovenska bibliografija« Ljubljana 1903—1905 sploh ne omenja.

»Mali Lutrov katekizem« pa je mogoče Pr. Trubarjev »Catechismus«. V slouenskem Jeziku, sano kratko fastopno lslago. V Tibingi 1555. Mnogo bolj verjetno pa je, da je to »Katechismus doctoria Martina Luthra«, katerega je Janez Znojlshek snov tolmačil na slovenski ali kranjski jezik 1595. (Dr. Fran Simonič »Slovenska bibliografija«. V Ljubljani 1903 do 1905. Str. 197—198). Iz besede »snov« bi se dalo sklepati, da je to morebiti druga izdaja tega katekizma, katerega prva izdaja iz v poštev prihajajoče dobe (1550—1558) pa se nam mogoče v obče ni ohranila.

Nadaljno besedo prepuščamo našim strokovnjakom, da nam na podlagi virov, ki so še nam danes v revolucionarni Moskvi zaprti, doženejo v tem vprašanju končno resnico¹.

V Ptuj, meseca velikega srpana 1920.

Dr. Alojzij Trstenjak.

Slovstvo.

Dr. Franc Kos: **Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.** Četrta knjiga (1101—1200). V Ljubljani, 1920. Založila in izdala »Leonova družba« v Ljubljani. Tiskala »Jugoslovanska tiskarna«. 8°. Str. CXIII + 648.

Prvo knjigo Kosovega »Gradiva« smo ocenili v našem listu letnik I. str. 100, tretjo I. IX. str. 142; druga je bila naznanjena I. IV. str. 238. Že smo se bali, da bomo morali pri sedanjih težkočah v knjigarstvu na četrto knjigo še delj časa čakati. Iz zadnje strani ovitka zvmemo, da se je knjiga začela tiskati I. 1915, zato tudi na notranji naslovni strani letnica 1915. Bila je knjiga torej v tisku celih šest let. Po požrtvovalnosti pisatelja in »Leonove družbe« je knjiga primeroma najcenejša, ki je letos bila izdana; stane za člane »I. D.« 42 K, za nečlane pa 52 K.

Razdelitev četrte knjige se ne razločuje od prejšnjih knjig; obsega »Uvod« in »Gradivo«, V »Uvodu« so porabljeni že vsi viri »Gradiva« pod občnim poglavjem »Zgodovinski spisi«, ki je potem dalje razpredeljeno. Prejšnji napis: »Zgodovinski pregled« nam je bolj ugajal. Oddelek »Slovensko prebivalstvo« (str. VII—XI) nam kratko očrta politični in gospodarski položaj naših prednikov v 12. stoletju. »Slovenske pokrajine« (str. XI—XVII) in »Topografija« (str. XXVII—LXXXIII); oba oddelka sta razpredeljena po posameznih slovenskih deželah, prvi nam našteva poscestnike,

¹ Predmetni slavnostni letak se nahaja sedaj v arhivu Zgodovinskega društva v Mariboru, kateremu ga je odstopil pisec zgorajšnjih vrst.

oziroma oblastnike, drugi pa vse druge vire za posamezna mesta in imenovane kraje. „Črtice iz politične zgodovine“ (str. LXXXIII–XCIII) nam podajajo pregled zgodovinskih dogodkov 12. stoletja, kolikor se tičejo naših dežel in so za razumevanje razmer potrebni. V „Odlomkih iz kulturne zgodovine“ (str. XCIII–XCIX) najdemo imena onih župnij, ki se v 12. stoletju imenujejo, kratek opis verskega življenja — poglavje o cerkveni zgodovini je v tej knjigi izpuščeno — in nekatere podatke o cenah, meri in roboti. Opis porabljenih virov obsega 15 strani (str. XCIX–CXIII).

„Gradivo“ obsega na 484 straneh 964 daljših ali krajših regestov ali zgodovinskih izvlečkov; pri tem številu nista všteti dve nepristni inačici pod št. 104. Zadnja regestna številka je sicer „948“, to pa, ker je bilo med tiskom še 16 regestov vrinjenih, kjer se številke iz tehničnih razlogov niso dale več popraviti. Zadnjih 18 regestov (št. 931–948) je označenih kot „Dodatki“ iz prejšnjih stoletij. Načrt regestov je popolnoma isti, kakor v prejšnjih knjigah. Navde se vsebina v slovensčini, pomembne besede ali stavki, doslovno prepisani iz vira, so v oklepih. Po besedilu se označijo viri, iz starejših kronik in nekrologij tudi dobesedno; v opazkah pod črto pa se določijo kraji ali čas in se dajo druga potrebna pojasnila. „Imenik krajev in oseb“ (str. 485–635) obsega 151 strani, „Imenik oseb in stvari“ (str. 636–639) 4 strani. V prejšnjih knjigah je rabil pisatelj mesto „oseb in stvari“ izraz „besed in stvari“, kar nam bolje ugaja. Sledijo še „Dostavki in popravki“ (str. 641–642), „Tiskarski pogreški“ (str. 643) in „Rodovniki“ (str. 646–648) enajsterih rodbin, ki so igrale posebno vlogo v naših deželah.

Nekoliko opazk! Pisatelj rabi nekatera krajevna imena v drugi obliki, kakor smo je navajeni, pri čemur je seveda tudi nekoliko „Specialni krajevni repertorij za Štajersko“ kriv. Tako n. pr. Počegova mesto Počehova, Dobrenja m. Dobrenje, Srkovce m. Zrkovce itd. „Glazindorf“ (str. 49) išče Kos v Lancavesi pri Ptuj, Zahn, ONB, išče ta kraj verjetniše pri Apačah, kjer so tudi Črnci. Ni-li mogoče to Lašpah (n. Glasbach), občina Hercegovšcak pri Gornji Radgoni? Čakova (str. 111, 260, 432) za sedanjí potok in vas „Saga“, pravilniše „Saggau“ smo že v „Časopisu“ IX, 143 kritizirali in izvor besede razložili. Omenimo tukaj še, da prebivalci ob Dravi imenujejo sakovsko dolino navadno „Zagošče“ t. j. Zagozdje. Cerkev „sanete Marie sub confinio montis Raedelaeh“ (str. 492) ni cerkev sv. Marije v Arvežu — cerkev tega imena še je bila sezidana v začetku 18. stoletja na mestu, kjer so v 15. stoletju postavili prvo Marijino kapelo v Arvežu — ampak stara župnijska cerkev v lvniku (Eibiswald). „Belochowc“ (str. 449, op. 9.) določa Zahn ONB z „Velko“; levi pritok Pesnice in dve občini ob njem se tako imenujejo. Pri „Cestah“ in „Wibensteinu“ opozarjamo na Kovačičev spis v „Časopisu“ XII 12 nasl.: „Posestvo „Cest“ v listini 1141 in njega lastniki“, kjer dožene, da je Wibenstein današnja „Babna gora“. Za Dobro (str. 179) manjka določilo kraja, kraj pa manjka tudi v „Imeniku krajev in oseb“. „Melje“ (str. 421) rabimo navadno kot ednino ne pa kot množino, torej: Melje, Melja itd. Vas Melje ni, ampak kraj z raztresenimi hišami.

Tiskovne pogreške smo zasledili str. 58 in 424 krive številke za opombe in str. 416 (št. 830) pri virih je pri „Zahn Urk. Buch“ izpuščena označba „II“. Prejšnje tri knjige „Gradiva“ niso imele posebnih signatur za pole, četrti pa ima signaturo: „Kos, Zgodovina“. Bi ne bilo primerniše: „Kos, Gradivo“? — V „Predgovoru“ (str. V) se zagovarja pisatelj, zakaj je tukaj, kakor že v tretji knjigi, prezrl v topografskem odstavku Ogrske Slovence, ker ni našel nobenih notic, ki bi pojasnjevale njihovo zgodovino. Res smo zasledili v celi knjigi samo eno notico, ki zadeva tudi Prekmurce: št. 464 (str. 234), kjer govori Helmold o Ogrih, ki se niti po noši niti po jeziku ne ločijo od Slovanov. Za Prekmurce bode v prvi vrsti potreben študij ogrskih virov, zlasti Monumenta Arpadica.

Navedene malenkosti ne morejo niti najmanj kaliti Kosovi knjigi njene veljave. Ako primerjamo našo knjigo s tretjo, opazimo, da se je četrta knjiga v vseh svojih oddelkih skoraj podvojila. Temu se ne moremo čuditi, ko vemo, da s časom rastejo viri. „Gradivo“ za 13. stoletje bode gotovo obsegalo dve tako debeli knjigi, kakor je ena za 12. stoletje. S 13. stoletjem pa bode bržčas „Gradivo“ končalo, kakor druga „Monumenta“. To sklepamo iz pisateljevih priobčevanj: „Doneski za krajevne kronike“ (n. pr. v „Časopisu“ XV, XVI). Gospodu pisatelju želimo še obilno zdravlja in časa, da konča svoje „Gradivo“, zraven pa še uporabi in obelodani vse srednjeveške vire iz svoje bogate zgodovinske zbirke.

Maribor.

M. Ljubša.

Поповић др. Васиљ, Историја Југословена, I. св. Сарајево, 1920. Стр. 149.

Knjiga je spisana iz stališča ujedinjenja našega troimenega naroda. Pisati zgodovino pod tem vidikom, ni lahek posel, ker dejanski nismo v zgodovini tvorili. nikdar enote, ne politične in ne kulturne. Pisatelj je zapustil običajni kolovoz, on ne smatra za pravo zgodovino naroda in njegove preteklosti opisovanje usode vladarjev, državnih mcj in držav samih, marveč njemu je zgodovina neprestan razvoj naroda v političnem, državnem, socijalnem, gospodarskem in kulturnem oziru, ki se vrši pod vplivom mnogoterih zemljepisnih in historičnih sil po naravnih mehaničkih in bioloških zakonih ter po zakonu akcije in reakcije in ohranitve najmočnejšega tipa. Posameznim osebnostim pripoznava le ulogo predstaviteljev društvenega tipa. To je stališče gotove sociološko-historične šole, katero med drugimi zastopa zlasti bivši graški profesor Gumplovicz. Ta teorija ima sicer marsikaj zase, toda vzeta ekskluzivno, je enostranska in dela večkrat silo historičnim dejstvom. Osebnosti niso somo izraz društvenega tipa, marveč tudi ustvarjajo nove struje in tendence ter tako same določujejo društveni tip. Kdo bo n. pr. tajil, da je Napoleonova osebnost močno vplivala na razvoj evropskega društvenega tipa?

Prvi del Popovičeve knjige vsebuje „sintetični pregled srednjeveškega razvoja zemlje in naroda“ ter je razdeljen v tri oddelke: I. Historična statika prve polovice srednjega veka; II. Historična dinamika srednjega veka; III. Historična statika druge polovice srednjega veka.

Kaj umeva pisatelj pod historično statiko in kaj pod dinamiko? Pod statiko prve polovice srednjega veka opisuje geografsko-historične osebine našega teritorija, njega etnografsko, politično, gospodarsko in kulturno razcepanost v predslovenski dobi, potem slobodno maloposestno življenje in plemensko socijalno-politično urejanje pri Slovenih. V drugi polovici srednjega veka pa pod statiko obdeluje politično geografijo, vero in cerkev, vojsko, pravo, trgovino, umetnost in narodni epos.

Pod srednjeveško dinamiko pa umeva državotvorno delovanje posameznih plemen in razvoj plemenskih centrov v divergentni smeri, periodo hrvatske državotvornosti (etatizma) pod knezi in kralji, ki se konča z nagodbo hrvatskega plemstva z Madžari l. 1102, periodo srbske državotvornosti, ki doseže najvišjo moč za časa Nemanjičev. Največ državne tvorne sile kažejo Srbi v Šumadiji, kjer se je ohranil najčistejši srbski tip. Polagoma pa monarhijo zamenja autonomistična plemička oligarhija. Hrvatsko plemstvo išče le svoje zasebne koristi, sicer je pa popolnoma v madžarski feudalni zvezi. Dočim na vzhodu vedno bolj prevladuje separatistična oligarhija, se na zahodu ojačuje koncentracija, kjer Rudolf Habsburški utrjuje svojo oblast, deleč slovenske zemlje svojim sinovom.

Dediščino Dušanovo prevzame za nekaj časa Macedonija, končno pa Bosna stori zadnji poskus, da ujedini Hrvate in Srbe, deloma pridejo v poštev tudi Slovenci po celjskih groñih, ki stopijo v rodbinske vezi z bosansko dinastijo. Ko je

vsled separatizma zapečaten tudi usoda Bosne, nastopi strogo monarhični turški princip, ki mu je a priori zagotovljena zmaga nasproti preživelemu feudalizmu. Tako se zgodi, da podložni kmetje tu in tam upajo na tjo boljšo usodo pod Turki kakor pod krščanskimi fevdalci.

Borba proti Turkom je ustvarila historično-politični razlog za obstanek enotne podonavske države s skupno dinastijo. Ko je ta borba prenehala, oziroma, ko jo je Avstrija opustila, je prenehal tudi razlog za njen daljni obstoj. Za nas Slovence je imela turška nevarnost vsaj to dobro stran, da je zaustavila nemško kolonizacijo po slovenski zemlji.

V kulturnem oziru stoje mesta na jugoslovenskem teritoriju v srednjem veku popolnoma pod tujim vplivom, bizantskim, italijanskim in nemškim, ker Sloveni v svoji prvotnosti ne poznajo mest. Glede pravnih uredb so pa jugoslovenske države bližje srednji Evropi kakor Bizancu, kjer je vedno veljalo rimsko pravo, tudi dvor srbskih vladarjev ima več sličnosti z longobardsko-frankovskimi uredbami kakor z bizantinskimi.

Glede podrobnosti le nekaj opomb. K str. 11: trebalo bi se ozreti na rimske ceste tudi v naših krajih, ki se še deloma prav dobro poznajo in so imele važno ulogo pri preseljevanju narodov v srednjem veku. K str. 28: Težko se bo dalo dokazati, da je Kocel vladal tudi nad posavsko Hrvatsko ter da je padel na čelu nemške vojske proti pobujenim Hrvatom l. 879. Ako bi bilo tako, bi stopila tudi zgodovina sv. Metodija v drugo luč, ker potemtakem bi se bil Kocel premislil in se sam odvrnil od Metodija ter prestopil na nemško stran. Str. 44: z ustanovitvijo zagrebške biskupije je prevladal latinizem in z njim so prevladale tuje duševne tendencije in s tem, da je poleg političkega zarobljenja (zasužnjenosti) položen temelj tudi duševnemu zarobljenju. Pravoslavni pisatelj misli s tem priznavanje primata rimske stolice. Imenovati to priznanje duševno „zarobljenje“, si pač lahko dovoli kak strankarsko politični list, ne pa resna zgodovina. Narodi, ki so priznavali in še priznavajo rimski primat, niso že radi tega duševno zarobljeni. Najsijajnejši momenti srbske zgodovine (kronanje kraljev) so v zvezi z rimskimi papeži. Na str. 52 misli pisatelj, da je bilo za daljni razvoj dobro, da se je Nemanja odločil za vzhodno in ne za zahodno cerkev, ker so s tem bili preprečeni tuji politični vplivi. Učinek je pa bil ravno nasproten in knjiga pisateljeva nam daje za to skoraj na vsaki strani dokazov. S pravoslavljem tuji vplivi niso bili izključeni. Da so se Hrvati podvrgli Madžarom, ni kriv katolicizem, razlogi so čisto drugi in mnogoteri. Če je katolicizem kriv pogubnih tujih vplivov, zakaj so se pa potni srednjeveške katoliške države ohranile, pravoslavne pa podlegle tujim vplivom?

Na str. 59 bi bilo vredno omeniti tudi sijajno zmago Hrvatov proti Mongolom na Grobniškem polju l. 1242. Str. 120: Med našimi samostani, ki jih pisatelj našteva, bi bilo treba omeniti žičko kartuzijo, ker je sploh najstarejša na ozemlju starega rimsko-nemškega cesarstva.

Turki niso provalili prvokrat v Hrvatsko in Slovenijo l. 1415, marveč na našo zemljo so prvič pridivljali že po bitki pri Nikopolju l. 1396, v Hrvatsko pa že l. 1391, ko so oplenili sremsko županijo. Str. 127—129: med sodišči bi bila omeniti židovska sodišča, ki so vsaj za naše kraje izpričana, gotovo pa so bila tudi na Hrvaškem.

Sicer pa je knjiga pisana zanimivo ter podaja mnogo novih vidikov. Kot Bošnjak piše pisatelj v ijkavskem narečju.

Fr. Kovačič.

Društveni glasnik.

V odborovi seji dne 15. maja 1920 se je podpredsednik dr. Medved v toplih besedah spominjal umrlega soodbornika ravnatelja Schreinerja. Sklene se, obrniti se na vlado, da nastavi državnega knjižničarja za javno študijsko knjižnico v Mariboru, kateri društvo prepusti brezplačno celo svojo knjižnico z omarami vred. »Zg. dr.« pristopi kot član h geografskemu društvu v Belgradu, naročijo se publikacije Jugoslavenske akademije v Zagrebu, s ptujskim »Muzejskim društvom« stopi naše društvo v ožji stik, mu daruje vse letnike »Časopisa« in v društvenem glasilu se bo odslej poročalo tudi o delovanju tega društva.

Odborova seja 22. sept. se je pečala izključno z vprašanjem knjižničnih prostorov. Z neverjetnimi težavami se ima boriti društvo v tej velekulturni zadevi. — Že l. 1913 se je društvu odpovedala sobica v Narodnem domu, ker jo je potreboval gostilničar. Iz zadrege smo si pomagali s tem, da je takratni tajnik najel stanovanje v zasebni hiši Koroška cesta 10 ter sta predsednik dr. Turner in prof. Kovačič prostovoljno plačevala polovico najemnine. Po državnem polomu l. 1918 je vlada priznala našo knjižnico za javno in zaukazala dopošiljanje dolžnostnih izvodov. L. 1920 je društvu deželna vlada prepustila del knjižnice nekega razpuščenega nemškega društva. Najeti prostori so postali pretesni. L. 1920 se je za javno knjižnico zavzela mestna občina ter se zavezala, dati brezplačno prostore, knjižnica pa bi naj bila državna last. Začetkom julija se je knjižnica preselila v odkazane prostore v deškem zavetišču v Strassmajerjevi ulici. Ko je bila knjižnica preseljena in so se začele knjige vlagati v omare, pa pride odlok deželne vlade, odseka za socijalno skrbstvo, da se morajo prostori izprazniti, ker se bodo potrebovali za razširjeno deško zavetišče, vkljub temu, da je občina odstopila prostore našemu društvu za dobo 10 let. Stanovanjski urad in mestni magistrat sta na to iz lastne inicijative odkazala knjižnici prostor v šolskem poslopju v Cankarjevi ulici, kamor se je knjižnica preselila začetkom septembra. Komaj pa so bile knjige vložene v omare, je šolsko ravnateljstvo sporočilo, da se mora prostor takoj izprazniti, ker se potrebuje v šolske svrhe.

Vzpričo teh razmer društveni knjižničar dr. Kovacič naznani odstop.

Sklene se, da društvo vztraja pri svoji pravici ter prostovoljno ne zapusti prostorov, ki so mu bili brez njegove prošnje odkazani po stanovanjskem uradu in po magistratu. Dr. Kovačič na to prekliče svoj odstop.

V seji dne 8. jan. 1921 se je pretresalo vprašanje združitve »Zg. dr.« z dosedaj nemškim »Museumverein« v Mariboru. Kot zastopnika »Zg. dr.« se za eventualna pogajanja določita gg. dr. Kovačič in dr. Strmšek. Od teh pogajanj je odvisno, kdaj se skliče občni zbor »Zg. dr.« V isti seji se je obravnavalo o raznih trditvah v Kaspretovem nekrologu, ki se tičejo časti društva in njegovega odbora. Soglasno se je sprejela naslednja

Izjava društvenega odbora.

Z ozirom na razne opazke in očitke v „Časopisu za slov. jezik, književnost in zgodovino“ II. 1., 3. in 4. sn. priloga in „Lj. Zvon“ 1920, št. 11, str. 703, tičeče se odbora „Zg. dr.“ in njegovega glasila, podpisani odbor izjavlja in ugotavlja:

Ne od strani odbora v celoti, ne od posameznih odbornikov se ni nikdar kaj storilo ali ukrenilo, da bi bilo treba „z moško odločnostjo braniti resni znanstveni značaj“ „Časopisa“.

Pri sprejemanju ali odklanjanju spisov z ozirom na njih znanstveno vrednost je odbor puščal popolnoma proste roke uredniku A. Kaspretu.

V odboru ali sploh v društvu ni nikdar bilo kake „agitacije zoper Štrekličeve spise, tudi ne gonja zoper urednika Kaspretu“ ali „mržnje zoper filologijo sploh“; nasprotno, odbor je vedno visoko čislal znanstveno delovanje in osebo dr. Štrekliča.

V odboru in sploh v društvu se ni nikdar pojavil niti najmanjši „osebni ali politično-strankarski antagonizem“; res je nasprotno, da so pri vseh odborovih ukrepih vedno in edino odločevali stvarni in znanstveni razlogi.

Društvo in njegov odbor sta vedno stala na stališču „stroge znanstvene smeri s širokim obzorjem“, brez ozira na osebe.

Urednik „Časopisa“ se pooblasti, da iz društvenega arhiva in zapisnika objavi v pojasnilo tozadevne odstavke in ovrže očitke, ki jemljejo čast društvu in njegovemu glasilu.

Maribor, dne 8. januarija 1921.

Odbor „Zgodovinskega društva“.

Letno poročilo muzejskega društva v Ptujju za leto 1919/20.

Društvo je imelo dne 17. nov. 1919 zadnji občni zbor, pri katerem je bil za dobo 3 let izvoljen nov odbor s predsednikom ravnateljem tukajšnje gimnazije g. Fr. Vajdo s 6 odborniki. Poleg tega je določila tudi mestna občina 3 svoje zastopnike v odbor društva. Društvo šteje okoli 150 članov, je samo član »Zgodovinskega društva« v Mariboru, član »Historischer Verein« v Gradcu in »Verein von Altertumsfreunden der Rheinlande in Bonn«. Tekoče leto je imelo društvo 6 odborovih sej. Ker dosedaj društvo kljub ponovni prošnji ni dobilo nobene državne, ne deželne, ne mestne podpore, obstojajo dohodki društva le iz članarine, iz obresti Sadnikove ustanove, iz vstopnine v muzej in iz najemninskega vinarja društvenega zemljišča pri mitreju na Gornjem Bregu. Vsled tako pičlih dohodkov se je moralo tudi delovanje društva primerno omejiti, zlasti pri izkopavanju. Takoj početkom l. 1920 je izkopavanje na vrtu pred kratkim umrlega kmeta Pezdličeka v Sp. Hajdini dovedlo do ostankov zidov, kate-

rih smer se je zaznamovala v tozd. risbi. V marcu je izkopavanje na travniku g. Vedernjaka sev. cerkvice Sv. Ožbalta odkrilo rimsko lončarnico in opekarno. Oboki so bili deloma še jako dobro ohranjeni. Po natančnem zarisanju in zmerjenju društvo ni moglo v sledeči jeseni izvesti tega načrta do konca, ker je primanjkovalo denarja. Pri pokopališču v Rogoznici, ob cesti Poetovio-Sirmium je začelo društvo na opozorilo delavcev, ki so tam kopali prodec, takoj zasledovati močne temelje neke zgradbe, pa je tudi vsled že omenjenega vzroka ustavilo delo; rezultat bi bil: to so ostanki kake predmestne utrdbe, ali pa rimskega sežigališča, tkzv. ustrine. — Ustanovitelj tukajšnjega muzeja g. prof. Ferik je podaril društvu vse dele mitreja, ki ga je l. 1893 izkopal pri Modriču na Pohorju. Mramornate plošče z napisi in reliefom taurobolija bodo izpostavljene v mitreju na Bregu, napise teh pa bo obdelal konservator V. Škrabar, v slavnostni spomenici za mons. Buliča iz Splita. Dalje je mariborsko Zgod. društvo darovalo društvu vse letnike časopisa in državni muzej v Sarajevu 1—7 zvezek »Wissenschaftl. Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina«, kakor tudi dva sadrena odtisa znamenitega mitrovega reliefa iz Kojnice v Hercegovini.

Na vzpodbudo društva se je v pozni jeseni dozidala hišica za čuvaja mitreja v Hajdini, 76letnega Martina Vnuka, ki je nad 40 let kopal za društvo in ki je sedaj na svoja stara leta našel topel krov. Vlada mu je poskrbela tudi primerne podpore, da mu ne bo treba z beraško palico po svetu. Da se je ta načrt društva izvedel, imajo mnogo zaslug vodja tuk. glavarstva g. dr. O. Pirkmayer, gerent mestne občine g. dr. M. Senčar in tukajšnji vojaški poveljnik g. major Djelošević.

Preteklo leto so obiskali muzej odlični strokovnjaki kot gg. prof. Cvijić iz Beograda, mons. Bulić in ravnatelj dr. Abramić iz Splita, kustos Curčić iz Sarajeva, prof. dr. Kovačić iz Maribora, ravn. dr. Mantuani in drž. konservator dr. Stele iz Ljubljane.

V XIX. in XX. zvezku avstr. arheološ. inštituta na Dunaju je objavil letos tajnik društva V. Škrabar: *Denkmäler des Laarenkultus von Poetovio*.

Premajhni so postali prostori muzeja, kjer je lep zaklad nagromaden v 3 malo-svetle sobe; zato misli društvo na selitev v ravno izpraznjeno dominikansko vojašnico, kjer bi muzej v krasnih, zgodovinskih samostanskih zidovih zlasti v refektoriju, okrašenem z lepimi štukaturami, in v križnih hodnikih našel gotovo primernih prostorov. Za to misel se je zavzel zlasti drž. konservator g. dr. Stele.

Z državno podporo bi se poslopje in sobe primerno priredile in država bi s tem gotovo izvršila na severnem braniku kraljevine važno kulturno nalogo.

Nekrolog.

Anton Kaspret †

Za dr. Stegenškom in ravnateljem Schreinerjem je l. 1920 dne 27. oktobra odšel v večnost tretji mož, ki je stal ob zibeli našega društva ter bil urednik »Časopisu« od njegovega začetka do l. 1917. Že na prvem občnem zboru 28. maja 1903 je bil izvoljen v odbor. Od 28. nov. 1909 do 17. januarija 1917 je bil tudi društveni podpredsednik.

Anton Kaspret je bil rojen 22. aprila 1850 v vasi Lesično št. 22, v občini Pilštanj. Oče — Anton — je bil gostilničar in kmet; mati Marija roj. Srednik, je bila sestra rajnega župnika Antona Srednika. Oče je bil vobče spoštovan in priden gospodar. Umrl pa je tragične smrti: ubil ga je lastni sin, brat profesorjev. Oče je pripeljal nekoč voz pšenice pod kozolec. Sin, ki mu oče zavoljo njegove malopridnosti ni hotel dati posestva, je zgrabil očeta ter ga vrgel iz kozolca, da je padel na vozno ročico in tam obležal. Razdivjani sin še je omedlelega očeta tolkel z železnim klinom. Oče je kmalu na to umrl dne 16. avgusta 1870. Nesrečni morilec je sprejel tudi orožnike s sekiro v roki. Iz ječe se ni več vrnil. Posestvo je zdaj dobil dijak Anton. Ker pa je hotel nadaljevati svoje študije, je dal posestvo svoji sestri, ki je bila omožena v Bučah. Sestra je pa posestvo prodala, tako da je zdaj vse v tujih rokah, še ime Kaspret je izginilo iz župnije.

Gimnazijo je dovršil v Celju, kjer je pozneje nekaj časa tudi služboval, razen tega v Ljubljani, v Mariboru in končno v Gradcu.

Objavil je lepo vrsto razprav v slovenskem in nemškem jeziku v »Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko«, v »Lj. Zvonu«, v »Mitteilungen« Muz. društva, v »Laibacher Zeitung«, v izvestju I. drž. gimnazije v Gradcu in v posebnih knjižicah. Njegove zgodovinske študije temeljijo vseskozi na arhivalnih virih. V našem »Časopisu« je objavil naslednje članke: Programatičen uvod v prvi številki, ki ga je bral v odborovi seji 1. marca 1904 ter ga je odbor soglasno odobril. O podelitvi deželnega maršalstva na Štajerskem l. 1560 v isti številki, v 2. zv. i. l. pa nekrolog dr. Vladimira Levca. V II. letniku (1905) je kratka razprava o »Letini« — die landgerichtliche Gebühr, v III. pa ocena 3. zvezka Levčevih »Pettau Studien«.

Za našo pravno zgodovino je znanenit Kaspretov članek »O večah«, kmetskih in trških sodnih zborih okoli l. 1500 v IV. letn. (1907) str. 214 do 222. V istem letniku (str. 222—225) je objavil iz starih aktov in listin zbirko slovenskih izrazov, v VI. letn. (1909) str. 152—157 je objavljena

druga skupina. Ta zbirka bi se imela nadaljevati ter je odbor že celo določil v ta namen neko svoto, vendar do tega ni prišlo.

V V. letniku (1908) je »Navodilo kranjskima poslancema škofu T. Hrenu in Herbertu Turjaškemu za občni deželni zbor v Lincu 1614«. Za zgodovino kmetских vstaj je zelo važen in zanimiv Kaspretov spis, oprt izključno na arhivalne vire: »Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela« (nanaša se na podložnike stattenberške graščine pri Makolah) v VI. letn. str. 70—108.

Na kmetško vstajo se nanaša tudi v VIII. letn. (1911) str. 21—32 objavljen spis »Oplenitev kunšperških in podsredskih podložnikov l. 1573«. V letn. X. (1913) str. 37—40 je krajši spis »Pridvižni zemljevid bovškega glavarstva iz začetka XVII. stol.«, v XI. letn. (1914) str. 18—32 je njegov zadnji, v »Časopisu« objavljen spis »Juri Dalmatin kot zagovornik škocjanskega župljana«. Z XII. letn. je zaključeno njegovo uredništvo.

Najznamenitejše pa je njegovo delo, ki mu ga je izročila dunajska akademija, namreč zbiranje gradiva za historični atlas alpskih dežel in sicer za Kranjsko in nekdanjo združeno Istro. Kaspret je imel redko srečo, da je dobil pristop tudi v zasebne arhive raznih graščakov, kar ni vsakomur dano.

Po svojem znanstvenem delovanju spada Kaspret nedvomno med najboljše historičarje, kar smo jih Slovenci doslej imeli in ko takemu bo tudi »Zg. dr.« ohranilo časten spomin.

* * *

S temi besedami bi najrajši zaključili nekrolog Kaspretov, toda nekateri krogi so smatrali za umestno, proslavljati mrtve s tem, da se živim dela krivica.

Najprej je »Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino« (II. l., snop. 3. in 4.) v nekrologu (prilogi) namignil, da je K. »kot dolgoletni urednik z moško odločnostjo branil resni znanstveni značaj našemu »Časopisu«. Kjer treba »z moško odločnostjo« braniti kako stvar, tam jo pač nekdo resno ogroža. Še bolj v podrobnosti se je spustil g. dr. M. Dolenc v Kaspretovem nekrologu v »Ljublj. Zvonu« 1920, št. 11, str. 703. Dasiravno priznava, da je bil K. »sila občutljiv« in da ne ve, ali je imel (K.) upravičenega povoda za take tožbe ali ne, je vendar nanizal celo vrsto težkih obdolžitev na račun odbora »Zg. dr.«

Literarni historik, ki bo čez par desetletij čital te reči, bo dobil utisek, da je bil Kaspret pravcati mučenik za znanstvo, odbor »Zg. dr.« pa družba srednjeveških inkvizitorjev.

Čast našega društva in njegovega glasila zahteva, da spravimo resnico na dan.

Afera dr. Štreklja.

G. dr. M. Dolenc ve poročati ves razvoj in konec te zadeve: »Deloma iz mržnje zoper filologijo sploh, deloma iz osebne protivnosti napram uredniku, se je začela nekakšna agitacija zoper Štrekljeve spise in s tem tudi gonja zoper urednika Kaspretja; vsaj on sam je tako čutil. Vse to je dobilo sčasoma tako ostre oblike, da se je rahločutni Štrekelj pisмено odpovedal odborništvu zgod. dr. Kaspretja je to dejstvo globoko užalilo in pomiril se je vsaj nekoliko šele tedaj, ko je prodir s predlogom v odborovi seji 4. jan. 1911, da se naj Štreklju pošlje odborova pismena zahvala za njegovo sodelovanje z zatrditvijo, »da je odbor vedno čislal in priznaval veliko vrednost njegovih filoloških spisov.« Vse to se je tudi do pičice izvršilo in vendar je ostala ost, ki je Kaspretja poslej vedno še bolela.«

Stvar pa je bila ta-le: V odborovi seji dne 6. jan. 1907 je društveni blagajnik dr. R. Pipuš izrazil željo, »naj bi se v »Časopisu« bolj oziralo na socijalno, politično in gospodarsko zgodovino.« Navzoči urednik prof. K. je zagotovil, da se bo temu ustreglo, a računati je »s težavnimi okoliščinami«. Do kakega nesoglasja radi tega ni prišlo in nihče ni videl v tej izraženi želji kake gonje proti jezikoslovju, uajmanj pa proti člankom prof. dr. Štreklja. Potem je o odborovi seji dne 19. nov. 1910 takratni zapisnikar dr. L. Pivko zapisal v zapisnik to-le: »Glede »Časopisa« poroča dr. Verstovšek o splošni sodbi, da ima preveč jezikoslovne vsebine in premalo zgodovinskih razprav. V prihodnjih letih se naj omeji Č. le na članke o politični in socialno-kulturni zgodovini.«

Kak formalen predlog o tem ni bil stavljen in se dalje ni o tem razpravljalo. Urednik Kaspret je bil navzoč in ni črnil besede, tudi ni kazal kake nevolje. Cela reč se je smatrala kot poročilo o javnem mnenju glede Č. in kot nasvet za ravnanje urednikovo. Najmanj pa je kdo mislil na kako gonjo proti Štrekljevim člankom. Opomniti treba, da je bil »Časopis« pred vsem ustanovljen za lokalno zgodovino in narodopisje bivše Spodnje Štajerske. S tem pa ni bilo izključeno jezikoslovje, ker je historičnemu znanstvu nujna pomožna veda in ker zgodovina jezika, dialektologija itd. itak spada pod splošni pojem zgodovine in narodopisja. Opazka, da je v časopisu, namenjenem zgodovini, »preveč jezikoslovne vsebine«, vendar ni »mržnja zoper filologijo sploh«. Dejstvo je, da je takrat celo v ljubljanskih literarnih krogih bila razširjena sodba, da je mariborski »Časopis« bolj filologičen kakor historičen.

Se celo pa ni bila opazka naperjena proti spisom dr. Štreklja, ki l. 1910 ni drugega objavil ko neke »Drobnosti o Vrazovem delovanju« med »Malimi izveštji«. L. 1908 in 1909 je pisal o slovanskih elementih v »besednem zakladu štajerskih Nemcev«, a spis je za etnografa ravno tako važen kakor za filologa. Štrekljeve razprave o gornještajerskih in

spodnještajerskih krajevnih imenih (I. I. in III.) pa smo si naravnost vsi želeli, da bi se nadaljevale. Naravno je tudi, da se v društvenem odboru mora govoriti o društvenem glasilu ter ima vsak odbornik pravico, povedati svoje mnenje.

K. je pa storil veliko indiskretnost in netaktnost, da je interno odborovo zadevo dr. Štreklju predstavil tako, kakor da se je skovala pravcata zarota proti njemu in njegovim razpravam.

V naslednji seji dne 4. jan. 1911 je tajnik (pisec teh vrstic) prebral Štrekljevo pismo, s katerim je odložil odborništvo in odpovedal sodelovanje pri Č. — Z ozirom na to je odbor ugotovil, da se pri seji 19. nov. 1910 sploh ni govorilo o imenih, poročati pa se je moralo o pritožbah, došlih iz vrst članov, ter izrekel obžalovanje, da je to dalo povod dr. Štr. za odpoved. Tajnik prof. Kovačič je še izrecno poudarjal, da je odbor ravno njegove spise hvalil in dostojno cenil. Na to je prof. Kaspert, kakor pravi zapisnik, izjavil, da bo dr. Štr. »ohranil naklonjenost našemu društvu in bo še rad v potrebi pomagal.« Na podlagi tajnikove izjave je potem odbor iz lastne inicijative (da popravi, kar je K. netaktno zagrešil) sklenil poslati dr. Š. zahvalno pismo, »da je odbor vedno čislal in še čisla veliko vrednost njegovih in drugih filoloških spisov in bo jih še vedno rad sprejemal.« Tako je tudi bilo. Tudi v naslednjih letnikih so izšli spisi filološke vsebine. Zadeva dr. Štr. je bila s tem končana. Sodelovati več ni mogel, ker je hudo bolehal in 7. julija 1912 je — žal, prežgodaj — umrl. »Časopis« je i. l. (str. 160) prinesel iz peresa dr. Murka Štr. nekrolog, ki se končuje z besedami: »Teh razprav (v »Časopisu« objavljenih), ki so v posebno čast »Časopisu« in slovenski znanosti sploh, Štrekelj še dolgo ali morebiti nikoli ne bi napisal, ako bi se ne bilo osnovalo naše »Zg. dr.« in njegovo glasilo.«

V odborovi seji 25. jan. 1913 je pa isti dr. Verstovšek izrazil željo, naj se v »Časopisu« v obširnejši razpravi oceni znanstveno delovanje dr. Štreklja. Odbor je temu pritrdil. Da se to ni zgodilo, ni krivda odborova. — To je cela »agitacija« proti dr. Štreklju! Tudi je ravno »Zg. dr.« odkupilo rokopis dr. Štrekljeve Historične slovnice ter ga le na zahtevo prepuščilo Matici Slov. In sedaj se mu očita neka sovražnost proti dr. Štr. in njegovim spisom! Najlepše pa je to, da je končno prof. K. očrnil pisca teh vrstic kot poosebljeno nasprotstvo proti dr. Štr., dasiravno je bil z njim v prijazni pismeni zvezi in ga je v narsičem prosil za svet in filologicis ter v seji 4. jan. 1911 podal slovesno izjavo o vrednosti Štr. razprav in nikdar niti besede ni izustil proti dr. Štreklju.

»Časopis«.

Z izdajanjem društvenega glasila se je prvi društveni odbor obširno pečal že v svoji drugi seji 10. okt. 1903. Društveni zapisnik pravi: »Taj-

nik poroča, da je več udov izrazilo željo, naj bi društvo izdajalo list. Prof. Kaspret je bil takrat proti izdajanju lista, češ, da manjka tvarine in nastajajo tudi administrativne potežkoče. Nasproti temu je bila večina odbornikov mnenja, da so glede tvarine kakenga večjega zbornika težave še večje, in časopis tudi lahko bolj sproti poroča o strokovnem slovstvu ter goji stik med društvom in udi. Pri »nedoločenih obrokih« se stvar rada zavlačuje, dokler končno ne zaspi. Obveljal je takrat posredovalni predlog podpredsednika ravnatelja Schreinerja, naj se to vprašanje odloži, pa med tem zbirajo rokopisi in iščejo sotrudniki; na podlagi zbranih rokopisov in pridobljenih sodelavcev se potem odloči izdajati ali periodičen list ali kak zbornik v nedoločenih obrokih.

Ker je neki drugi odbornik ponujeno uredništvo odklonil, se je v isti seji izročilo uredništvo prof. Kaspretu, njegov načrt izdajanja v nedoločenih obrokih pa se je pozneje modificiral tako, da na leto izidejo 4 snopiči.

Dejanski se je pa urednik vendar držal svojih »nedoločenih obrokov« ker skoraj noben letnik ni izišel pravočasno. Odbor mu v tem oziru ni delal sile, ko so bile res premagati razne težave, včasih je pa vendar moral urgirati izdajo posameznih števil.

Kaspret je navadno koncem leta z neko misteriozno pozo namigaval, kako imenitne reči ima že pripravljene za prihodnje leto. Ko je pa bil skrajni čas za tiskanje, pa so se mnogokrat morali šele iskati pisatelji.

Razen programatičnega uvodnika ni urednik predložil odboru nobene spisa, pri sprejemanju in odklanjanju spisov z ozirom na njih znotranjo vrednost je imel K. popolnoma proste roke in niti navadno ni obveščal odbora, če je komu rokopis odklonil. Najmanj pa mu je kdo vsiljeval kake spise. Navadno so mu pisali članki le tisti, katere je sam naprosil. »Križev in težav« pri uredništvu mu odbor ni delal nobenih.

Ob koncu posameznih letnikov mu je vselej predsednik v imenu odbora v seji izrazil zahvalo in v nobeni seji se ni K. pritožil, da bi mu kdo izmed odbora delal težave.

Odpoved uredništva.

Prof. dr. Dolenc piše v »Lj. Zv.«, da je meseca junija 1916 obiskal prof. Kaspreta, ki mu je pri tej priliki naznanil, da se je odpovedal uredništvu našega »Časopisa«.

Z ozirom na to navedemo naslednja dejstva:

V odborovi seji 25. sept. 1915 se je razpravljalo o tem, kako naj društvo vravna svoje delovanje v težavnih vojnih časih. Prof. Kaspret se je opravičil in je pismeno svetoval, naj se opusti 2. zv. XII. letnika »Časopisa«, pa mesto tega izda kazalo za prvih deset letnikov po pisateljih in strokah. Vendar glede »Č.« je odbor bil mnenja, naj se po možno-

sti še izda 2. zvezek za l. 1915, da društvo ne izgubi stika z udi in da ta letnik ne ostane okrnjen. Gledè kazala pa je odhor pustil uredniku proste roke, »če mu bo mogoče v kratkem sestaviti tako kazalo.«

Ta skromni sklep je pisec kot tajnik naznanil v Gradec prof. Kaspretu, na to pa je na svoje začudenje dobil od njega razburjeno pismo z dne 14. okt. 1915, v katerem očita odboru brezobzirnost ter celo reč predstavlja tako, kakor bi bil ta sklep izzval tajnik, da pribavi Ciri-lovi tiskarni zaslužek! V resnici pa tajnik ni drugega storil, kakor prebral Kaspretovo pismo v seji in mu sporočil odborov sklep. Cirilova tiskarna pa v takratnih razmerah ni lovila za delom, marveč se ga celo branila, ker je bilo skoraj vse tehnično osobe v vojski.

»Časopisa« 2. zv. za leto 1915, o katerem je želel odbor 25. sept. 1915, da bi se »po možnosti« izdal, je izšel šele koncem junija 1916 in urednik je še pustil na platnicah naznanilo, naj se rokopisi pošiljajo nanj, dr. Dolencu pa je vedel poročati, da je že odložil uredništvo. Radi njegove občutljivosti odbor ni več urgiral izdajanja, mirno čakajoč »kdaj bo K. sam kaj ukrenil«. Pri tem čakanju je »Časopis« za l. 1916 sploh izostal. Po daljšem presledku je bila zopet 10. dec. 1916 sklicana odborova seja, h kateri K. ni prišel, pač pa je poslal pismeno opravičbo radi slabih komunikacij, kar je bilo takrat res, torej se je še smatral odbornikom.

S pismom »na dan sv. Antona puščavnika« (17. jan.) 1917 na društvenega predsednika je potem odložil odborništvo in uredništvo. Svoj odstop je utemeljil s tem, »da razne težave in zapreke ovirajo uspešno urejevanje našega Časopisa. Sosebno je obžalovati, da se od leta do leta bolj krči število sotrudnikov, da prav oni pisatelji odpadajo, ki jih pripoznani učenjaki zelo cenijo in spoštujejo.« Potem našteje celo vrsto pisateljev od rajnega dr. Štreklja do tistih, ki so še v 2. zv. letnika 1915 objavili svoje spise, in vso krivdo pri Štreklju in pri drugih zvrne na pisca teh vrst. »Zakaj so drugi pisatelji, kakor ... (našteje imena) odstopili, je prof. Kovačiču dobro znano.« In proti koncu pisma pravi: »Kdo je v prvi vrsti odgovoren za to, da se v Mariboru odklanjajo pisatelji, ki se drugod spoštujejo, za to se ne brigajo več prizadeti gospodje.« Vsi ti očitki se stekajo v eno: da sem jaz odbil od »Časopisa« najboljše sodelavce, začenski od dr. Štreklja do tistih, ki so še v zadnji številki pod Kaspretovim uredništvom objavili svoje spise.

Tako pride pisec v neprijeten položaj, da mora v tej zadevi braniti tudi lastno osebo. Tajnikova služba je večinoma v vseh društvenih taka, da gredo skozi njegove roke vse društvene agende. Opravljal sem tajniške posle od začetka društva do novembra 1917 ter bil navzoč pri vseh sejah.

Z očitki, ki jih je nakopičil K. v odpovednem pismu, se je pečal odbor — v moji odsotnosti — v seji 18. febr. 1917. Dotični zapisnik pravi: »V odsotnosti tajnika prof. Kovačiča je odbor soglasno sklenil: Odbor

»Zg. dr.« izreka popolno zaupanje prof. Kovačiču in ga prosi, da prevzame zanj naprej uredništvo »Č.«, prof. Kaspretu pa naznani dr. R. Pipuš, da odbor obžaluje njegov sklep, pa ga prosi, da ostane društvu še naprej naklonjen.

Odbor »Zg. dr.« šteje 11 zrelih in samostojnih mož. Ako bi K. očitki imeli kaj stvarne podlage, bi bila njegova dolžnost, predložiti stvar odboru in zahtevati remeduro.

Z dr. Štrekcljevo zadevo sploh ni bil tajnik v nobeni zvezi in je zgoraj pojasnjena. Z drugimi sodelavci ali sploh nisem prišel v stik ali pa je bilo občevarje prej in slej prijazno. V Mariboru nikdar nihče ni odklanjal »priznanih učeujakov«, najmanj pa jaz. Dotični gospodje še večinoma živijo in se naj blagovolijo oglasiti, če jih je »kdo« odklonil. Navesti pa seveda morajo dejstva, ne Kaspretove enostranske informacije.

Vriva pa se vprašanje: Kako je vendar K. prišel do svojih trditev?

Neki razlog je vendar moral imeti. Odgovor na to vprašanje zaseda v psihologijo in ne zadostujejo zanj suha historična dejstva. Dr. Dolenc je zapisal dve značilni besedi: »sila občutljiv«. Tu je psihološki ključ za rešitev našega vprašanja. Pod vplivom silne občutljivosti se večkrat v mentaliteti ustali neko črnogledno razpoloženje, ki v vsaki gesti, v vsaki besedi vidi nasprotovanje in napravi celo iz pohvale grajo, iz graje pohvalo, v molku sliši govoriti in v govorjenju zapazi sumnjiv molk.

V pojasnilo nekaj vzgledov.

L. 1910 je »Zg. dr.« izdalo slavnostno številko v spomin 100letnice rojstva Stanka Vraza. Mesto običajnih 13—14 tiskanih pol je ta letnik obsegal 25 pol, kar je znatno obtežilo društveno blagajno. To se je ugotovilo v odborovi seji in sklenilo, da se naslednji letnik nekoliko omeji. To je smatral K. že kot razžaljenje in nezaupnico in je končno ta očitek vrgel v obraz tajniku.

L. 1914 je dr. Glonar začel objavljati razna pisma iz literarne zapuščine R. Puffa, ki so se nadaljevala še v 1. snop. l. 1915. V nadaljevalnem rokopisu ni bilo glavnega naslova »Literarni odnosi med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi«. Ker je K. rokopis meni poslal, da ga izročim tiskarni, sem stavca opozoril, naj si glavni naslov pogleda v prejšnjem letniku, ker na rokopis pri občutljivosti Kaspretovi ni bilo varno kaj pripisati; hitro bi vlovil očitek, da se mešam v uredniške zadeve. Dotični stavec je pa moral k vojakom, preden je začel staviti Glonarjev spis. Stavil ga je potem drug stavec, ki za to ni vedel, jaz pa tudi ne za to spremembo, in tako je v korekturni zastavi podnaslov »Pisma Leopolda Kordeša« bil postavljen kot glavni naslov. Kdo drug se ne bi za to zmenil, enostavno bi prečrtal in zapisal, kako naj se postavi. Kaspret je pa iz tega napravil celo afero. Čez par dni je vrnil neopravljeno korekturo in mi poslal ogorčeno pismo, v katerem mi očita

»nezaslišano samolastnost«, da pisateljem celo spreminjam naslove člankov. Ta očitok sem takrat odločno zavrnil, a on je po svoji navadi najbrž to »samolastnost« razkladal dalje in tako iz mene napravil pravcatega »enfant terrible«. — Če so v »Časopisu« ostale kake tiskovne pomote, sem bil jaz kriv, kakor bi ščuval stavce, naj nalašč puščajo pomote, dasi nisem imel s korekturami nič opraviti razen pri svojih spisih.

Takih »polen« in »polenčkov« bi se dala naštetii cela vrsta in iz teh je nastala cela grmada očitkov, ki so jih neinformirani krogi vzeli za golo resnico.

»Zg. dr.« je v najtežjih časih tukaj ob severni meji visoko dvigalo zastavo velike kulturne ideje in klicalo k znanstvenemu delu. Društvena poročila in razni pozivi, »Časopis«, knjižnica, muzej in arhiv kažejo, je-li njegovo obzorje segalo čez »opisovanje kapelice« ali ne. Ako svojih velikopoteznih načrtov ni moglo izvršiti, ni krivda na odboru in ne na tajniku. Zadelo je društvo mnogokrat na gluha ušesa, boriti se je imelo z vsakovrstnimi težavami, uloge znanstvenega Herostrata pa ni nikdar igralo ne društvo, ne njegov odbor in ne dolgoletni tajnik. Tu stojimo s svojim delom, sodite nas, a sodite nas pravično!

Dr. Fr. Kovačič.

Dodatek k društvenemu glasniku.

Ob sklepu te številke »Časopisa« se je 13. febr. vršil XIII. redni občni zbor, s katerim je bilo združeno slavnostno predavanje v proslavo 100letnice rojstva znamenitega kartografa Blaža Kocena. Predaval je prof. dr. Karol Capuder, ki je podal najprej pregled o razvoju kartografije od najstarejših časov do dandanes s posebnim ozirom na kartografijo naših dežel. Na to je orisal Kocenovo delovanje in njegove zasluge za kartografijo. Kocen je izdelal l. 1860 prvi atlant, ki je izšel v Avstriji in je dal močen sunek šolski kartografiji, ki se je odslej lepo razvijala.

Po predavanju se je vršilo zborovanje, katero je mesto obolelega predsednika dr. P. Turnerja vodil podpredsednik dr. A. Medved. Tajnik dr. Strmšek je poročal o društvenem delovanju v zadnji triletni dobi, ki radi vojnih nadlog in posledic ni moglo biti posebno plodovito. Društvo ima sedaj 402 udeležence, med njimi 15 dosmrtnih. V zadnji triletni dobi je umrlo 23 udeležencev, med njimi soodbornik in soustanovitelj društva ravnatelj H. Schreiner in bivši odbornik ter izboren veščak v zgodovini umetnosti dr. A. Stegenšek. Izmed umrlih članov je volil društvu 100 K svečinski župnik Vid Janžekovič († 1919).

Za »Trstenjakov sklad« je prispevalo 180 oseb znesek 6585 K 20 v., a namen tega sklada se za sedaj radi draginskih razmer ni mogel izvršiti.

L. 1918 je društvo odkupilo rokopis Štrekljčeve Historične slovnice slovenskega jezika in razposlalo poziv na naročbo. Oglasilo se je 257 na-

ročnikov in vplačalo naprej 2274 K 80 vin. Ker se je pa oglasila Matica Slov., da prevzame izdajo te slovnice in jo da po dveh veččakih dovršiti, ji je društvo brezplačno odstopilo rokopis. Ker so se pa med tem tiskarski stroški nepričakovano povišali, ni misliti na to, da bi se delo izdalo za ono ceno, kakor je bilo v oglasu napovedano, razmere pri Matici so se tudi v marsičem spremenile, zato je odbor zahteval rokopis nazaj in skrb novega odbora bo, da naročnikom poda vsaj nekaj za vplačano naročnino.

Razen predavanj o priliki rednega in izrednega občnega zbora je še društvo priredilo v Mariboru šest predavanj. Nadalje je poročal tajnik o društvenem glasilu »Časopisu« in o knjižnici, kar je že omenjeno v prejšnjih društvenih poročilih. Pohvalno se je spominjal večjih daril za knjižnico, tako je l. 1918 g. Ferdo Lubša prepustil društvu celo svojo historično knjižnico s stojali vred. Lepo število knjig je daroval l. 1920 g. prof. Jos. Zidanšek, g. predsednik dr. Turner je pa na svoje stroške dal naročiti vse važnejše publikacije Jugoslavenske akademije v Zagrebu.

Blagajnik dr. R. Pipuš poda pregled čez gmotno stanje društva v zadnji triletni dobi. Koncem l. 1920 je imelo društvo prejemkov 19.838·92 K, izdatkov pa 9631·58 K, torej ostane 10.207·34 K. Neporavnan je še pa dolg v tiskarni v znesku 9576·90 K, torej je prebitka le 630·44 K. Prav občuten primanjkljaj je pokrila le vladina podpora v znesku 8000 K. Razen tega je v Trstenjakovem skladu z obrestmi vred 7006·86 K in v skladu za Štrek-ljevo Historično slovnico je znesek 2274·80 K, ta sklad pa za pravo ni last društva.

Vsled odborovega sklepa dne 29. jan. 1921 je predlagal tajnik spremembo § 4 društvenih pravil v tem zmislu, da redni udje zanaprej plačujejo letno mesto 10 K 10 dinarjev, dosmrtni udje pa mesto 200 K 200 dinarjev, kar se sprejme.

Na to se je volil nov odbor za triletno dobo. Ker se je dosedanji predsednik g. dr. Turner radi bolehnosti odrekel predsedništvu, je občni zbor izvolil za predsednika prof. dr. Fr. Kovačiča. V odbor so pa izvoljeni gg.: dr. Karol Capuder, dr. Matej Heric, Ferdo Lubša, dr. R. Pipuš, ravnatelj M. Pirc, dr. Ant. Medved, dr. P. Strmšek, ravnatelj dr. Jos. Tomišek, dr. K. Verstovšek in prof. Fr. Voglar. Za namestnika pa: prof. Janko Glaser, dr. Maks Kovačič in prof. Košan. Za pregledovalce računov: prof. Bračun, Gabriel Majcen in dr. A. Jerovšek.

Na predlog odstopajočega odbora se z navdušenim soglasjem izvolila za častna člana starosta slov. historikov dr. Fran Kos in dosedanji predsednik dr. P. Turner. Na predlog prof. Vesenjaka se sklene, prirejati zopet poljudna predavanja o jugoslovenski zgodovini.

